

Leena Kähkönen

Rauhan sairaalan evakuoiminen ja sen vaikutukset
sijoitussairaaloihin toisen maailmansodan aikana

Suomen historian
pro gradu-tutkielma
Historian ja etnologian laitos
Humanistinen tiedekunta
Jyväskylän yliopisto
Syyskuu 2017

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä– Author Kähkönen, Leena Annikki	
Työn nimi – Title Rauhan sairaalan evakuoiminen ja sen vaikutukset sijoitussairaaloihin toisen maailmansodan aikana	
Oppiaine–Subject Suomen historia	Työn laji–Level Pro gradu-tutkielma
Aika–Month and year Syyskuu 2017	Sivumäärä–Number of pages 87
<p>Tiivistelmä–Abstract</p> <p>Tässä tutkielmassa tarkastelun kohteena on Rauhan mielisairaalan evakuoiminen ja sen vaikutukset sijoitussairaaloihin toisen maailmansodan aikana. Rauhan sairaala sijaitsi Joutsenossa, Kaakkois-Suomessa. Vaikka Joutseno ei ollut varsinaisella sotatoimialueella eikä alue joutunut alueluovutusten kohteeksi, sairaala evakuoitiin kuitenkin kolme kertaa. Tavoitteena on tutkia evakuointeihin vaikuttaneita syitä, evakuointien käytännön toteutusta sekä piirimielisairaaloiden toimintaa sota-aikana, koska Rauhan sairaala oli piirimielisairaala ja potilaiden sijoitussairaalat olivat myös hoidollisesti samantasoisia sairaaloita. Potilaiden hoitoa vaikeuttivat sairaaloiden tila- ja huolustilanne, sillä sairaansijoja oli jouduttu luovuttamaan sotasairaaloiden käyttöön, hoitohenkilökunnan määrä ja koulutustaso olivat alhaisemmat kuin normaaliaikana, korttiannokset vastasivat alle puolta potilaiden päivittäisestä energian tarpeesta eikä erikoishoitoja pystytty toteuttamaan samassa mittakaavassa kuin rauhan aikana. Tutkielman teoreettinen näkökulma on aate- ja marginaalihistoriallinen. Lähteistä saatuja havaintoja analysoidaan käyttämällä laadullista tutkimusotetta ja sisällönanalyysin menetelmiä. Tutkimusmateriaali koostuu sekä alkuperäislähteistä että tutkimuskirjallisuudesta. Osiossa, jossa käsitellään Rauhan sairaalan evakuoinnin käytännön toteutusta, tärkein lähdeaineisto on peräisin Rauhan sairaalan arkistosta. Mielisairaaloiden toiminnasta sota-aikana lähteinä ovat kyseisten sairaaloiden historiat ja historiikit sekä sota vuosien vuosikertomukset. Sota-aikaa käsittelevät yleisteokset, joissa oman alansa asiantuntijat ovat kirjoittajina, tuovat esille sodan vaikutuksen ihmisten arkiseen elämään kotirintamalla.</p> <p>Tutkielmassa tuodaan esille evakuointi yleensä, Rauhan sairaalan evakuointeihin johtaneet syyt, koska sotatilanne oli jokaisen evakuoinnin aikana erilainen. Evakuointien toteutustavat poikkesivat myös toisistaan. Kaikki evakuoinnit suoritettiin rautateitse.</p> <p>Rauhan sairaala sekä potilaiden sijoitussairaalat toimivat samojen rajoitusten ja säännöstelyn alaisina. Potilaat pyrittiin hoitamaan niin hyvin kuin näissä olosuhteissa oli mahdollista. Rauhan potilaat olivat sijoitussairaaloissaan sairaalan omien potilaiden joukossa, joten he saivat samanlaista hoitoa kuin sairaalan omat potilaat. Rauhan hoitohenkilökuntaa oli sijoitussairaaloissa työvoimana, joten tämä ehkä lisäsi Rauhan potilaiden turvallisuuden tunnetta.</p> <p>Vaikka evakuoinnit koettelivat sekä Rauhan potilaita ja hoitohenkilökuntaa että sijoitussairaaloiden väkeä, niin kaikilla oli tavoitteena toipua koettelemuksista mahdollisimman nopeasti, kun rauha oli tullut.</p>	
Avainsanat–Keywords Toinen maailmansota, Rauhan mielisairaala, mielisairas, hoitohenkilökunta, evakuointi, säännöstelytalous, sijoitussairaala	
Säilytyspaikka–Depository JYX- tietokanta, Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja–Additional information	

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	5
1.1 Tutkimuksen aihepiiri ja tutkimuskysymykset.....	5
1.2 Tutkimusmenetelmät	8
1.3 Aikaisempi tutkimus ja lähteet	10
2 EVAKUOINTI.....	15
2.1 Mitä evakuointi on?	15
2.2 Evakuoinnin suunnittelua ja toteutusta Suomessa	17
3 PIIRIMIELISAIRAALAT JA NIIDEN TOIMINTA SOTA-AIKANA.....	20
3.1 Piirimielisairaalat.....	20
3.1.1 Rauhan mielisairaala.....	21
3.1.2 Rauhan potilaiden sijoitussairaalat sota-aikana	24
3.2 Piirimielisairaaloiden toiminta sota-aikana	36
3.2.1 Hoitohenkilökunta	36
3.2.2 Potilaiden hoito sota-aikana	39
3.2.3 Säännöstelytalous	46
4 RAUHAN MIELISAIRAALAN EVAKUOINNIT SOTA-AIKANA	51
4.1 Evakuoinnit talvisodan aikana ja Moskovan rauhan jälkeen	51
4.2 Välirauhan ajan evakuoinnit.....	58
4.3 Evakuointi vuonna 1944.....	67
5 PÄÄTÄNTÖ.....	72
LÄHTEET.....	75

LITTEET

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen aihepiiri ja tutkimuskysymykset

Tutkielmani aiheena on Rauhan mielisairaalan evakuoiminen ja sen vaikutukset sijoitussairaaloihin toisen maailmansodan aikana. Käytännössä Rauhan sairaala evakuoitiin kolme kertaa sodan aikana. 1940-luvulla oli maassamme 15 piirimielisairaala ja yksi näistä oli Rauhan piirimielisairaala Joutsenon kunnassa, Viipurin läänin lounaisosassa.¹

Toisen maailmansodan aikana monien suomalaisten elämä oli vaikeaa sotapönnistusten, säännöstelytalouden ja eriasteisten evakuoitien vaikutuksesta. Myös piirimielisairaalat joutuivat kokemaan nämä samat vaikeudet ja ehkäpä vielä konkreettisemmin kuin muut. Sen tähden haluan tutkia piirimielisairaaloiden toimintaa sodan aikana sekä Rauhan että niiden sairaaloiden, joihin Rauhan potilaat evakuoitiin. Millainen oli tämä ”maailma”, jossa mielisairaajat elivät sodan aikana?

Karjalaisten siirtyminen pois kotiseudultaan, pois sodan jaloista, Neuvostoliiton ja Suomen väliseltä raja-alueelta, oli ilmiönä ainutlaatuinen maailmanhistoriassa. Sellaista ei ollut aikaisemmin tapahtunut, että kokonainen maakunta tyhjenee väestöstään. Tällaista liikehdintää eivät Suomen valtion johtomiehetkään osanneet odottaa.²

Vaikka toisen maailmansodan aikaan kuului myös rauhanaika, Moskovassa solmitun rauhan jälkeinen aika, 13.3.1940 – 25.6.1941, se oli tietysti mielessä myös sota-aikaa, sillä sinä aikana sekä poliittisesti että sotilaallisesti valmistauduttiin uuteen sotaan Neuvostoliittoa vastaan.

Joutsenon kunta sijaitsi Viipurin läänissä Karjalan kannaksen länsipuolella. Ennen toista maailmansotaa Suomen ja Neuvostoliiton välinen raja kulki useiden satojen kilometrien päässä, Joutsenosta, Laatokan halki, mutta Moskovan rauhan jälkeen raja oli noin 7 – 10

---

¹ Törrönen 1981,4; Ks. Liite1.

² Turtola 1994, 251.

kilometrin päässä Rauhan sairaalasta.³ Nämä rajamuutokset vaikuttivat tuleviin Rauhan sairaalan evakuoointeihin. Rajakiistat sekä niiden tuoma sodan läheisyys tulivat lähemmäksi Rauhan sairaalaa ja se vaikutti vahvasti potilaiden suojaamiseen ylimääräisiltä kärsimyksiltä evakuoimalla sairaala.

Sodalla oli valtava vaikutus piirimielisairaaloiden toimintaan sota-aikana. Suomessa oli eri sairaaloissa vuonna 1939 noin 8000 sairaansijaa. Sodan syttyä oli turvattava hyvä hoito sodassa vammautuneille sotilaille, joten oli hankittava varusteet 29000 potilaspaikkaa varten, sekä myös tutkimus- ja hoitovälineitä sekä sairaalatalouteen kuuluvia tarvikkeita.⁴ Talvisodan alkaessa oli maassamme 43 ja jatkosodan aikana 39 sotasairaala.⁵ Ensisijaisesti sotasairaalat toimivat jo olemassa olevissa sairaaloissa. Piirimielisairaalatkin joutuivat luovuttamaan sairaalaosastojaan sotasairaaloiden käyttöön. Suurin osa sotasairaaloista toimi sekä talvisodan että jatkosodan aikana. Välirauhan aikana toiminta oli vähäisempää ja oli joidenkin toiminta tilapäisesti lopetettu kokonaan.⁶ Vuonna 1939, samaan aikaan, kun puolustusvoimat järjestivät ylimääräisiä reservin kertausharjoituksia, kartoitettiin maamme sairaaloita, niiden hoitojärjestelmiä sekä ohjeistettiin sotaan liittyvistä hoitotoimenpiteistä: potilaiden sijoittelusta, säännöstelytalouden aiheuttamista rajoituksista ja liikekannallepanosta. Pitkäniemen keskuslaitoksessa sekä piirimielisairaaloissa potilaiden hoitoa priorisoitiin ja näin pyrittiin irrottamaan hoitoresursseja puolustusvoimien käyttöön.⁷ Mielisairaalat joutuivat luovuttamaan sairaansijojen lisäksi hoitohenkilökuntaa, siten että koulutetuin sairaanhoidollinen henkilökunta, kuten sairaanhoitajat, otettiin kenttä- ja sotasairaaloihin sekä miespuoliset mielisairaanhoitajat määrättiin rintamalle. Mielisairaaloissa hoidettiin sama määrä, vieläpä enemmänkin, vähäisemmällä määrällä sairaansijoja, vähemmän koulutusta saaneilla hoitajilla ja kouluttamattomalla henkilökunnalla.

---

³ Ks. Liite1.

⁴ Niukkanen 1951, 151.

⁵ Korpi - Tommola 2002, 257.

⁶ Vuosikertomuksia: Rauhan, Seinäjoen, Uudenkaupungin, Tyrvään, Hämeenlinnan, Harjavallan ja Distriktssinnessjukhuset I Ekenäs sairaaloista 1939 – 1944.

⁷ Sysiharju 2012, 67.

Elintarvikkeiden saaminen vaikeutui, mistä syystä niitä jouduttiin säännöstelemään. Tämä säännöstelytalous vaikutti mielisairaaloissa hoidettavien potilaiden ravitsemukseen, nähtiin nälkää, vaikka kukaan ei varsinaisesti kuollutkaan ravinnon puutteeseen. Potilaita pyrittiin kuitenkin hoitamaan niin hyvin kuin olosuhteet mahdollistivat. 1900-luvun alkupuolella uudenlaiset hoitomenetelmät olivat mielisairaaloissa käytössä myös sota-aikana, mutta ajoittain rajoitetusti.

Pro gradu-tutkielmani aiheeksi valitsin Rauhan sairaalan evakuoimisen ja sen vaikutukset sijoitussairaaloihin toisen maailmansodan aikana, koska 1990-luvulla kotipaikkakunnallani kiersi sairaalan evakuoinnista, potilaiden hoidosta ja kohtelusta hyvin brutaaleja sekä hoitohenkilökuntaa syylistäviä käsityksiä. Asiasta oli kirjoituksia myös valtakunnan suurimmassa sanomalehdessä, Helsingin Sanomissa.⁸ Nämä huhut ja syytökset koskettivat läheisesti silloista työnantajaani ja työtovereitani. Etenkin henkilökunta koki syytökset potilaiden kaltoin kohtelusta loukkaavina, koska he olivat vaikeissa olosuhteissa pyrkineet hoitamaan potilaita mahdollisimman hyvin. Haluan selvittää hyvin ja objektiivisesti, kuinka kaikki oikein tapahtui.

Suomessa toisen maailmansodan aikana sotatoimialueelta, sen välittömästä läheisyydestä ja alueilta, jotka rauhansopimuksessa määrättiin Neuvostoliitolle, evakuoitiin ihmiset, kotieläimet ja irtainta omaisuutta. Rauhan sairaala ei ollut sotatoimialueella, ei sotatoimien välittömässä läheisyydessä eikä sen alue ollut alueluovutuksen kohteena, joten toisena tutkimuskysymyksenäni on, mitkä olivat niin painavia syitä, että Rauhan sairaalan evakuoitiin ryhdyttiin, vieläpä kolme kertaa.

Kolmas tutkimuskysymyksenäni koskee evakuoinnin käytännön toteutusta. Kunkin evakuointitapahtuman aikana sotatapahtumat olivat erilaisia. Käytännön toteutukseen liittyivät oleellisesti evakuointia koskevien suunnitelmien laatiminen, käytännön toteutus ja millaisia haasteita kulloiseenkin evakuointiin liittyi?

---

⁸ Helsingin Sanomat, 17.8., 18.8,A9, 20.8, A9, 24.8, 1994

Koska Rauhan sairaala oli piirimielisairaala ja ne sairaalat, joihin Rauhan sairaalan potilaat evakuoitiin, olivat myös piirimielisairaaloita sekä Pitkäniemen keskuslaitos. Tarkoituksena oli, että piirimielisairaalassa hoidettavat potilaat saisivat poikkeusoloissakin samantasoista hoitoa kuin omassa sairaalassaan, joten neljäntenä tutkimuskysymyksenäni on, millaista hoito sijoitussairaaloissa oli, miten poikkeusolot vaikuttivat potilaiden hoitoon ja saivatko Rauhan potilaat samanlaista hoitoa kuin sairaalan omat potilaat?

Käytän piirimielisairaaloista vain nimitystä sairaala tai sairaalan sijaintipaikasta johdettua nimeä, kuten Rauha, Kellokoski tai Pitkäniemi. Tämä jo senkin vuoksi, koska useimpien piirimielisairaaloiden nimi oli muutettu sairaalan perustamisen jälkeen useita kertoja. Esimerkiksi Harjavallan piirimielisairaalan nimi oli aluksi ”Piirimielisairaala Harjavallassa”, vuonna 1923 nimi muutettiin ”Harjavallan ym. kuntain piirimielisairaala” ja vuonna 1935 nimeksi tuli ”Harjavallan piirimielisairaala”.⁹

1.2 Tutkimusmenetelmät

Historiallinen maailma on ihmisten luoma. Inhimillisessä elämässä on vaihtoehtoja, ja koska historia on ihmisten luoma, on historiassakin ollut vaihtoehtoja. Aina on ollut mahdollisuus ajatella ja toimia toisin kuin on toimittu. Vaihtoehtoisten ajattelun- ja toimintatapojen ymmärtäminen edellyttää ihmisten tarkoitusten ja pyrkimysten ymmärtämistä. Markku Hyrkkäsen mukaan aatehistorian keskeinen ajatus on, että aatteet, opit ja uskomukset eivät sellaisenaan selitä ihmisten käsityksiä asioista. Käsitykset on selitettävä ja ymmärrettävä, jotta ihmisen toiminta voitaisiin selittää ja ymmärtää. Olosuhteet vaikuttavat ajatteluamme vain sikäli, kun ne otetaan huomioon ajattelussamme ja käsityksissämme.¹⁰ Näiden käsitysten myötä toimijat luovat tarkoituksia ja perusteita, joita historian tutkijat pyrkivät havainnoimaan. Omassa tutkielmassani aikalaisten ajatukset

---

⁹ Judin & Mäkelä 1983, 21 – 30.

¹⁰ Hyrkkänen 2002, 9 – 11, 43.

ja käsitykset tulevat parhaiten esille heidän toimissaan, kun 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella mielisairaiden hoitoa kehitettiin, kun toisen maailmansodan aikana karjalaisia evakuointiin laajamittaisesti ja kun piirimielisairaaloiden toimintaa järjestettiin vaikeana sota-aikana.

Marginaalihistoria on toinen lähestymistapani. Pirjo Markkolan mukaan marginaalihistoria on väline, jonka avulla pyritään selvittämään menneisyyden ihmisten ajattelutapoja ja käytäntöjä. Miten eri aikoina on erilaisuuteen, poikkeavuuteen ja normien rikkomiseen suhtauduttu erilaisissa yhteiskunnissa? Ajatuksena on selvittää, miten poikkeava määrittää normaaliutta ja epätavallinen tavallista. Normaalialia ei voi olla ilman epänormaalia. Tavallisesti marginaalisuudella viitataan ryhmiin, jotka elävät omana aikanaan yhteiskunnassaan ulkopuolina, syrjittyinä tai syrjäytettyinä. Ulkopuolisuus ja poikkeavuus muuttuvat ajan mukana.¹¹ Suvaitsevaisuus ei ole kiinni rodusta, sukupuolesta, varallisuudesta tai sosiaalisesta asemasta, joten se ei edusta muuttumattomuutta. Normaalin ja erilaisuuden sietämisen rajanveto löytyy kaikkina aikoina ja oletettavasti kaikissa kulttuureissa. Sen sijaan se miten normaali ja epänormaali määritellään tai ketkä sen määrittävät, on sidoksissa niin aikaan kuin kulttuuriin.¹² Mielisairaajat, vammaiset ja sukupuolitaudit olivat fyysisesti ja psyykkisesti erilaisia. Erilaisten historia on virallisen ja epävirallisen valvonnan, niiden kohteiden ja suorittajien historiaa.¹³ 1940-luvulla nämä kaikki edellä mainitut ryhmät kuuluivat mielisairaaloiden potilaisiin.¹⁴ Suhtautuminen poikkeaviin paljastaa sen, miten yhteiskunta on halunnut ”puolustautua” tavallaan sen omassa piirissä olevaa ”uhkaa” vastaan. Kysymys on myös siitä, milloin yhteiskunta katsoo voivansa parantaa poikkeaviin ryhmiin luetut henkilöt. Marginaaliryhmiin kuuluvien ihmisten virallista suhdetta ympäristöönsä on luonnehtinut ennen kaikkea yhteiskunnan suorittama valvonta, huolto ja hoito. Valvonta kohdistuu yleensä normeista poikkeavaan käyttäytymiseen, käytännössä myös yhteisön sisäisiin arvostuksiin ja tavoitteisiin. Yksilö ei

---

¹¹ Markkola 1996, 7 – 11.

¹² Eilola 2003, 10.

¹³ Nygård 1998, 22.

¹⁴ Rauhan mielisairaalan vuosikertomus 1940, 21; Seinäjoen piirisairaalan vuosikertomus 1942,10.

saa olla vaaraksi itselleen eikä ympäristölleen.¹⁵ Tämä määritelmä tulee esille, kun ihminen määrätään tahdosta riippumattomaan hoitoon mielisairaalaan.¹⁶

Tutkielmassani tulen käyttämään laadullista tutkimusotetta. Pertti Alasuutarin mukaan laadullinen analyysi koostuu kahdesta vaiheesta: havaintojen pelkistämisestä ja arvoituksen ratkaisemisesta. Havaintojen pelkistämisessä aineistoja tarkastellaan aina tietystä teoreettisesta näkökulmasta, metodologisesta näkökulmasta.¹⁷ Itselläni tämä metodologinen näkökulma tulee olemaan aatehistoriallinen ja marginaalihistoriallinen. Lähteistä saatuja havaintoja aion analysoida käyttämällä laadullista tutkimusotetta ja sisällönanalyysin menetelmiä. Sisällönanalyysillä voidaan analysoida kaikenlaisia kirjalliseen muotoon saatettuja dokumentteja. Aineistoa tarkastellaan eritellen, yhtäläisyyksiä ja eroja etsien sekä tiivistäen ja tekstin merkityksiä hakien. Analyysiyksikkönä sisällönanalyysissä voi olla yksittäinen sana, lause tai ajatuskokonaisuus. Analyysiyksikön määrittämistä ohjaa tutkimustehtävä ja aineiston laatu.¹⁸ Aineistolähtöistä sisällönanalyysia sovellan kaikkeen lähdeaineistoon. Lukemalla käyn läpi kaiken lähdeaineiston, kartoitan ja nostan aineistosta, asioita, joiden avulla pystyn vastaamaan asettamiini tutkimuskysymyksiin aatehistorian ja marginaalihistorian vaatimukset huomioiden.

1.3 Aikaisempi tutkimus ja lähteet

Toisen maailmansodan aikana jouduttiin evakuoimaan ihmisiä Neuvostoliiton pommitusten vuoksi Helsingistä ja muista suurista asutuskeskuksista, Lapin sodan aikana Lapista sekä Kaakkois-Suomesta, mihin tutkielmani kohde sijoittuu. Työni kannalta olennaista tutkimuskirjallisuutta edustaa: Osmo Ahokkaan teos (2004) *Karjalan kannaksen evakuointi — Evakuointisuunnitelmat 1922 – 1944 ja evakuoinnin karu todellisuus*. Teoksessaan

---

¹⁵ Nygård 1998, 20.

¹⁶ Mäkelä 2008, 77.

¹⁷ Alasuutari 2011, 40.

¹⁸ Tuomi & Sarajärvi 2002, 105, 112.

Ahokas tuo esille sen, että jo itsenäisyytemme alkuvuosista alkaen oli varauduttu vihollisen hyökkäykseen idästä liittämällä evakuointisuunnitelmien laatiminen Karjalan kannaksen puolustussuunnitelmiin. Ensimmäinen evakuointisuunnitelma valmistui vuonna 1922. Suunnitelmia uudistettiin useita kertoja 1920- ja 1930- luvuilla eri viranomaisten toimesta, mutta vielä syksyllä 1939 ne olivat keskeneräisiä, ja kun suunnitelmien salaamista korostettiin liiaksi, vaikeutui niiden toimeenpano. Moskovan rauhan jälkeen laadittiin uusia suunnitelmia, jotka valmistuivat vuonna 1944.

Juha Pohjonen tuo teoksessaan (2016) *Sodan ja rauhan rajalla Väli rauhan uhrit 1940 – 1941* esille vaikeat Moskovan rauhan jälkeiset rajakiistat sekä rajankäynnin aina Vironlahdelta Petsamoon. Asutuskeskusten kohdalla rajankäynti oli hankalampaa ja etenkin Värttilän ja Enson teollisuustaaajamissa. Kriittisimmät hetket koettiin Enson teollisuustaaajaman kohdalla. Rajakiista oli niin raju, että Neuvostoliitto siirsi jo sotakalustoa ja sotilaita paikalle. Näiden rajankäyntien lisäksi kirjassa on runsaasti yksityisiä henkilöitä koskevia yksityiskohtaisia, seikkaperäisesti selostettuja kohtaloita rajankäynnin aikana. Mutta oman tutkimukseni kannalta kirjan tärkein anti on Enson teollisuustaaajaman kohdalla tapahtunut rajankäynti, koska sillä oli vaikutusta Rauhan sairaalan evakuointiin vuonna 1940.

Anu Rissasen pro gradu-tutkielma, Jyväskylän yliopisto (2012), *Työtä, sokkeja ja lääkkeitä Siilinjärven piirimielisairaala ja potilaiden hoitomuodot 1926 – 1959*. Tutkielmassaan Rissanen luo katsauksen mielisairaiden hoitoon ja hoidon kehitykseen aina 1600-luvulta 1950-luvulle sekä Siilinjärven piirimielisairaalan perustamisen ja siihen liittyvät vaiheet sekä potilaiden hoitomuodot. Oman tutkimukseni ajankohta, toisen maailmansodan aika, sijoittuu samaan aikakauteen kuin Rissasen käsittelemät hoitomuodot, ja koska työssäni käsittelen myös potilaiden arkista elämää piirimielisairaalassa sota-aikana, on tästä Rissasen työstä hyötyä omassa tutkimuksessani.

Taustaa tutkielmaani antavat: Helena Hirvosen väitöskirja, Itä-Suomen yliopisto (2014), *Suomalaisen psykiatrian juuria etsimässä Psykiatria tieteenä ja käytäntönä 1800-luvulta vuoteen 1930*. Suomessa 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alkuvuosikymmenillä haluttiin kehittää mielisairaiden hoitoa, josta osoituksena olivat kuntien yhdessä omistamat

piirimielisairaalat. Hirvonen väitöskirjassaan tuo esille juuri tätä maailmaa, piirimielisairaaloiden perustamisen aikaa.

Johanna Koiviston pro gradu-tutkielma, Jyväskylän yliopisto (2014), *Mielensä menettänyt, toisen tappanut Kriminaalipotilaana Mustasaaren sairaalassa 1940-luvulla*. Oma tutkielmani ajankohta sijoittuu samaan aikakauteen, mutta erilaiseen mielisairaalaan.

Veijo Luukkaan pro gradu-tutkielma, Jyväskylän yliopisto (1985), *Laatokan Karjalan evakuoinnin järjestäminen talvisodan aikana*. Luukas on käsitellyt aihetta yleisellä tasolla.

Sanna-Mari Pohjalaisen pro gradu-tutkielma, Jyväskylän yliopisto (2010), *17. sotasairaalan perustaminen, organisaatio ja toiminta*. Pohjalainen on tutkinut yhtä sotasairaala, Mikkelissä toiminutta sotasairaala. Sairaala oli hallinnollisesti yksi kokonaisuus, vaikka se toimi useassa eri toimipisteessä. Vaikka sotasairaaloiden osastoja toimi myös piirimielisairaaloissa, niillä oli oma organisaatio ja oma henkilökunta, joten niiden toiminnasta ei siviilimielisairaaloiden dokumenteissa ole tietoa, joten tämä Pohjalaisen tutkimus valottaa sitä puolta, joka niin ratkaisevasti vaikutti siviilimielisairaiden hoidon tasoon sota-aikana.

Ritva Virtasen väitöskirja, Kuopion yliopisto (2005), *Sairaanhoitajat sota-ajan lääkintähuollon tehtävissä 1900-luvulla*. Virtanen on tutkinut sairaanhoitajien työtä sekä kenttäsaaraloissa että sairaalajunissa. Piirimielisairaaloita joutuivat luovuttamaan sairaanhoitajia sotasairaaloiden ja kenttäsaaraloitten käyttöön sota-aikana. Tällä oli vaikutusta siviilimielisairaaloissa potilaiden hoitoon.

Koska tutkielmani kohteena on Rauhan sairaalan evakuoiminen ja sen vaikutukset sijoitussairaaloihin toisen maailmansodan aikana, ovat Rauhan sairaalan arkiston asiakirjat ensisijaisena lähteenä, kun tutkin Rauhan sairaalan toimintaa, evakuointiin liittyviä suunnitelmia ja toteutusta. Liittovaltuuston ja – hallituksen pöytäkirjat, lääkintöhallituksen kanssa käyty kirjeenvaihto, kansanhuoltoasiat (ostokorttien jakelu, ylimääräiset annokset) sekä henkilökuntaa koskevat kirjeet. Suurimman ryhmän muodostavat sota-ajan erikoisjärjestetyt otsakkeen alla olevat asiakirjat, joihin sisältyy väestönsuojelua ja evakuointisuunnitelmia koskevia asiakirjoja, potilaiden evakuointiin liittyviä seikkoja

(potilasmäärät, sukupuoli, evakuointiajankohdat, evakuointimenetelmät, sijoitussairaalat) sekä henkilökuntaa koskevia määräyksiä.

Rauhan sairaalan potilaiden sijoitussairaaloiden vuosikertomuksissa vuosilta 1939 – 1944 on tietoa kyseisen sairaalan toiminnasta sota-aikana. Vuosikertomukset, paitsi Pitkäniemen sairaalan, ovat sidottuja kirjasia. Vuosikertomuksissa on aluksi hallintoa koskeva osio, sitten sairaanhoito, jossa on useita erilaisia potilaita koskevia taulukoita, (vuoden aikana sairaalaan otettujen potilaiden diagnoosit, potilaiden suvussa esiintyneet mielisairaudet, potilaiden kuolemansyyt yms.) ja lopuksi vuosikertomuksissa on taloutta koskevat asiat tilinpäätöksineen. Kaikki kyseisten sairaaloiden vuosikertomukset ovat rakenteeltaan samanlaisia. Myös Pitkäniemen vuosikertomukset noudattelivat samaa kaavaa, vaikka ovatkin osittain käsinkirjoitettuja. Rauhan potilaat tulevat esille vain taulukossa: vuoden aikana sairaalaan otetut potilaat diagnoosien mukaan jaoteltuina. Tämä taulukko on useimmissa vuosikertomuksissa ainoa kohta, josta tulee ilmi, että Rauhasta on tullut potilaita. Vaikka potilaiden mukana tuli myös henkilökuntaa, ei heitä mainita eivätkä he tule esille henkilökunta koskevissa luetteloissa. Seinäjoen piirisairaalan vuosikertomuksessa vuodelta 1941 Rauhan sairaalan potilaat mainitaan vain sairaanhoito osiossa: ”Paitsi oman alueen potilaita hoidettiin sairaalassamme jo ennestään täyteen ahdetuilla osastoilla 18 p:stä kesäkuuta lähtien vuoden loppuun vielä 99 Rauhan mielisairaalaan siirrettyä potilasta, joista puolen vuoden aikana poistettiin 24, kaikki kuolleina.”¹⁹ Vuodelta 1943 Rauhan mielisairaalan vuosikertomusta ei, ylilääkäri Niemistön ilmoituksen mukaan, saatu valmiiksi, koska tilinpäätös on vuonna 1944 sattuneen evakuoinnin takia viivästynyt.²⁰

Sota-arkistossa on tietoja evakuointipaikkakunnista sekä Joutsenon kunnan arkistossa on asiakirjoja Joutsenon kunnan asukkaiden evakuoinnista.

Rauhan sairaalan potilaiden sijoitussairaaloiden historioita ja historiikkeja tulen käyttämään tutkiessani kyseisiä sairaaloita, sitä ympäristöä, jossa Rauhan potilaat viettivät

---

¹⁹ Seinäjoen piirisairaalan vuosikertomus 1941, 13.

²⁰ KA, Lääkintöhallituksen V arkisto, Rauhan mielisairaalan sairaanhoitoa koskevat taulukot vuodelta 1943.

evakkoaikaansa, ja millaista hoitoa mielisairaille pystyttiin antamaan sota-aikana. Näiden kirjojen kirjoittajat ovat käyttäneet lähteinään kyseisten sairaaloiden arkistoja ja heillä on ollut mahdollisuus haastatella hoitohenkilökuntaa sekä lääkäreitä, jotka toimivat sota-aikana kyseisissä sairaaloissa. 1970-luvulla ja ennen sitä julkaistuissa piirisairaaloiden historioissa ja historiikeissa kirjoittajat tuovat vahvasti esille sairaalan syntyhistorian, hallinnon ja hallintotehtäviin osallistuneet henkilöt. Potilaiden hoito ja hoitojen kehittäminen on jäänyt vähäisemmälle. Törrönen/Tuovinen on kirjoittanut viiden piirimielisairaalan historiikit, joten niiden rakennekin on samanlainen. Potilaiden hoito, uudet hoitomuodot ja henkilökunta tulevat enemmän esille kuin aikaisemmin kirjoitetuissa. Myös Kaarninen & Kaarninen, Pitkäniemen sairaalan historia, tuo esille sairaalan toiminnasta ”pehmeämpiä” asioita.

Useissa sota-aikaa käsittelevissä kokoomateoksissa ovat oman alansa asiantuntijat kirjoittaneet sotaan, evakuointiin ja säännöstelytalouteen liittyvistä asioista. Nämä kirjoitukset auttavat hahmottamaan sota-aikaa kokonaisuutena. Sota-aikana valtion johtotehtävissä toimineiden henkilöiden muistelmateoksia tulen myös käyttämään tutkielmassani, koska heillä on ollut omakohtaisia kokemuksia sota-ajasta, evakuoinneista ja asioista, joilla oli vaikutusta evakuointeihin.

2 EVAKUOINTI

2.1 Mitä evakuointi on?

”Evakuointi voidaan määritellä ihmisjoukkojen tilapäiseksi siirtymiseksi, keinoksi selviytyä yhteisöä uhkaavasta vaarasta. Oleellista on, että evakuointi koskee suurehkoa ihmisjoukkoa, joka siirtyy tietyltä alueelta toiseen paikkaan ja takaisin.”²¹

Ihmisten vapaaehtoista siirtymistä vaara-alueelta ei lueta kuuluvaksi evakuointikäsitteen piiriin, mutta jos ihmiset siirtyvät omatoimisesti viranomaisten kehotuksesta, on se evakuointia.²²

Vetäytyminen vaara-alueelta on ollut tunnettu selviämiskeino. Evakuointi voi olla suunniteltua tai suunnittelematonta ja sen toteuttaminen osoittaa, että tilanne on ollut vaarallinen. Virallinen määritelmä ja päättäjien kiinnostus evakuointiin vaikuttavat siihen, miten katastrofia ehkäistään ja millaisiin pelastustoimiin ryhdytään, mutta tärkeintä on ihmisten oma käsitys kriisitilanteesta. Evakuointiin suhtautumiseen vaikuttaa myös evakuoinnin ajankohta sekä ajateltu evakkoajan pituus.²³

Evakuointi jaetaan ehkäisevään, suojelemaan ja pelastus–evakuointiin. Ehkäisevästä evakuoinnista on kyse silloin, kun evakuointi tapahtuu ennen tuhoisaa tapahtumaa, ja kun vaarasta on varoitettu. Tarkoituksena on tällöin pienentää vahinkoja. Ehkäisevässä evakuoinnissa evakko aika on vähemmän kuin kaksi viikkoa. Suojeleva evakuointi toteutetaan niin ikään ennen tuhoisaa tapahtumaa, mutta nyt ihmiset ovat evakossa yli kaksi viikkoa. Suojelevaa evakuointia käytetään yleensä sota-aikana. Pelastus–evakuoinnista puhutaan silloin, kun evakuointi tapahtuu vasta tuhoisan tapahtuman jälkeen, koska vaarasta ei ole ollut mahdollisuutta ilmoittaa asukkaille aikaisemmin.²⁴ Rauhan sairaalan evakuoinneissa oli tämän määritelmän mukaan kysymyksessä suojeleva evakuointi, koska

---

²¹ Eränen 1991, 44.

²² Sisäasiainministeriön Pelastusosasto 14.11.2003. Ohje väestön evakuointien suunnittelusta ja toimeenpanosta. www.pelastustoimi.fi/lainsaadanto/ministerion_ohjeet. (Viitattu 24.3.2017).

²³ Eränen 1991, 12.

²⁴ Eränen 1991, 12.

oli sota-aika ja evakossa viivytettiin kauemmin kuin kaksi viikkoa, mutta sotatapahtumat eivät konkreettisesti koskeneet sairaala-aluetta.

Evakuoinnista puhuttaessa mainitaan vapaaehtoinen ja pakkoevakuointi. Pakkoevakuoinnin käyttö on harvinaista, koska sen ongelmana on ollut, että siihen tarvittava pelastushenkilöstö lisää ihmisten määrää tyhjennettävällä alueella. Lainsäädäntö sallii Suomessa pakkoevakuoinnin, mutta siihen ryhdytään vain äärimmäisen pakon edessä.²⁵ Toisen maailmansodan aikana pakkoevakuointia toteutettiin sotatoimialueilla, koska silloin ihmiset olivat välittömässä vaarassa.

Evakuointi ei ole ainoastaan pakoa jostakin, vaan sillä on myös päämäärä. Evakuointiin kuuluu aina sekä lähtö että paluu takaisin, vaikka yleensä puhutaankin vain lähdöstä, poistumisesta vaara-alueelta tai – tilanteesta. Paluuseen on kiinnitetty vähemmän huomiota,²⁶ vaikka sekin voi olla dramaattinen kokemus.

Evakuoinnin tarkoituksena oli taata rajaseudulla armeijaan kuulumattomien ihmisten henkilökohtainen turvallisuus siirtämällä heidät taaemmaksi sisämaahan. Samalla kenttäarmeijalle saatiin vapaammat toimintamahdollisuudet, kun siviiliväestön oleskelu sotatoimialueella estettiin.²⁷

Evakuoinnissa joudutaan pohtimaan sitä, kuinka ihmiset reagoivat vaaratilanteeseen. Yleensä uskotaan ihmisten joutuvan paniikkiin. Paniikki ilmenee joko sekasortoisena pakona tai hysteerisinä tunteenpurkauksina. Vaikka ihmiset eivät käyttäytyisikään itsetuhoisesti, heidän ajatellaan olevan epäsosiaalisia ja muiden turvallisuudesta piittaamattomia. Erheellisten uskomusten seuraukset voivat olla vakavia sillä niiden perusteella tehdään virallisia päätöksiä. Paniikkia suurempi ongelma voi olla se, että miten saadaan ihmiset poistumaan vaara-alueelta ja pysymään poissa kunnes vaara on ohi. Suomessa sota-aikana ei ilmennyt joukkopaniikkia, vaikka yksittäiset ihmiset joskus joutuivatkin paniikkiin. Ihmiset ovat myös omatoimisia pelastautuessaan, mikä tulisi ottaa

---

²⁵ Eränen 1991, 45.

²⁶ Eränen 1991, 47.

²⁷ SArk Yleisesikunnan arkisto, evakuointia koskevat suunnitelmat T-11080/1, [2], I/III.

huomioon, kun pelastussuunnitelmia tehdään. Yleensä apua haetaan ensin sukulaisilta sekä ystäviltä ja vasta sen jälkeen viranomaisilta.²⁸

2.2 Evakuoinnin suunnittelua ja toteutusta Suomessa

Suomessa oli jo vuosisatojen ajan koettu, että vihollinen tunkeutuu maahamme idästä, ja Karjalan Kannas on usein ollut taistelutantereena. Karjalainen väestö oli kuitenkin pysytellyt kotiseudullaan, vaikka sodan jälkeen raja saattoi siirtää kotikylän uuden vallanpitäjän alaisuuteen. Ensimmäinen maailmansota Euroopassa osoitti, että siviilielämä vaikeutui sotatoimialueella, joten siviilien turvallisuus edellytti heidän siirtämistään pois sodan jaloista.²⁹

Jo vuonna 1918 laadittiin ensimmäiset puolustussuunnitelmat ja seuraava, ”Venäjän keskitys” – nimellä (WK) tunnettu, vuonna 1923. Samaan aikaan Viipurin läänin maaherra laati alaistensa nimismiesten kanssa suunnitelmia lääninsä alueen evakuoinneista. Nämä suunnitelmat olivat voimassa vuoteen 1931 saakka. Sen jälkeen laadittiin uusia suunnitelmia, joissa Viipurin läänin maaherralle jäi suunnitelmien toteuttaminen yhdessä alueensa poliisiviranomaisten kanssa. Tarkoituksena oli, että suunnitelmia pidetään ajan tasalla. Syyskuussa 1939 valtioneuvosto päätti, että evakuointisuunnitelmat tulisi laatia koko rajaseudun alueelle, mutta suunnittelutyö ei ollut rajaseutukunnissa edistynyt kovinkaan pitkälle Neuvostoliiton esittäessä Suomelle neuvottelukutsun uusista rajajärjestelyistä Leningradin turvallisuuden takaamiseksi. Lokakuussa 1939 Suomi jatkoi jo aloitettua puolustusvalmiutensa korottamista ja aloitti ylimääräiset kertausharjoitukset (YH), mikä tarkoitti käytännössä liikekannallepano. Vapaaehtoisiin evakuointeihin saivat luvan rajan tuntumassa olevat Kannaksen kunnat, Suomenlahden ulkosaaret ja Viipurin kaupunki. Suunnitelmat olivat keskeneräisiä syksyllä 1939, jolloin niitä olisi pitänyt jo

---

²⁸ Ahokas 2004, 9.

²⁹ Ahokas 2004, 5; SArk Yleisesikunnan arkisto, evakuointia koskevat suunnitelmat, T – 11080/1 [2], I/II.

toteuttaa. Tästä huolimatta suunnitelmat mahdollistivat väestön siirtämisen kauemmaksi sisämaahan.³⁰ Evakuoinnista tuli myös yksinkertaisempaa ja nopeampaa, kun yksi vaihe prosessista poistui.

Koska ajateltiin, että sotatoimet eivät keskittyisi yksinomaan puolustuslinjan ja valtakunnan rajan väliseen alueeseen, evakuointi haluttiin ulottaa noin 10 kilometriä puolustuslinjojen taakse. Kannaksen kuntien lisäksi evakuointisuunnitelmiin sisällytettiin myös Laatokan Karjalassa Jänisjoen itäpuolella olevia Viipurin läänin kuntia. Rauhanaikana evakuointisuunnitelmat tuli pitää salassa, mikä häytti niiden tekoa ja toteuttamista. Tämä liiallinen salassapidon korostaminen häytti suunnitelmien tekoa ja myös toteuttamista. Salaamista jatkettiin aina helmikuuhun 1944.³¹

Väestön evakuointisuunnitelmissa oli vaihtoehto, jossa karjalaiset olisivat jääneet asuinsijoilleen. Se ei sopinut karjalaisille eikä heidän edusmiehelleen puolustusministeri Juho Niukkaselle. Ongelmatonta karjalaisten siirtyminen Suomen puolelle ei valtiotieteentutkija Sihvo Hietasen mukaan ollut. Suomen hallitukselle ja Moskovassa olleille rauhanneuvottelijoille näytti karjalaisten yksituumaisuus tulleen yllätyksenä.³² Valtiovalta ei uskonut totaalisen sodan syttymiseen ja ehkäpä siksi väestön evakuoinnissakin oli viiveitä. Sodan ensi päivinä kävikin ilmi, etteivät siviiliviranomaiset pystyneet hoitamaan evakuointia, ja siksi Viipurin lääninhallitus luovutti evakuoinnin johdon ja toimeenpanon puolustusvoimille. Toimenpide oli oikea ja vieläpä välttämätön jos senkin vuoksi, että vain sotilasviranomaiset olivat selvillä sotajoukkojen viivytystaistelujen kulusta ja sitten sotatapahtumien kehityksestä, josta riippui muun muassa evakuoinnin kiireellisyysjärjestys. Jo ensimmäiset sotapäivät osoittivat, että tarvittiin erityisorganisaatio evakuointiin.³³ Viranomaiset antoivat 30.11.1939 käskyn evakuoida raja- alueet Viipurin

---

³⁰ Kämäräinen 2010, 178 – 179.

³¹ Ahokas 2004, 10 – 11, 21.

³² Turtola 2010, 196 – 200.

³³ Ahokas 2004, 50.

mlk.–Käkisalmi–Harlu–Korpiselkä-linja mukaan lukien. Monille karjalaisille lähtö tapahtui viime hetkellä ennen sodan jalkoihin jäämistä.³⁴

Talvisodan päättymisestä, 13.3.1940, ministeri Niukkanen muistelee, että vaikka rauha oli tullut ja oli myös alueluovutuksia, ei mitään määräyksiä tai ohjeita evakuoointia varten annettu kunnes vasta saman päivän iltana päämajasta tuli puhelimitse evakuoointikäsky. Kun radiossa ei mainittu edes väestönsiirroista eikä annettu ohjeita, levisi rauhantekopäivänä kansalaisille se käsitys, ettei evakuoointia aiottaisikaan suorittaa. Väki ryhtyi omatoimisesti toimimaan ja sai sitten viranomaisilta tukea. Toimintaa johtivat lääninhallituksen virkamiehet sotilasviranomaisten kanssa. Ennakkosuunnitelmia ei tietenkään voitu seurata, koska niitä ei ollut.³⁵ Näiden evakuoointikokemusten perusteella sisäasiainministeriö asetti elokuussa 1940 evakuoointitoimikunnan, jonka tehtävänä oli laatia perusteltu ehdotus väestön, karjan ja omaisuuden evakuooinneista.³⁶

Uusi rajalinja kulki Jääsken ja Ruokolahden kuntien läpi. Enson teollisuusalueen väestöä oli jo ennen 13.3.1940 ryhdytty evakuoimaan yhdessä paikallisten poliisiviranomaisten kanssa, mutta vain 12000 henkilöä saatiin evakuoituksi.³⁷ Enson alueesta syntyi ensimmäinen erimielisyys Neuvostoliiton kanssa. Rauhansopimukseen liitetyn kartan mukaan Enson alue kuului selvästi Suomelle, mutta neuvostoliittolaiset vaativat sitä itselleen.³⁸ Tällä oli vaikutusta Rauhan sairaalan evakuoointiin maaliskuussa 1940.

---

³⁴ Hietanen 1983, 293.

³⁵ Niukkanen 1951, 211.

³⁶ Ahokas 2004, 68.

³⁷ Niukkanen 1951, 212.

³⁸ Niukkanen 1951, 272; Pohjonen 2016, 209..

3 PIIRIMIELISAIRAALAT JA NIIDEN TOIMINTA SOTA-AIKANA

3.1 Piirimielisairaalat

Mielisairaita on pyritty kohtelemaan ja hoitamaan kunkin aikakauden ihmisten ymmärryksen mukaan. Ennen 1900-lukua mielisairaatt hoidettiin pääsääntöisesti kotona. Suhtautuminen heihin vaihteli paljon, sillä miten perheet ja lähisukulaiset suvaisivat heidän poikkeavuuttaan, vaikutti muidenkin suhtautumiseen. Ajoittain kohtelu saattoi olla ankaraakin.³⁹

1800-luvulla kaikinpuolinen tietous yhteiskunnasta lisääntyi myös tavallisen kansan keskuudessa. Saatiin uutta tietoa mielisairauksista ja niiden syistä. Entisiä käsityksiä jouduttiin tarkistamaan kaikilla aloilla. Samaan aikaan sosiaalinen vastuuntunto kanssaihmisistä lisääntyi ja ihmisarvo nousi uuteen arvoonsa. Mielisairaiden kohdalla ruvettiin puhumaan eristämisen ja säilyttämisen sijasta parantamisesta ja parantumisesta. Myös velvollisuudet normaalista poikkeavia kohtaan jouduttiin tulkitsemaan uudella tavalla. Koettiin, että mieleltään sairaat on saatettava ymmärrystä ja hoitoa saamaan.⁴⁰ Uusien ajatusten synnyttämänä perustettiin uudentyypinen valtion mielisairaala, Lapinlahden sairaala, joka otettiin käyttöön vuonna 1841.⁴¹ Sairaala oli tarkoitettu koko Suomen alueen mielisairaiden hoitopaikaksi.⁴²

1900-luvun ensimmäiset vuosikymmenet olivat voimakasta piirimielisairaaloitten perustamisen aikaa. Ensimmäinen kuntien yhdessä omista piirimielisairaala perustettiin Harjavaltaan, Keski-Satakuntaan vuonna 1903 ja viimeinen Hämeen piirimielisairaala Hämeenlinnaan vuonna 1932.⁴³

---

³⁹ Pietikäinen 2013, 160.

⁴⁰ Rapila 1973, 7 – 8.

⁴¹ Eskola 1983, 204.

⁴² Niemistö 1952, 41.

⁴³ Judin & Mäkelä 1983, 28; Törrönen 1982, 14.

Koska tutkielmani kohteena on Rauhan sairaalan evakuoiminen ja sen vaikutukset sijoitussairaaloihin, niin esittelen Rauhan sairaalaa lyhyesti sekä myös niitä piirimielisairaaloita ja Pitkäniemen keskuslaitosta, joihin Rauhan potilaita evakuoitiin toisen maailmansodan aikana.

3.1.1 Rauhan mielisairaala

Maassamme herännyt yleinen keskustelu mielisairaiden huonosta hoidosta ja kohtelusta herätti vuonna 1911 Kaakkois-Suomen, Viipurin läänin neljän kunnan: Hiitolan, Joutsenon, Kurkijoen ja Parikkalan kunnallismiehet keskustelemaan yhteisen mielisairaalan perustamiseksi alueelle, ja myös keisarillisella kirjeellä, jossa luvattiin valtionapua piirimielisairaaloiden perustamiseen, oli vaikutusta asiaan. Valtiolta ei vielä saatu apua sairaalan perustamiseen, mutta Suomen itsenäistymisen ja mielisairaiden vaikean tilanteen myötä, alueen kunnallismiehet vuonna 1919 ryhtyivät uudelleen pohtimaan sairaalan perustamista. 2.3.1920 Muolaan kunnallislautakunnan esimiehen kirjelmän kutsumina kokoontuivat kuntien edustajat keskustelemaan piirisairaalan saamisesta alueelle. Köyhäinhoidon tarkastaja J. Hagelberg oli läsnä kokouksessa asiantuntijana. Kokouksessa valittiin toimikunta selvittämään valtionavun saamisen edellytyksiä sekä sopivaa paikkaa sairaalalle.⁴⁴

Seuraavan kerran piirimielisairaalan perustamisasioissa kokoontuivat kahdenkymmenen kahden Viipurin läänin kunnan edustajat Perkjärvellä. Kokouksessa köyhäinhoidontarkastaja selvitti mielisairaiden hoidon tilannetta maassamme. Vuosina 1921 – 1922 toimikunta kokoontui erisuuruusina kokoonpanoina keskustelemaan piirimielisairaalan tarpeellisuudesta, toteuttamisesta ja paikasta. Viipurissa 15.5.1923 pidetyssä kokouksessa oli paikalla neljänkymmenen kunnan edustajat. Nyt oli esillä jo useita vaihtoehtoja sairaalan paikaksi. Toiveena oli, että paikka olisi puhdasvetisen järven

---

⁴⁴ Niemistö 1952, 84 – 85.

tai joen rannalla, paikalla olisi valmis puutarha sekä maatalaan kuuluisi metsämaata, hyvät kulkuyhteydet, rautatie olisi lähellä ja paikka ei olisi Jaakkimaa kauempana idässä.⁴⁵

Lähes 15 vuotta oli kulunut siitä, kun Hiitolan, Joutsenon, Kurkijoen ja Parikkalan kuntien edustajat olivat 1911 ensimmäisen kerran kokoontuneet keskustelemaan oman yhteisen piirimielisairaalan perustamisesta. Tänä aikana koettiin suuria valtiollisia muutoksia, Suomi tuli itsenäiseksi ja ensimmäinen maailmansota oli käyty. Useiden kokoontumisien ja keskustelujen jälkeen lopulta saatiin riittävän laaja ja yksimielisesti ajatteleva ryhmä piirimielisairaalahankkeen taakse. Varsinkin sairaalan paikka tuotti paljon keskusteluja.⁴⁶ Lopullinen päätös piirimielisairaalan perustamisesta tehtiin 1.10.1923 Viipurissa pidetyssä kokouksessa. Läsnä kokouksessa oli neljäkymmenen kahden kunnan 150 edustajaa. Edustajat totesivat, että nyt sairaalan merkitys on ymmärretty kunnissakin. Piirimielisairaalan paikaksi valikoitui monien vaihtoehtojen joukosta Rauhan kylpylä Joutsenon kunnassa. Kauppakirja allekirjoitettiin 21.1.1924. Myyjinä olivat Dimitri ja Johan Gabrilovitsch.⁴⁷

Piirimielisairaalahankkeeseen osallistuvien kuntien lukumäärä nousi vielä ja lopullinen määrä loppuvuodesta 1926 oli 56 kuntaa, pohjoisimpina alueina olivat Jaakkima ja Parikkala, eteläisimpinä eräät Suomenlahden saaret. Kun sairaala valmistui, oli siinä 235 sairaansijaa.⁴⁸ Sairaalan vihkiäisiä vietettiin 22.11.1926. Tarkastaja Hagelberg totesi puheessaan, että sairaalan perustaminen on inhimillisyyden ja sivistyksen voitto. Myös johtokunnan puheenjohtaja Erkki Pullinen ilmaisi puheessaan tyytyväisyytensä ja ilon tunteensa siitä, että tällainen laitos on saatu perustetuksi onnettomia sairaita ihmisiä varten. Meidän sivistystasomme on noussut sellaisella tasolle, että haluamme ja pystymme rakentamaan tällaisia hoitolaitoksia.⁴⁹

---

⁴⁵ Vahvaselkä 1976, 29.

⁴⁶ Vahvaselkä 1976, 56.

⁴⁷ Vahvaselkä 1976, 41 – 43.

⁴⁸ Vahvaselkä 1976, 42 – 43.

⁴⁹ Vahvaselkä 1976, 53 – 54.

Sairaalatoiminta alkoi rauhallisesti. Ensimmäinen potilas otettiin hoitoon 18.12.1926 ja vuoden 1926 aikana oli hoidossa kolme potilasta.⁵⁰ Sairaalassa oli aluksi vain yksi lääkäri, jonka virkanimike oli ylilääkäri. Sairaalan säännöissä määrättiin, että lääkärin tuli käydä sairaalassa jokaisena arkipäivänä.⁵¹ Tämä oli edistysellistä, koska esimerkiksi Kellokosken sairaalassa vuodesta 1930 alkaen lääkäri velvoitettiin käymään sairaalassa vain kolme kertaa viikossa.⁵² Henkilökunnan mitoituksiksi määriteltiin, että yksi hoitaja oli kahdeksaa potilasta kohden. Hoitohenkilökunnan haluttiin olevan naisvoittoista, sillä kolmestakymmenestä hoitajasta tuli naisia olla 21 ja miehiä yhdeksän. Vaikka vuosi 1926 oli sairaalan toiminnassa rauhallista, niin vuonna 1927 sairaala täyttyi nopeasti, sillä sairaalaan otettiin vuoden aikana 324 potilasta ja poistettiin 79. Sisään otetuista potilasta pitkäaikaispotilaita, eli yli kaksi vuotta sairastaneita, oli 54 %. He olivat olleet vuosikausia kotikuntiansa mielisairasosastoilla kopeissa, väkivaltaisissa, kehitysvammaisissa ja epäsiistejä. Alkuaikoina ylilääkäri Herman Oksalan mukaan potilasjoukko näytti hoidollisesti hyvin toivottomalta, mutta vähitellen tilanne korjaantui, ja jo vuodesta 1927 aikana työtätekevien, siis parempikuntoisten potilaiden määrä lisääntyi ja niiden osuus potilasta oli 64 %.⁵³

Rauhan sairaalan sairaansijat osoittautuivat riittämättömiksi heti valmistumisensa jälkeen, niin kuin monen muunkin piirimielisairaalan. Jo vuoden 1927 aikana saatiin lisää sairaansijoja 29, ja vielä vuonna 1929 kymmenen paikkaa lisää. Vuodesta 1929 vuoteen 1939, useiden muutos- ja laajennustöiden jälkeen, oli ennen talvisodan syttymistä sairaalassa vakinaisia sairaansijoja 623. Vuonna 1934 Rauhan piirimielisairaalan nimi muutettiin Rauhan mielisairaalaksi.⁵⁴

Vuonna 1939 tulevaan sotaan Rauhassa varauduttiin poistamalla lokakuussa 60 parempikuntoista potilasta koteihinsa tai omien kotikuntiansa kunnalliskotien mielisairasosastoille. Myöhemmin kotiutettiin vielä lisää potilaita, minkä jälkeen, juuri

---

⁵⁰ Vahvaselkä 1976, 57.

⁵¹ Vahvaselkä 1976, 133.

⁵² Tuovinen 1990, 45.

⁵³ Vahvaselkä 1976, 57.

⁵⁴ Vahvaselkä 1976, 59 – 60; Rauhan mielisairaalan vuosikertomus 1939, 6.

ennen sodan syttymistä, siviilipotilaiden käytössä oli 273 sairaansijaa. Rauhaan perustettiin 43. sotasairaala.⁵⁵

Talvisodan alueluovutukset heikensivät merkittävästi sairaalan taloudellisia toimintaedellytyksiä. Kuudestakymmenestä kahdeksasta jäsenkunnasta jäi Moskovan rauhan jälkeen Suomen puolelle vain 25 kuntaa ja kahdeksan kuntaa menetti osan alueestaan. Rauhanteon jälkeen siviilipotilaita oli sairaalassa 273, jotka evakuoitiin maaliskuussa. Evakuoidut potilaat palasivat takaisin keväällä, kesäkuussa potilasmäärä oli jo 623. Vuoden 1940 aikana potilaita oli sairaalassa 650. Vuosikertomuksen tietojen mukaan potilaiden terveydentila oli tyydyttävä, tarttuvista taudeista tuhoisin oli tuberkuloosia. Sitä sairasti 33 potilasta, joista kuoli 17.⁵⁶

Sairaalan hallinnolle sota-aika tuotti ongelmia. Sairaalan ylintä valtaa pitävä liittovaltuusto ei kokoontunut vuoden 1939 aikana, koska Neuvostoliiton äkillisen hyökkäys esti kokouskutsujen lähettämisen. Kokouksen piti alun perin olla 27.11.1939, mutta se pidettiin 31.8.1940. Silloinkaan kaikki valtuutetut eivät olleet kokouksessa, koska Neuvostoliiton puolelle jääneiden kuntien edustajat olivat evakossa eri puolilla Suomea. Vuonna 1941 ei liittovaltuuston kokousta voitu pitää ollenkaan ja 1943 se kokoontui vasta joulukuussa. Liittohallitus hoiti myös liittovaltuustolle perussäännön mukaan kuuluvia asioita.⁵⁷

3.1.2 Rauhan potilaiden sijoitussairaalat sota-aikana

1) Harjavallan Piirisairaala

Harjavallan Piirisairaala oli Suomen ensimmäinen kuntien yhdessä perustama piirimielisairaala. Se valmistui vuonna 1903 Harjavaltaan, Keski-Satakuntaan. Piirimielisairaalan perustamiseen Keski-Satakunnan kuntien kunnallismiehiä innoitti vuoden 1889 keisarillinen asetus, joka määräsi kuntia huolehtimaan köyhistä ja

---

⁵⁵ Rauhan mielisairaalan vuosikertomus 1940, 16.

⁵⁶ Rauhan mielisairaalan vuosikertomus 1940, 16.

⁵⁷ RSA. Kaakkois-Suomen mielisairaanhuoltopiirin kuntainliiton liittovaltuuston pöytäkirjat 1934 – 1947.

mielisairaista. Se antoi pienemmille kunnille mahdollisuuden perustaa yhteisiä piirimielisairaaloita valtion tuella ⁵⁸ sekä mielisairaaloille annettavien valtionapujen ehtoja määrittelevä keisarillinen kirje, joka annettiin 21.2.1899. Valtionavun ehdot olivat erityisen ankarat.⁵⁹ Lääkintöhallituksen kanta oli aluksi varovainen, koska siellä epäiltiin näiden mielisairaaloitten kykyä hoitaa potilaita ja pelättiin niistä muodostuvan kunnalliskotien mielisairasosastojen kaltaisia laitoksia. Harjavallan kunnantalolla 4.12.1889 pidetyssä kokouksessa olivat läsnä lähikuntien edustajat, jotka päättivät perustaa mielisairaalan ja valitsivatkin jo sairaalan rakennustoimikunnan. Sairaalarakennus pystytettiin Harjavallan kunnan maista ostetulle tontille. Sairaalan nimeksi hyväksyttiin ”Piirimielisairaala Harjavallassa”. Osakkaina sairaalassa olivat yhdeksän kuntaa Länsi-Suomesta. Alkuvaiheessa sairaalassa oli 32 sairaansijaa ja se toimi asyylilaitoksena, jossa mielisairaanhoido ei varsinaisesti kuulunut sairaalan ohjelmaan.

Ensimmäisen kerran sairaalaa jouduttiin laajentamaan vuonna 1922. Laajennustöiden jälkeen se oli etupäässä varattomien ja parantumattomien säilytyspaikka. Sairaalan nimi muutettiin vuonna 1923 ”Harjavallan ym. kuntain piirimielisairaala” ja 5.5.1935 sairaalan nimeksi tuli ”Harjavallan piirisairaala”. Vuonna 1927 sairaalapiiriin liittyi kolme uutta kuntaa: Porin kaupunki, Nakkila ja Siikainen. Sairaalaa laajennettiin useita kertoja 1920 ja 1930-luvuilla, joten vuonna 1938 oli sairaalassa 311 sairaansijaa.⁶⁰

Kun talvisota syttyi kaksi potilasosastoa siirrettiin yliopiston sisätautiosastoiksi ja myöhemmin kyseiset osastot otettiin 6. sotasairaalan käyttöön. Näin 58 sairaansijaa siirtyi pois siviilimielisairaiden käytöstä. Parempikuntoiset potilaat kotiutettiin tai siirrettiin oman kotikuntansa kunnalliskotien mielisairasosastoille. Sota-aikana potilaille annettavia hoitoja jouduttiin rajoittamaan tai kokonaan lopettamaan. Mielisairaanhoidajaopiskelijoita ei sota-aikana ollut, mutta harjoittelijoita oli paikkaamassa hoitajavajausta.⁶¹ Tammikuun alussa 1940 sairaalaan perustettiin 6. sotasairaalan psykiatrisia osastoja. Alkuvuodesta 1940

---

⁵⁸ Soikkanen 1966, 278.

⁵⁹ Judin & Mäkelä 1983, 28.

⁶⁰ Judin & Mäkelä 1983, 21 – 30, 45.

⁶¹ Harjavallan Piirisairaalan vuosikertomus 1939, 6 – 11.

potilaiden määrä lähenteli 500, vaikka virallinen sairaansijojen määrä oli 311. Toukokuussa 1940 sotasairaala lopetettiin ja koko sairaala toimi välirauhan aikana siviilimielisairaalanä. 12.6.1941 alkaen toimi Harjavallan sairaalassa 59. sotasairaalan psykiatrinen osasto. Se oli toiminnassa sodan loppuun asti. Vuonna 1944 puolustustaistelujen aikana sotapotilaiden määrä nousi 400:aan ja koko potilasmäärä oli 627. Sairaalassa tilanahtaus oli valtava, joten potilaita jouduttiin sijoittamaan myös juhla- ja käsityösaleihin.⁶² Tällainen tilanahtaus oli tyypillistä sota-aikana muissakin piirimielisairaaloissa.

2) Kellokosken sairaala

Kellokosken piirimielisairaala oli Harjavallan sairaalan jälkeen vanhin kuntien yhdessä omistama mielisairaala. Sairaalan perustaminen oli pitkällinen prosessi, sillä ensimmäinen kokous sairaalan perustamisesta pidettiin jo 1898, mutta koska ei ollut vielä tiedossa, millaisilla perusteilla oli mahdollisuus saada valtionapua, hanke raukesi. Uudenmaan suomenkielisten kuntien edustaja kokoontuivat asian tiimoilta erisuuruuksina kokoonpanoina ja eri paikkakunnilla vuosina 1909, 1911 ja 1912. Hyvinkäällä pidettiin 24.2.1913 perustamiskokous, jossa päätettiin perustaa 60 sairaansijaa käsittävä sairaala. Jo huhtikuussa sairaalan paikaksi ostettiin Kellokosken kartano. Yleisessä kuntakokouksessa vuonna 1914 nostettiin sairaansijojen määrä 90:een. Kun sairaala valmistui 1915, oli perustajakuntia 13 ja sairaansijoja 100.⁶³

Aluksi Kellokoskella oli hoitohenkilökuntaa viisi koulunkäymätöntä hoitajaa. Lääkäri velvoitettiin käymään sairaalassa kerran viikossa, sitten kaksi kertaa ja vuodesta 1930 alkaen kolme kertaa viikossa, koska muuten sairaala menettäisi valtionavun.⁶⁴ Mielisairaanhoidajakoulutusta ei Kellokoskella järjestetty, mutta vuodesta 1931 alkaen sairaalassa harjoittelivat valtion sairaanhoitajatarkoulun opiskelijat. Opiskelijoille oli

---

⁶² Harjavallan Piirisairaalan vuosikertomus 1941, 14; Kivimäki 2013, 40; Judin & Mäkelä 1983, 158 – 159.

⁶³ Tuovinen 1990, 32 – 37.

⁶⁴ Tuovinen 1990, 30; Kellokosken sairaalan vuosikertomus 1930, 12.

sairaalassa järjestetty myös luentoja.⁶⁵ Vuodesta 1937 alkaen harjoittelijoita oli Helsingin, Kuopion ja Viipurin sairaanhoitajatakouluista.⁶⁶ Sairaalan sairaansijat osoittautuivat riittämättömiksi, mutta lisäpaikkoja saatiin jo 1927, ja sen jälkeen sairaalaa laajennettiin miltei vuosittain, joten vuonna 1933 sairaansijojen määrä oli 350.⁶⁷ Vuoden 1939 aikana sairaalassa hoidettiin 541 potilasta ja perhehoidossa oli 117 potilasta.⁶⁸

Kellokosken sairaala ei sota-aikana toiminut varsinaisena sotasairaalana, mutta sotapsykoottisia ja alkoholisoituneita sotilaita tuotiin Kellokoskelle hoitoon heti talvisodan syttymisen jälkeen. Suomen Huolto toimitti sairaalalle 300 sänkyä kaikkine varusteineen, mutta kun se totesi tarvikkeiden joutuneen siviilimielisairaiden käyttöön, olisi se halunnut ottaa tavaransa takaisin.⁶⁹ Kaikki potilaat eivät kaikkien mielestä olleet samanarvoisia vaikeinakaan aikoina.

Viipurin kaupungin omistaman Papulan mielisairaalan 200 potilasta evakuoitiin Kellokosken sairaalaan 20.3.1940 Moskovan rauha tultua voimaan. Kun jatkosota alkoi, oli sairaalassa noin 800 potilasta, joista lähes puolet oli Papulan ja Rauhan sairaalan potilaita. Kesäkuussa 1941 Rauhasta nimittäin tuli 202 potilasta, jotka viipyivät syksyyn 1942.⁷⁰ Rauhan potilaat saapuivat junalla Järvenpään asemalle, josta heidät kuljetettiin hevosajoneuvoilla Kellokoskelle. Näin suuren potilasmäärän kuljettamiseen haalittiin hevosmiehiä ympäri pitäjä. Matka Järvenpään asemalta sairaalaan on noin 8 kilometriä. Kellokosken tehdas luovutti juhlasalinsa potilaiden majoitustilaksi usean kuukauden ajaksi, mutta potilaita oli sijoitettuna myös kansakoululla.⁷¹

---

⁶⁵ Kellokosken sairaalan vuosikertomus 1931, 12.

⁶⁶ Kellokosken sairaalan vuosikertomus 1937, 11.

⁶⁷ Tuovinen 1990, 43 - 55.

⁶⁸ Kellokosken sairaalan vuosikertomus 1939,5.

⁶⁹ Tuovinen 1990,74.

⁷⁰ Kellokosken sairaalan vuosikertomus 1940,9; vuosikertomus 1942,6.

⁷¹ Tuovinen 1990,75.

3) Uudenkaupungin Piirimielisairaala

Vakka - Suomen piirimielisairaala sai perustamisluvan Keisarillisen Suomen Senaatilta vuonna 1913. Sairaala aloitti toimintansa 40 sairaansijaa käsittävänä vuonna 1916. Sairaalan perustamissuunnitelmia oli tehty jo 1905, ja sen jälkeen oli ollut useita kokouksia asian tiimoilta. Myös Uudenkaupungin sairaala kärsi tilan puutteesta jo alusta alkaen, joten sairaalaa laajennettiin useita keroja. Vuonna 1939 oli sairaalassa virallisia sairaansijoja 300.⁷²

Jo ennen talvisodan syttymistä varauduttiin sodan seuraamuksiin kotiuttamalla lokakuussa 1939 kahdelta rauhallisten potilaiden osastoilta parempikuntoisia potilaita kotihoitoon tai oman kotikuntansa kunnalliskotien mielisairasosastoille yhteensä 60 potilasta. Osastot otettiin sotasairaalan käyttöön. Loppuvuodesta 1939 tuli Viipurin kaupungin mielisairaalaan 14 miespotilasta ja Rauhan sairaalasta yksi naispotilas.⁷³

Vuonna 1940 oli sotasairaalan käytössä aluksi 100 sairaansijaa, mutta paikkoja lisättiin 160:een. Alkuvuodesta 1940 tuli Rauhasta 56 potilasta ja 16.6.1941 Tammisaaren piirimielisairaalaan 100 fyysisesti huonokuntoista potilasta. Jälkimmäinen sairaala sijaitsi Hangon vuokra-alueen välittömässä läheisyydessä, joten se päätettiin evakuoida potilaiden hoidon turvaamiseksi. Jatkosodan aikana 1942 oli sairaalan 325 sairaansijasta puolustusvoimien käytössä 160 elokuun alkuun saakka. Vaikka vuonna 1943 vähennettiin sairaansijoja 150:llä, voitiin uusiakin potilaita ottaa hoitoon. Kesäkuussa 1944 Neuvostoliiton aggressiivisen hyökkäyksen seurauksena tuli Rauhasta 95 potilasta. Sota-aikana potilaiden yleinen terveydentila heikkeni ja tilanahtauden sekä aliravitsemuksen seurauksena tuberkuloosi pääsi leviämään potilaiden keskuudessa.⁷⁴

---

⁷² Lindholm 1977, 5 – 40; Uudenkaupungin Piirimielisairaalan vuosikertomus 1939, 4.

⁷³ Uudenkaupungin Piirimielisairaalan vuosikertomus 1939, 5 – 15.

⁷⁴ Uudenkaupungin Piirimielisairaalan vuosikertomukset 1940,6; 1941, 6; 1942, 6; 1943, 6; 1944, 6.

4) Seinäjoen piirisairaalat

Etelä-Pohjanmaalla oli 1900-luvun alkuvuosina samanlaisia puutteita mielisairaiden hoidossa kuin muuallakin Suomessa, mutta maakunnassa oli mielisairaita enemmän kuin muualla Suomessa. Ensimmäisen sysäyksen mielisairaalan perustamiselle antoi vuonna 1907 kauhavalaisen kunnallismiehen Vihtori Niemen kirjoitus paikallisessa sanomalehdessä, Ilkassa: ”Yleinen houreinlaitos Etelä-Pohjanmaalle”. Kirjoituksen tarkoituksena oli herättää kansa vaatimaan parempaa kohtelua ja hoitoa mielisairaille.⁷⁵

Vuosien kuluessa kuntien edustajat kokoontuivat erisuuruusina kokoonpanoina keskustelemaan yhteisen mielisairaalan perustamisesta. Asia lykkääntyi kunnes vuonna 1920 lopullinen päätös sairaalan perustamisesta tehtiin. Suurin osa perustajakunnista oli Vaasan läänin alueelta, mutta mukana oli kuntia myös Oulun läänistä, Keski-Suomesta ja Pohjois-Hämeestä. Kun sairaalan vihkiäisiä vietettiin vuonna 1923, oli sairaalassa sairaansijoa 136. Sairaala oli suunniteltu pitkäaikaissairaille, mutta kun Mustasaaren vastaanottokeskus Vaasassa ei voinut ottaa tilanahtauden vuoksi kaikkia äkillisesti sairastuneita, muutettiin 29 sairaansijaa akuutti potilaille.⁷⁶

Vuosien kuluessa sairaalaa laajennettiin useita kertoja. Vuoden 1928 aikana valmistui kaatumatautisille kaksi lisärakennusta ja ensimmäinen tylsämielisille lapsille suunniteltu rakennus. Samana vuonna Seinäjoen piirimielisairaalan nimi muutettiin Seinäjoen piirisairaalat.⁷⁷ Nimenmuutoksen taustalla oli oletettavasti se, että kaatumatautisilla ja tylsämielisillä lapsilla oli omat sairaalarakennukset. Vuosikertomuksissa heitä käsiteltiin omina ryhminään.⁷⁸ Talvisodan alkaessa, oli mielisairasosastoilla 601, kaatumatautiosastoilla 100 ja tylsämielisten lasten osastoilla 180 sairaansijaa.⁷⁹

Mielisairaanhoidajakoulutus alkoi Seinäjoella vuonna 1931 lääkintöhallituksen suostumuksella. Ensimmäiseltä kurssilta valmistui 18 naista ja 12 miestä. Harjoittelijoita oli

---

⁷⁵ Rapila 1973,

⁷⁶ Rapila 1973, 130; Piha & Venho 1985, 126.

⁷⁷ Seinäjoen piirisairaalan vuosikertomus 1928, 4 – 5: vuosikertomus 1929, 35.

⁷⁸ Seinäjoen piirisairaalan vuosikertomus 1939, 27 – 36.

⁷⁹ Seinäjoen piirisairaalan vuosikertomus 1939, 13, 27, 31.

sairaalassa ollut jo aikaisemminkin.⁸⁰ Seinäjoella toimi 29. sotasairaala, piirisairaaloiden rakennuksiin oli sijoitettuna kirurgisia - ja mielisairaapotilaita. Siviilimielisairaiden paikkaluku pidettiin samana, vaikka sotasairaalalle oli luovutettu 200 paikkaa. 18.6.1941 tuli Rauhan sairaalasta 99 potilasta, jotka kaikki hoidettiin mielisairasosastoilla, vaikka kaikki eivät olleet mielisairaita. Rauhan potilaat kotiutettiin toukokuun loppupuolella 1942.⁸¹

5) Tammisaaren piirimielisairaala

Uudenmaan ruotsinkielisten kuntien yhteinen 102 sairaansijaa käsittävä piirimielisairaala aloitti toimintansa 2.7.1924. Sairaalan hankesuunnitelma kesti lähes 30 vuotta, sillä ensimmäiset keskustelut mielisairaidenhoitolaitoksen perustamisesta käytiin jo 1880-luvulla. Sisällissota hidasti asian etenemistä. Sairaala aloitti toimintansa Tammisaarella Venäjän armeijalta jääneissä tykistön kasarmeissa, jotka saneerattiin sairaala käyttöön. Sairaala laajennettiin useita kertoja 1930-luvulla siten, että vuoden 1939 alussa sairaansijojen määrä oli 510.⁸²

Talvisodan jälkeen tehdyssä Moskovon rauhansopimuksessa Suomi joutui vuokraamaan Neuvostoliitolle koko Hankoniemen kolmekymmeneksi vuodeksi. Tammisaaren piirimielisairaala sijaitsi lähellä tätä rajaa. Sotilasviranomaiset määräisivät sairaalan evakuoitavaksi. Asia oli ensimmäisen kerran esillä syyskuussa 1940, mutta evakuointiasiaa pohdittiin vielä kesällä 1941. Silloin päätettiin, lääkintöhallituksen kehotuksesta, siirtää eniten hoitoa vaativat 100 potilasta Uudenkaupungin piirimielisairaalaan ja rauhallisimmat hoitohenkilökunnan kanssa kunnalliskotien mielisairasosastoille Vihtiin, Kirkkonummelle

---

⁸⁰ Seinäjoen piirisairaalain vuosikertomus 1931, 16.

⁸¹ Seinäjoen piirisairaalain vuosikertomus 1941, 12; vuosikertomus 1942, 9; Piha & Venho 1985, 174 – 175.

⁸² Törrönen 1985, 8,20- 23, 41; Distriktssinnessjukhuset I Ekenes Kommunalförbund Årsberättelse För År 1939, 18.

ja Espooseen. Hangon alue Neuvostoliiton vuokra-alueena päättyi joulukuussa 1942 ja evakossa olleet potilaat, hoitajat sekä kotieläimet palasivat takaisin Tammisaareen.⁸³

6) Tyrvään piirimielisairaala

Sairaalan perustamisesta tehtiin ensimmäisen kerran aloite, kun Tyrvään tuomiokuntaan kuuluvien kuntien edustajat olivat koolla Karkun kunnantalolla vuonna 1917. Kokouksessa tuotiin esille mielisairaiden huono asema, ja että yhteiskunnan velvollisuutena oli inhimillisyyden nimissä parantaa heidän asemaansa. Tämä tehtävä onnistuisi parhaiten perustamalla tarkoitukseen sopiva hoitolaitos. 104 sairaansijaa käsittävä sairaala valmistui vuonna 1924.⁸⁴

Useiden laajennustöiden jälkeen sairaalassa oli vuonna 1939 sairaansijojen määräksi 179. Vuoden 1939 loppupuolella tuli siirtoväkeen kuuluvia potilaita Uudenkirkon, Kanneljärven ja Koiviston pitäjistä yhteensä 20 henkilöä. Omia parempikuntoisia potilaita kotiutettiin, ja tilalle tuli vuoden 1940 puolella muista sairaaloista potilaita, jotka viipyivät sairaalassa yli kaksi kuukautta. Vaikka vuonna 1944 sairaala oli tupaten täynnä, pystyttiin kuitenkin järjestämään jokaiselle potilaalle oma sänky. Rauhan sairaalasta tuli kesäkuussa 80 potilasta, jotka pääsivät omaan sairaalaansa vasta vuoden 1945 alkupuolella.⁸⁵

7) Halikon piirimielisairaala

Ensimmäinen yritys piirimielisairaalan saamiseksi Varsinais-Suomen itäosaan tehtiin vuonna 1905. Neuvottelut sairaalan paikasta ja ensimmäinen maailmansota viivästyttivät sairaalan perustamista. Maamme itsenäistymisellä oli myönteinen vaikutus sairaalan eteenpäinmenemiselle. 126 sairaansijaa käsittävä sairaala valmistui vuonna 1926. Sairaala osoittautui heti valmistuttuaan pieneksi, joten jo vuonna 1927 tehtiin ensimmäinen laajennus ja

---

⁸³ Silvast 1999, 866; Törrönen 1985, 66 – 68; Uudenkaupungin Piirimielisairaalan vuosikertomus 1941, 6.

⁸⁴ Palmgren 1999, 8 – 21.

⁸⁵ Tyrvään piirimielisairaalan vuosikertomukset: 1939, 3; 1940, 7- 9; 1944, 3,12.

useiden laajennusten jälkeen oli vuonna 1939 sairaansijoja 400:lle potilaalle. Mielisairaalapiirin muodostivat 46 jäsenkuntaa, joiden joukossa oli kuntia myös Kymenlaaksosta.⁸⁶

Lääkintöhallituksen määräyksestä Halikon sairaalaan ei sota-aikana sijoitettu sotapotilaita, mutta jo vuoden 1939 loppupuolella siirrettiin Rauhan sairaalasta 100 siviilimielisairaspotilasta.⁸⁷ Omia rauhallisia potilaita siirrettiin kotihoitoon ja näin vapautui sairaansijoja, sillä talvella 1940 tuli Rauhasta 25 potilasta lisää. Lisäksi muista piirimielisairaaloista siirrettiin 140 ja siirtoväkeen kuuluvia potilaita 16. Rauhan sairaalan potilaat palasivat takaisin Rauhaan keväällä 1940.⁸⁸

8) Siilinjärven piirimielisairaala

Ensimmäinen ajatus oman piirimielisairaalan saamiseksi Pohjois-Savoon tuli Maaningan vaivaishoitolautakunnalta vuonna 1912. Ennen Suomen itsenäistymistä sairaalahanke ei edennyt, mutta kun vuonna 1922 eduskunta hyväksyi määrärahoja piirimielisairaaloiden perustamiseen Kuopion läänin kunnallismiehet käynnistivät hankkeen uudelleen.⁸⁹ 150 sairaansijaa käsittävä sairaala valmistui loppuvuodesta 1926. Sairaalapiiriin kuului kuntia Pohjois-Savosta, Pohjois-Karjalasta ja Kainuusta.⁹⁰

Jo ensimmäisinä toimintavuosinaan sairaala todettiin liian pieneksi, niin kuin moni muukin piirimielisairaala. Useiden laajennusten ja muutostöiden jälkeen sairaalassa oli vuonna 1939 varsinaisia mielisairaspaikkoja 303 ja neljä sairaansijaa kulkutautipotilaille. Toisen maailmansodan aikana sairaalassa toimi 20. sotasairaalan osasto 11, jonka käytössä oli 131

---

⁸⁶ Tuovinen 1986, 21- 28, 41.

⁸⁷ Halikon piirimielisairaalan vuosikertomus 1939, 6

⁸⁸ Halikon piirimielisairaalan vuosikertomus 1940, 5, 10.

⁸⁹ Rissanen 2012, 22 – 23; Lepola 1976, 22 – 24.

⁹⁰ Lepola 1976, 81 – 83.

sairaansijaa.⁹¹ Sotilasviranomaisten toimesta evakuoitiin kesäkuussa 1941 potilaita itärajan uusien pitäjien kunnalliskotien mielisairasosastoilta.⁹²

9) Mikkelin piirimielisairaala

Maaherra teki vuonna 1914 ensimmäisen yrityksen piirimielisairaalan perustamiseksi Mikkelisiin. Ensimmäinen maailmansota hankaloitti sairaalahankkeen etenemistä, mutta kun mielisairaiden tilanne alueella huononi entisestään, asia otettiin uudelleen esille vuonna 1919. Seuraavana vuonna kuntien edustajat sitoutuivat edistämään vähintään 110 sairaansijaa käsittävän piirimielisairaalan perustamista, mutta sijaintipaikan valinta hidasti asian etenemistä. Lopulta piirimielisairaala valmistui loppuvuodesta 1927. Sairaansijat osoittautuivat täälläkin riittämättömiksi, joten useiden laajennusten jälkeen vuonna 1939 sairaalassa oli 310 sairaansijaa.⁹³

Toisen maailmansodan aikana oli piirimielisairaalassa osa Mikkelissä toimivaa 17. sotasairaala. Osa piirimielisairaalan henkilökuntaa määrättiin sotasairaalan palvelukseen. Karjalasta evakuoituja majoitettiin henkilökunnan asuntolaan. Rauhan sairaalan potilaita ja henkilökuntaa tuli heinäkuussa 1944, kun sairaala evakuoitiin täydellisesti. Mikkelissä parempikuntoisia potilaita kotiutettiin maaliskuussa 1940 ja sitten vielä toisen kerran kesäkuussa 1941. Vuonna 1942 oli siviilimielisairaiden käytössä vain kolme osasto yhdeksästä. Sotasairaala lopetti toimintansa marraskuussa 1944 ja sen jälkeen koko sairaala oli siviilimielisairaiden käytössä.⁹⁴

---

⁹¹ Rissanen 2012, 25,9,27 -28; Lepola 1976, 81 – 83.

⁹² Siilinjärven piirimielisairaalan vuosikertomus 1941, 6.

⁹³ Mikkelin piirimielisairaalan vuosikertomus 1939, 8; Leskinen 2007, 22 – 28.

⁹⁴ Mikkelin piirimielisairaalan vuosikertomukset 1942, 9; 1944,9; Leskinen 2007, 43 – 46.

10) Hämeen piirimielisairaala

Piirimielisairaalan saaminen Hämeeseen vaati kuntien edustajien kokoontumisia useita keroja, niin kuin useimpien piirimielisairaaloitten kohdalla oli ollut. Ensimmäinen kokous pidettiin vuonna 1914. Valtiovallan nihkeä suhtautuminen ja ensimmäinen maailmansota hidastivat hankkeen etenemistä. Ensimmäisestä kokouksesta oli kulunut lähes 18 vuotta, kun sairaala valmistui ja ensimmäiset potilaat otettiin hoitoon vuonna 1932.⁹⁵

Vuonna 1939 sairaalassa oli 234 virallista sairaansijaa.⁹⁶ Sairaalassa toimi 35. sotasairaalan osastoja ja niiden käytössä oli 100 sairaansijaa. Lokakuussa 1939 siirrettiin parempikuntoisia potilaita kotihoitoon tai omien kotikuntiansa mielisairasosastoille. Siviilimielisairaiden sairaansijojen määrä pudotettiin 208:aan.⁹⁷ Suurin osa sairaalan ja maatilan miespuolisesta henkilökunnasta määrättiin kertausharjoituksiin ja sairaanhoitajat otettiin sotasairaalan palvelukseen. Lääkintöhallituksen määräyksellä sairaansijojen määrä nostettiin vuoden 1941 alusta toistaiseksi 300:aan.⁹⁸ Pälksaaren piirimielisairaalaasta saapui 23.2.1940 53 leivotonta miespotilasta, seitsemän hoitajaa ja lääkäri. Potilaat jäivät Hämeenlinnaan koko toisen maailmansodan ajaksi.⁹⁹ Vuoden 1942 alkupuolella potilasmäärä oli kaksinkertainen, koska kesäkuussa 1941 Rauhan sairaalasta evakuoitujen potilaat olivat vielä sairaalassa.¹⁰⁰ Vuonna 1944 rauhanajan potilasmäärä oli ehdettu kahdelle suljetulle osastolle, työsaleihin ja kellarin käytäville, sillä kaksi kolmasosa päärakennuksen osastoista oli sotasairaalan käytössä. Joskus sairaalan potilasmäärä nousi 494:ään.¹⁰¹

---

⁹⁵ Törrönen 1982, 19,27,40.

⁹⁶ Hämeen piirimielisairaalan vuosikertomus 1939, 4.

⁹⁷ Törrönen 1982, 62.

⁹⁸ Hämeen piirimielisairaalan vuosikertomus 1941, 6 – 8.

⁹⁹ Tuovinen 1999, 117.

¹⁰⁰ Hämeen piirimielisairaalan vuosikertomus 1942, 7.

¹⁰¹ Hämeen piirimielisairaalan vuosikertomus 1944,6.

11) Pitkäniemen sairaala

Pitkäniemen sairaala oli valtion keskuslaitos ja suoraan lääkintöhallituksen alaisuudessa, kuten muutkin keskuslaitokset. Pitkäniemen sairaala aloitti toimintansa maaliskuussa 1900. Sairaala oli tarkoitettu kaikkien maamme mielisairaiden hoitopaikaksi. Uusimmat hoitomuodot otettiin siellä käyttöön, esimerkiksi insuliinihoito. Pitkäniemi olikin edelläkävijä mielisairaiden hoidon kehittämisessä. Ennen toista maailmansotaa ja sodan aikana se oli ylivoimaisesti suurin mielisairaala maassamme. Jo ensimmäisenä toimintavuotena siellä hoidettiin 272 potilasta.¹⁰² Alun perin Pitkäniemeen otettiin potilaita kaikkialta Suomesta, mutta 1932 astui voimaan laki, joka määritteli vastaanottoalueeksi Hämeen läänin ja Turun ja Porin läänin. Samalla Pitkäniemen keskuslaitoksen nimeksi tuli Pitkäniemen sairaala. Pitkäniemen keskuslaitoksessa oli sen perustamisvaiheessa 355 sairaansijaa. Laitos jaettiin parannus- ja hoito-osastoihin. Parannusosastoilla oli 250 sairaansijaa ja näillä osastoilla potilaiden odotettiin parantuvan sairaudestaan. Hoito- eli turvaosastoilla oli 135 sairaansijaa parantumattomille potilaille.¹⁰³ Sairaala laajennettiin ensimmäisen kerran vuonna 1907 ja sitten vuonna 1912. Näiden laajennusten jälkeen sairaalassa oli 540 sairaansijaa. 1910-luvulla Pitkäniemessä oli runsas kolmannes valtion mielisairaalapaikoista. 1909 alkaen parantuneiden potilaiden määrä aleni, joten sairaala ruuhkaantui eikä uusia potilaita voitu ottaa hoitoon niin paljo kuin olisi ollut tarvetta.¹⁰⁴

Syksyllä 1939 myös Pitkäniemen sairaalassa valmistauduttiin tulevaan sotaan. Potilaiden hoitoa alettiin priorisoida. Esimerkiksi lääkintöhallitus eväsi joiltakin potilailta pääsyn sairaalaan, mutta tavallisuudesta poikkeavaa poistaminen sairaalasta ei kuitenkaan ollut. Henkilökuntaa koulutettiin erilaisten sodassa tapahtuvien vammojen hoitamiseen, sotapotilaiden sijoitteluun, elintarvikkeiden ja muiden tarvikkeiden säännöstelyyn sekä liikekannallepanoon liittyviin tapahtumiin. Liikekannallepanosta ohjeistettiin muitakin mielisairaaloita. Pitkäniemen sairaalaan perustettiin jatkosodan aikana 10. sotasairaalan

---

¹⁰² Sysiharju 2012, 10.

¹⁰³ Kaarninen & Kaarninen 1990, 34, 40.

¹⁰⁴ Kaarninen & Kaarninen 1990, 52.

jaostosairaala. Pitkäniemi otti vastaan Rauhan sairaalan potilaita sekä talvisodan että jatkosodan aikana.¹⁰⁵

Ennen talvisotaa sairaansijojen määrää lisättiin 675:een. Kriminaalipotilaiden määrä oli 227. Ylemmän palkkaluokan sairaanhoitajia määrättiin puolustusvoimien palvelukseen, joten vuoden 1939 lopussa oli siviilimielisairaalan puolella vain viisi koulutettua sairaanhoitajaa. Mielisairaanhoitajakurssit kuitenkin pidettiin ja kursseilta valmistui 36 mielisairaanhoitajata ja 13 mielisairaanhoitajaa.¹⁰⁶ Vuonna 1941 sotasairaalan käytössä oli 50 sairaansijaa, joita lisättiin 100 sairaansijaan. 20.6.1941 tuli Rauhan sairaalasta 103 potilasta. Vuonna 1944 oli sotasairaalan käytössä puolet sairaansijoista, siis 350.¹⁰⁷

3.2 Piirimielisairaaloiden toiminta sota-aikana

3.2.1 Hoitohenkilökunta

Rauhan aikana 1940-luvulla, normaalina aikana, kuuluivat hoitohenkilökuntaan: ylihoitaja, apulaisylihoitaja ja yöylihoitaja, hoito-osastoilla toimivat osastonhoitajat, apulaisosastonhoitajat sekä mielisairaanhoitajat.¹⁰⁸ Hoitajina toimi myös kouluttamattomia henkilöitä, joita nimitettiin harjoittelijoiksi. Lääkäreitä oli alusta alkaen mielisairaaloissa vähän ja usein paikalliset kunnanlääkärit toimivat myös lääkereinä mielisairaaloissa. Lääkäri vastasi potilaiden hoidosta, päätti potilaan hoitoon ottamisesta sekä myös

---

¹⁰⁵ Sysiharju 2012, 36, 67.

¹⁰⁶ Pitkäniemen sairaalan vuosikertomus 1939.

¹⁰⁷ Pitkäniemen sairaalan vuosikertomukset 1940, 1941, 1944.

¹⁰⁸ Törrönen 1978, 33; Sorvettula 1998, 64 – 67: Helsingin kirurgisen sairaalasta valmistuneet sairaanhoitajat olivat ns. vanhempia sairaanhoitajia ja olivat päteviä ylihoitajan tehtäviin. Kirurgisen sairaalan kurssit olivat 1919 alkaen kolmen vuoden mittaisia, kun opetusohjelmaan tuli lääketieteen eri osa-alueita. Psykiatrinen sairaanhoito tuli opetusohjelmaan 1929. Osastonhoitajien virkaan oikeutti, nuoremman sairaanhoitajan koulutus, jota lääninsairaalat antoivat vuodesta 1893 alkaen. Mielisairaanhoitajakoulutus aloitettiin Lapinlahden ja Pitkäniemen sairaaloissa vuonna 1913. Aluksi koulutus oli tarkoitettu vain oman sairaalan palveluksessa oleville ja se oli kolmen kuukauden mittainen, mutta jo 1917 koulutusta pidennettiin vuoden mittaiseksi. Sota-aikana mielisairaanhoitajien koulutus jouduttiin ajoittain keskeyttämään.

uloskirjoittamisesta.¹⁰⁹ Mielisairaalan ohjesäännön mukaan sairaalassa tulee olla ylihoitajatar ja lääkintöhallituksen hyväksymä määrä muuta henkilökuntaa. Ylihoitajattaren lisäksi sairaanhoitajakoulutuksen saaneet henkilöt toimivat ylihoitajattarien ja osastonhoitajattarien tehtävissä. Lääkintöhallitus myös edellytti, että mielisairaanhoitajan tehtäviin piti ensisijaisesti palkata koulutuksen saaneita hoitajia. Sairaalan ohjesäännössä määriteltiin ylihoitajattaren ja lääkärin tehtävät hyvinkin yksityiskohtaisesti. Esimerkiksi ylihoitajattaren tuli olla esimerkkinä hoitajille, huolehdittava osaston toiminnasta, potilaiden hoidosta, noudattaa lääkärin ohjeita sekä valvoa hoitajien käytöstä.¹¹⁰ Koska piirimielisairaalat ja Pitkäniemen sairaala kouluttivat mielisairaanhoitajia, oli osastoilla näitä opiskelijoita, harjoittelijoita sekä näiden lisäksi kouluttamatonta henkilökuntaa korvaamassa koulutettuja hoitajia.

Taulukko 1. Sota-ajan hoitohenkilökunnan rakenne, esimerkkinä Pitkäniemen sairaala:¹¹¹

Henkilökunta tyyppi	Normaaliaika	Tammikuu 1944
Osastonhoitaja	17	13
Koulutettu sairaanhoitaja	7	4
Mielisairaanhoitajatar	71	65
Mielisairaanhoitaja	38	32
Mielisairaanhoitajatar oppilas	30	40
Mielisairaanhoitaja oppilas	10	0

Pitkäniemen sairaalan henkilökunnassa tapahtuneet muutokset merkitsivät kouluttamattoman henkilökunnan yleistymistä ja miespuolisten mielisairaanhoitajaoppilaiden häviämistä. Jo varautuminen mahdollisen sodan varalle vaikutti

¹⁰⁹ Törrönen 1978, 30.

¹¹⁰ Törrönen 1978,31.

¹¹¹ Sysiharju 2012,83.

piirimielisairaaloiden toimintaan myös henkilökunnan määrän ja laadun suhteen. Lisäksi sotapotilaiden tehokas hoitaminen oli puolustusvoimien näkökulmasta tärkeintä, koska itsenäisen valtion olemassaolosta taisteltiin, joten siviilipotilaiden hoitaminen ei kuulunut sotalaitoksen ensisijaisiin intresseihin.¹¹²

Suomen valmistautuminen sotaan alkoi jo, kun Moskovassa käytiin neuvotteluja alueluovutuksista. Kun syksyllä 1939 järjestettiin ylimääräisiä kertausharjoituksia, alettiin samaan aikaan kartoittaa maan sairaanhoitojärjestelmiä ja ohjeistaa sitä armeijan lääkintähuollon toteuttamista silmälläpitäen. Esimerkiksi Pitkäniemen sairaalaa ohjeistettiin sotaa koskeissa seikoissa, kuten verensiirroissa, sotapotilaiden sijoittelussa, elintarvikkeiden ja muiden tarvikkeiden säännöstelyssä ja liikekannallepanossa, joka koski myös hoitohenkilökuntaa. Tämä osoittaa, että hoitohenkilökuntaa pyrittiin irrottamaan, etenkin mielisairaaloista puolustusvoimien palvelukseen. Pitkäniemen sairaalan henkilökunnasta oli talvisodan aikana yksi alilääkäri, 14 sairaanhoitajaa, kaksi mielisairaanhoitajaa ja samoin kaksi mielisairaanhoitajatar SPR:n palveluksessa, joten kahdeksan osastoa joutui toimimaan ilman osastonhoitajaa.¹¹³ Eniten sairaanhoidollista koulutusta saanut henkilökunta otettiin puolustusvoimien palvelukseen. Tämä ei ollut vain Pitkäniemen sairaalan ongelma, vaan se oli yleinen käytäntö mielisairaaloiden kohdalla.

Mielisairaanhoitajia otettiin myös rintamalle, sotapalvelukseen, kuten kävi Hämeen piirimielisairaalassa, josta viisi mielisairaanhoitajaa määrättiin sotapalvelukseen rintamalle ja heidän tilalleen saatiin kaksi kouluttamatonta sijaista. Miespuolisten sijaisten saanti oli yleensäkin vaikeaa. Kun mieshoitajista oli pulaa, joutuivat mielisairaanhoitajattaret työskentelemään myös miespotilaiden osastoilla ja apunaan heillä oli harjoittelijoita. Yövuorot olivat raskaita, koska yksi mielisairaanhoitajatar vastasi noin 60 – 70 potilaan hoidosta ja tukenaan hänellä oli yölihoitaja.¹¹⁴ Kellokosken sairaalassa hoitajapulaa helpottivat valtion sairaanhoitajatakoulun opiskelijat¹¹⁵ sekä ruotsalaiset ja tanskalaiset

---

¹¹² Sysiharju 2012, 83.

¹¹³ Sysiharju 1986, 69; Kaarninen & Kaarninen 1990, 127 – 128.

¹¹⁴ Tuovinen 1986, 111.

¹¹⁵ Kellokosken sairaalan vuosikertomus 1944, 16.

sairaanhoidajat. Myös lääkäreistä oli siviilimielisairaaloissa pulaa, mutta naapurimaista saatiin apua. Esimerkiksi Kellokosken sairaalassa työskenteli jonkun aikaa virolainen mieslääkäri ja Tammisaarella vuoden 1940 aikana ruotsalainen lääkäri.¹¹⁶ Pitkäniemen ylilääkäri Kalpan mukaan ei ainoastaan lääkärien liian vähäisellä määrällä, mutta myös heidän heikolla ammattitaidollaan oli vahingollisia vaikutuksia sairaalan toiminnalle sota-aikana. Toiminta sairaalassa ei myöskään ollut vuoden 1937 mielisairaslain mukaista, sillä hoidon sairaalassa tuli olla kokonaisuudessaan lääkärin valvonnassa.¹¹⁷ Jatkosodan aikana siviilimielisairaaloissa hoidettiin potilaita yhä vain vähäisemmällä henkilökunnalla, ja vaikka tästä informoitiin lääkintöhallitusta, ei asiaan saatu korjausta.¹¹⁸

Rauhan sairaalan hoitohenkilökunta osallistui talvisodan aikana potilaiden kuljettamiseen sijoitussairaaloihin, myös sotapotilaiden.¹¹⁹ Näiden kuljetusten aikana heidän työpanoksensa ei ollut oman sairaalan käytössä. Kesäkuussa 1941 määrättiin osa Rauhan sairaalan henkilökuntaa puolustusvoimien palvelukseen jo 11.6. alkaen, vaikka sairaala evakuoitiin täydellisesti vasta 19.6.1941.¹²⁰

3.2.2 Potilaiden hoito sota-aikana

Sodan vaikutusta uusien sairaansijojen tarpeeseen ennakoitiin jo ennen sodan puhkeamista. Lokakuussa 1939 määrättiin sairaalat varaamaan sairaansijoja puolustusvoimien käyttöön. Myös piirimielisairaalat ja keskuslaitokset joutuivat luovuttamaan osan sairastosastoistaan sotasairaaloille. Kun osastoja annettiin sotasairaaloille, siviilimielisairaiden virallisia sairaansijoja ei kuitenkaan vähennetty, vaan sama määrä potilaita hoidettiin ahtaimmissa tiloissa. Esimerkiksi Halikon sairaalan virallinen paikkaluku oli 279, mutta vuonna 1941 paikkoja oli 400 potilaalle, joten sängyt olivat vierä vieressä.¹²¹ Myös Harjavallan sairaalan

---

¹¹⁶ Tuovinen 1990, 78 – 81; Törrönen 1985, 66 – 67.

¹¹⁷ Sysiharju 2012, 149 – 151; Mäkelä 2008, 54 – 55.

¹¹⁸ Sysiharju 2012, 84.

¹¹⁹ RSA, sota-ajan erikoisjärjestelyt 1939 – 1941.

¹²⁰ RSA, sota-ajan erikoisjärjestelyt 1939 – 1941.

¹²¹ Tuovinen 1986, 105.

potilasmäärä vuonna 1941 oli kaksinkertainen. Potilashuoneet eivät tällaiselle määrälle riittäneet, vaan potilaita sijoitettiin juhla- ja käsityösaleihin. Vaikka Kellokosken sairaala ei varsinaisesti ollut sotasairaala, tuli sinnekin heti sodan alussa sotapsykoosipotilaita ja alkoholisoituneita sotilaita hoitoa saamaan.¹²²

Mielisairaaloiden osastoja oli siis otettu sotasairaaloiden käyttöön, ja kun vielä Rauhan sairaalasta evakuoitiin potilaita Etelä- ja Länsi-Suomen piirimielisairaaloihin sekä Pitkänien sairaalaan, oli tuloksena näissä sairaaloissa valtava tilanahtaus. Esimerkiksi Hämeen piirimielisairaalassa kesällä 1941 jouduttiin potilaita sijoittamaan aittoihin ja muihin ulkorakennuksiin. Kesäaikana näin voitiin vielä toimia.¹²³ Myös sotatoimialueilta evakuoituja siirtoväkeen kuuluvia potilaita sijoitettiin piirimielisairaaloihin jo vuoden 1939 loppupuolella.¹²⁴

---

¹²² Judin & Mäkelä 1983, 159.

¹²³ Tuovinen 1982, 63.

¹²⁴ Tyrvään piirimielisairaalan vuosikertomus 1939, 3.

Taulukko 2. Rauhan sairaalaan vuonna 1939 otettujen potilaiden diagnooseja:¹²⁵

Diagnoosi	Mies	Nainen	Yhteensä
Psychosis manico-depressiva	1	4	5
Schizophrenia	89	66	155
Epilepsia	4	3	7
Psychosis ex involutione et senio			
Psychosis praesenilis	–	10	10
Dementia senilis	1	5	6
Psychosis arteosclerotica	3	5	8
Psychosis ex infection			
Acuta	1	1	2
Chronica			
Dementia paralytica	3	–	3
Formae aliae	2	–	2
Psychosis ex intoxicatione			
alcoholic	6	–	6
Psychopathia			
Constitution psychopathia	7	4	11
Reactio psychogenia	4	8	12
Fonae aliae	1	–	1
Oligophenia			
Imbecillitas	14	5	19
Psychosis e vities cerebri	3	2	5
Psychosis acuta	–	1	1
Evakuoituja, joiden diagnoosista ei ole tietoa	2	-	2
Non insani	1	-	1

¹²⁵Rauhan mielisairaalan vuosikertomus 1939, 16.

Taulukossa 2 käy ilmi, että mielisairaaloissa hoidettiin varsinaisten mielisairaiden lisäksi myös kehitysvammaisia, epilepsiaa sairastavia, erilaisten infektioiden ja verisuonten kalkkeutumisesta johtuvia mielisairauksia, vanhuuteen liittyvästä dementiasta ja myös somaattisesta sairaudesta kärsiviä potilaita. Lääkintöhallitus oli 9.1.1931 vahvistanut kaavakkeen, jonka mukaan mielisairaiden sairaudet oli nimettävä.¹²⁶ Näitä ohjeita kaikki piirimielisairaalat noudattivat. Skitsofreniaa, jakomielitautia, sairastavat potilaat olivat piirimielisairaaloissa ylivoimaisesti suurin ryhmä. Kehitysvammaisille sota-aikana ei vielä ollut omia hoitolaitoksia kaikilla paikkakunnilla. Koska antibiootteja ei ollut, oli potilailla erilaisista tulehduksista johtuvia mielisairauksia.

Poikkeusoloissa, sotavuosinakin, pyrittiin siviilimielisairaatt hoitamaan mahdollisimman hyvin, vaikka se ei aina ollut mahdollista. Sairaaloissa vallitseva tilanahtaus asetti hyvälle hoidolle rajoituksia. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä oli kehitetty voimakkaasti mielisairaiden hoitoa: valtio rakensi useita keskuslaitoksia ja kunnat yhteisiä piirimielisairaaloita, ulkomailta kehitettyjä uusia hoitomuotoja kuten malariahoito ja erilaiset kouristushoidot otettiin meilläkin käyttöön. Sota-aikana tilanahtaus, puutteet hoitohenkilökunnan määrässä ja laadussa sekä lääkkeiden huono saatavuus rajoittivat ajoittain näiden hoitojen käyttöä.

Rauhan sairaalassa käytettiin samanlaisia hoitomuotoja kuin muissakin piirimielisairaaloissa. Uusia hoitoja otettiin kuitenkin käyttöön vasta, kun oli todettu niiden käyttökelpoisuus muissa sairaaloissa.¹²⁷ Useista evakuoinneista huolimatta erityishoitojen saatavuus pyrittiin takaamaan niitä tarvitseville, etenkin silloin, kun oltiin oman sairaalan tiloissa. Vaikka elettiin epävakaisissa oloissa, haluttiin potilaille tarjota myös erityishoitoja, kuten sähkösoikkikoneen hankkiminen osoitti.¹²⁸ Sota-aikana Rauhan sairaalaa koskivat samat säännöstelytalouden aiheuttamat rajoitukset sekä henkilökuntaa koskevat heikennykset kuin muitakin mielisairaaloita. Tilanahtaus oli Rauhassakin valtava, mutta siellä ei kuitenkaan jouduttu potilaita sijoittamaan ulkorakennuksiin. Rauhan sairaalassa sen

---

¹²⁶ Kellokosken sairaalan vuosikertomus 1944,9.

¹²⁷ Vahvaselkä 1976, 127.

¹²⁸ Rauhan mielisairaalan vuosikertomukset 1940, 1942, 1944.

omat potilaat olivat tutussa ympäristössä ja tuttujen hoitajien hoidossa, joten puutteista huolimatta potilaat ehkä kokivat hoidon paremmaksi kuin vieraassa ympäristössä.

Erilaiset shokkihoidot, kouristushoidot tulivat 1920 – 1930-luvulla piirimielisairaaloissa potilaiden hoitomuodoiksi. Shokkihoidossa potilaalle aiheutettiin epileptinen kohtaus. Lääketieteelliset ”kouristushoidot” perustuivat olettamukselle, että skitsofrenia ja epilepsia olivat toisensa poissulkevia. Sota-aikana käytettiin myös Pentetratsolia (Cardiazol), joka otettiin käyttöön 1920-luvulla hengitystä ja verankiertoa stimuloivan vaikutuksensa takia. Suurilla annoksilla sillä saatiin hyviä tuloksia skitsofrenian hoidossa.¹²⁹ Ennen talvisotaa siitä oli tullut yleinen hoitomuoto, koska sen toteuttaminen vaati vähemmän henkilökuntaa kuin esimerkiksi insuliinihoito. Potilaat kuitenkin pelkäsivät näitä shokkeja. Toisen maailmansodan aikana Cardiazolia käytettiin joko yksin tai yhdessä insuliinin kanssa.¹³⁰

Insuliinishokkihoidot aloitti Suomessa Kellokosken sairaala 1936 ja sitten Pitkäniemen sairaala 1937.¹³¹ Sota-aikana ja etenkin vuonna 1943 insuliininhoidon käyttö vaikeutui, sillä insuliinista, ammattitaitoisesta henkilökunnasta ja sokerista oli pulaa ja leipäannokset olivat pieniä. Hoidon jälkeistä verensokerin laskua näet hoidettiin yleensä leivällä (hiilihydraatti), mutta siihen säännöstellyt leipäannokset olivat liian pieniä.¹³² Potilaat kokivat insuliinishokin jälkeen vointinsa paremmaksi, he olivat luonnollisempia ja avoimempia ja muutkin patologiset sairauden oireet hävisivät joksikin aikaa. Tila olisi ollut otollinen psykoterapialle, mutta hoitomuoto ei vielä 1940-luvulla ollut käytössä.¹³³

Sähköshokkihoito tuli maailmalla uutena hoitomuotona käyttöön 1930-luvun loppupuolella. Keväällä 1941 se otettiin yhdeksi hoitomuodoksi Kellokosken sairaalassa. Useat muutkin piirimielisairaalat hankkivat sähköshokkikoneen poikkeusoloista huolimatta, esimerkiksi Mikkelin sairaala vuonna 1942 ja Harjavallan sairaala 1944. Rauhan sairaala

---

¹²⁹ Mattila 1996, 18.

¹³⁰ Rauhan mielisairaalan vuosikertomus 1939, 13; Harjavallan Piirisairaalan vuosikertomus 1940, 8; Kivimäki 2013, 342.

¹³¹ Elomaa 1996, 12 – 17.

¹³² Judin & Mäkelä 1983, 161; Tuovinen 1990, 75 – 77; Törrönen 1982, 56; Halikon piirimielisairaalan vuosikertomus 1943, 8.

¹³³ Elomaa 1996, 12 – 17.

teki lääkintöhallitukselle anomuksen vuonna 1942, mutta kone saatiin vasta vuoden 1944 loppupuolella.¹³⁴ Vaikka sairaalan toiminta oli epävarmaa, siellä oltiin kuitenkin valmiita kehittämään potilaiden hoitoa.

Kuumehoitoa, malariahoitoa, ryhdyttiin käyttämään useissa mielisairaaloissa jo 1920-luvulla. Malariahoitoa käytettiin neurosyfiliksen eli hermokupan hoitoon.¹³⁵ Vuonna 1927 annettiin asetus malarian istuttamisesta muun taudin hoitokeinona (A.K. N:o 20). Sen mukaan malariahoitoon sai turvautua niissä laitoksissa, joille lääkintöhallitus oli myöntänyt siihen luvan.¹³⁶ Aluksi piirimielisairaalat lähettivät potilaita tätä varten Lapinlahden sairaalaan. Vähitellen piirimielisairaalat hankkivat omia ”malariaveriä”, mutta sota-aikana Halikon sairaala lähetti vielä potilaita Lapinlahden sairaalaan malarian istuttamista varten.. Vuonna 1940 Rauhan sairaalassa sai malariahoitoa 14 potilasta.¹³⁷ Aina kun olosuhteet sallivat, hoidettiin potilaita normaalien käytäntöjen mukaisesti.

Mielisairaalassa eristäminen tarkoitti potilaan sijoittamista erilliseen lukolliseen huoneeseen. Toimenpiteellä pyrittiin rauhoittamaan potilas ja estämään tilanteen kärjistymisen ja potilasta vahingoittamasta itseään sekä muita potilaita. Koska sairaaloissa vallitsi tilanahtaus, ei eristystä aina voitu käyttää, vaikka se olisi ollut perusteltu hoitomuoto. 1940-luvulla ei ollut vielä olemassa mielisairauksiin vaikuttavia lääkkeitä, joten hoidossa käytettiin rauhoittavia ja unilääkkeitä, jotka aiheuttivat helposti lääkeriippuvaisuutta.¹³⁸ Näistäkin rauhoittavista ja unilääkkeitä oli myös ajoittain pulaa.¹³⁹

Ennen toista maailmansotaa työtoiminta oli hoitomuotona mielisairaaloissa etusijalla ja se oli myös potilaiden keskuudessa suosittu.¹⁴⁰ Sota-aikana sairaalat pyrkivät toteuttamaan työtoimintaa säännöstelyn aiheuttamasta käsityömateriaalien niukkuudesta ja miespuolisten

---

¹³⁴ Mikkelin piirimielisairaalan vuosikertomus 1942,11; Harjavallan Piirisairaalan vuosikertomus 1944, 10. RSA. Liittohallituksen pöytäkirja 26.11.1944,16§; Tuovinen 1990, 75 – 77.

¹³⁵ Pesonen & Ponteva 1961, 270. Neurosyfilis, hermokuppa, on kuppataudin aiheuttama tylsistyminen.

¹³⁶ Härö 1996, 76 – 77.

¹³⁷ Rauhan mielisairaalan vuosikertomus 1940.

¹³⁸ Sailas 1996, 81; Harenko 1996, 23.

¹³⁹ Hakola, 2002, 15.

¹⁴⁰ Tyrvään piirimielisairaalan vuosikertomus 1939, 8.

työnohjaajien vähäisyydestä huolimatta.¹⁴¹ Naispotilailla riitti kuitenkin vaatteiden huoltoa, paikkaamista ja parsimista. Siilinjärven sairaalassa oli naispotilailla työtoimintana villojen karstaamista ja kehräämistä sairaalan ulkopuolisille tahoille.¹⁴² Miespuolisten työnohjaajien joutuminen rintamalle vaikutti luonnollisestikin ensisijassa miespotilaiden työtoimintaan. Myös työsalien muuttaminen potilashuoneiksi sekä ulkovaatteiden puute estivät potilaiden työskentelyä.¹⁴³

Sota-aikana mielisairaalassa hoidossa olevat potilaat kärsivät aliravitsemuksesta. Lisäksi sairaaloiden valtava tilanahtaus yhdistettynä potilaiden omaan varsinaiseen mielisairauteen vaikutti heidän yleiseen terveydentilaansa. Ei kuitenkaan ollut varsinaisesta ruuan puutteesta aiheutuneita kuolemantapauksia.¹⁴⁴ Tilanahtauden seurauksena erilaiset tarttuvat taudit pääsivät leviämään. Vaarallisista näistä oli tuberkuloosi. Skitsofrenia oli useimpien keuhkotuberkuloosiin menehtyneiden perussairaus. Esimerkiksi vuonna 1940 Rauhan sairaalan potilaista 17 kuoli keuhkotuberkuloosiin ja heistä 14 sairasti skitsofreniaa. Samanlainen oli tilanne vuonna 1941.¹⁴⁵ Tammisaaren piirimielisairaalassa vuonna 1940 kaikilla kuudella keuhkotuberkuloosiin kuolleella oli perussairautena skitsofrenia.¹⁴⁶ Kaikki piirimielisairaalat eivät ilmoittaneet kuolleiden henkilöiden perussairautta, mielisairauden diagnoosia. Skitsofreniaa sairastavilla näyttäisi olleen muita suurempi riski sairastua keuhkotuberkuloosiin. Eri piirimielisairaaloiden vuosikertomusten perusteella juuri tuberkuloosiin kuoli sota-aikana eniten potilaita. Tuberkuloosiin ei vielä sota-aikana ollut lääkkeitä, vain hyvällä ravitsemuksella ja eristämällä olisi voitu näitä potilaita auttaa, mutta tähän ei ollut mahdollisuutta. Myös erilaiset suolistoinfektiot aiheuttivat joissakin sairaaloissa potilaiden menehtymisiä. Esimerkiksi Kellokosken sairaalassa oli vuonna 1941 vakava pikkulavantautiepideemia ja Seinäjoen sairaalassa samana vuonna lavantauti- ja

---

¹⁴¹ Rauhan mielisairaalan vuosikertomus 1942.

¹⁴² Siilinjärven piirimielisairaalan vuosikertomus 1942, 6, 1943, 6.

¹⁴³ Judin & Mäkelä 1983, 159 ; Uudenkaupungin Piirimielisairaalan vuosikertomus 1944, 7; Siilinjärven piirimielisairaalan vuosikertomus 1943, 6, Tyrvään piirimielisairaala vuosikertomus 1944.

¹⁴⁴ Kellokosken sairaalan vuosikertomus 1942, 6.

¹⁴⁵ Rauhan mielisairaalan vuosikertomus 1940, 27, 1941, 16.

¹⁴⁶ Distriktsinnessjukhuset I Ekenäs Kommunalförbund Årsbeattelse föt År 1940, 1941, 22.

pikkulavantautiepidemiat aiheuttivat potilaiden kuolemia. Myös henkilökuntaa sairastui kyseisiin tauteihin.¹⁴⁷

Suomen mielisairaaloissa on arvioitu kuolleen vuoden 1942 aikana noin 16 potilasta sadasta. Vuosi oli kaikkein pahin kuolinvuosi maassamme, vaikka muinakin sotavuosina kuoli ihmisiä mielisairaaloissa rauhanajan vuosia enemmän.¹⁴⁸

Sotavuodet 1939 – 1945 aiheuttivat vakavan taantuman mielisairaanhoidon kehitykselle maassamme. Pälksaaren ja Rauhan sairaalat jouduttiin evakuoimaan. Lapinlahden sairaala joutui ilmapommitusten kohteeksi. Useimpien mielisairaaloiden potilasosastoja jouduttiin luovuttamaan sotasairaaloiden käyttöön. Lääkäreitä sekä hoitajia komennettiin kenttä- ja sotasairaaloihin. Elintarvikkeista ja joistakin lääkkeistä oli pulaa, mistä syystä tartuntataudit, kuten tuberkuloosi, kurkkumätä ja suolistoinfektiot aiheuttivat pahoja epidemioita. Panu Hakola pitää artikkelissaan *Psykiatrian kehitys Suomessa* perättöminä puheita siitä, että mielisairaita olisi tahallisesti surmattu mielisairaaloissa.¹⁴⁹

Vaikka sotavuosina elämä piirimielisairaaloissa oli monessa mielessä ankeaa ja puutteellista, pyrittiin niissä kuitenkin huolehtimaan potilaiden tarpeellisesta hoidosta ja viihtyvyydestä sekä tuomaan iloa jokapäiväiseen elämään. Sairaaloissa oli kirjastoja, radiota kuunneltiin, oli kuorovierailuja sekä Jumalan palveluksia vietettiin viikoittain.¹⁵⁰

3.2.3 Säännöstelytalous

Mielisairaalat olivat ennen toista maailmansotaa suhteellisen omavaraisia elintarvikkeiden suhteen. Jo sairaalaa perustettaessa omavaraisuuden vaatimus otettiin huomioon sairaalalle sijoituspaikkaa valittaessa. Useimmiten sijaintipaikaksi valittiin sellainen paikka, jossa oli aikaisemmin harjoitettu maanviljelystä ja puutarhanhoitoa. Jos alueeseen ei kuulunut

---

¹⁴⁷ Kellokosken sairaalan vuosikertomus 1941; Seinäjoen piirisairaalan vuosikertomus 1941, 20 – 21; Törrönen 1982, 63; Törrönen 1985, 70; Ihanus 2008, 87.

¹⁴⁸ Ks. Liite2.

¹⁴⁹ Hakola 2002, 15.

¹⁵⁰ Uudenkaupungin Piirimielisairaalan vuosikertomukset 1940, 1941; Siilinjärven piirimielisairaalan vuosikertomukset 1941, 1942.

viljelysmaata, sairaala vuokrasi sitä, kuten Tammisaaren sairaala teki vuokraamalla Tammisaaren kaupungilta 20 ha peltoa.¹⁵¹ Sota-aikana voimaperäinen maatalouden harjoittaminen vaikeutui, koska ne hyväkuntoiset potilaat, jotka olivat olleet apuna maataloustöissä, oli jo sodan kynnyksellä syksyllä poistettu sairaaloista ja maataloustöiden ohjaajat otettu puolustusvoimien palvelukseen.¹⁵²

Sota näkyi muuallakin kuin vain sotatoimialueilla. Kotirintamalla sodittiin niukkuutta vastaan. Elintarvikkeiden ja muiden hyödykkeiden säännöstelyä oli toisen maailmansodan aikana muissakin Euroopan maissa eikä vain Suomessa. Esimerkiksi Englannissa aloitettiin säännöstely vuoden 1940 alussa ja myös Ruotsi säännösteli, vaikka ei itse osallistunutkaan sotaan. Jo ennen sotaa oli sotilaallisen puolustusneuvosten toimesta suunniteltu ja valmisteltu kansanhuoltoasioita.¹⁵³ Suomessa kansanhuoltoministeriö perustettiin asetuksella vuonna 1939. Paikallisina eliminä toimivat kansanhuoltolautakunnat, jotka huolehtivat ostokorttien jakelusta.¹⁵⁴ Myös lisäännosten anomukset osoitettiin niille, kuten Rauhan sairaalan ylilääkäri teki, kun hän anoi potilaille suurempia ostokortteja. Hän perusteli isompien ruoka-annosten tarpeellisuutta potilaiden ruumiillisen työn raskaudella.¹⁵⁵

Suomessa säännöstely aloitettiin vuonna 1939. Ensimmäiset säännösteltävät tuotteet olivat kahvi, sokeri ja bensiini. Vuoden 1940 aikana säännöstelyn piiriin tulivat leipävilja, ravintorasvat, maito, liha, kananmunat sekä saippua ja vaatteet. Käyttöön otettiin ostokortit, joita nimitettiin valtion ostokorteiksi. Kortit jaettiin ammattialojen mukaan ryhmiin, joille määrättiin omat annokset ruumiillisen työn raskauden mukaan. Kortit järjestettiin aakkostunnusten mukaan.¹⁵⁶ Aluksi kevyen työn tekijän päivittäinen vilja-annos oli 300 g, mutta vähitellen sitä jouduttiin pienentämään ja syksyllä 1941 se oli 200g. Raskasta

---

¹⁵¹ Törrönen 1985, 41.

¹⁵² Kaarninen & Kaarninen 1990, 131; Törrönen 1985, 66 – 68.

¹⁵³ Jaatinen 2008, 115.

¹⁵⁴ Pihkala 1982, 323.

¹⁵⁵ RSA, Kansanhuoltoasiat, ostokorttien jakelu 1940 – 1943.

¹⁵⁶ Jaatinen 2008, 117 - 118.

ruumiillista työtä tekevät saivat 25 – 100 % suurempia annoksia.¹⁵⁷ Syksyllä 1942 kevyen työn tekijöiden energiatarpeesta runsas 1000 kaloria saatiin ostokorteilla ostettavista elintarvikkeista. Peruna ja juurikasvit olivat vapaasti saatavia elintarvikkeita ja niistä saatiinkin puolet päivittäisestä energian tarpeesta. Lisäksi ruoka-aineita ostettiin ”mustasta pörssistä”, mutta myös omat viljelypalstat olivat hyvänä apuna ruokahuollossa.¹⁵⁸ Maanviljelijät saivat varata omaan käyttöönsä syksystä 1941 alkaen 15 kg leipää kuukaudessa henkeä kohden. Määrä vastasi erittäin raskasta ruumiillista työtä tekevän korttiannosta. Se myös vastasi rauhanajan kulutusta.¹⁵⁹

Sairaaloiden ulkopuolella elävät ihmiset pystyivät hankkimaan lisäravintoa ”mustasta pörssistä”, mutta tätä mahdollisuutta ei laitoksissa olevilla ollut. Laitoksissa olevilla oli kuitenkin samansuuruiset korttiannokset kuin siviiliväestöllä. Tästä oli seurauksena nälkiintyminen.¹⁶⁰ Nälkä vaikutti potilaiden käyttäytymiseen. Nikkilän sairaalan hoitaja kuvaili, että potilaat söivät kumartuneina ruoka-annostensa ylle, kädet kahden puolen lautasta.¹⁶¹ Omien, erikoissairaanhoidajana tekemieni havaintojen perusteella sanoisin, että psyykkisesti vaikeasti sairas potilas ei pysty aina huolehtimaan itsestään, joten ruoka-annoksensa menettäminen nälkäiselle potilastoverilleen on ollut hyvinkin mahdollista.

Puolustusvoimat asioivat tuottajien kanssa suoraan hankkiessaan elintarvikkeita armeijalle. Sotilaiden päivittäiset ruoka-annokset olivat, ainakin teoriassa, erittäin raskasta ruumiillista työtä tekevien annoksia.¹⁶²

Vuonna 1942 jaettiin maassamme valtion ostokortteja 3,2 milj. kappaletta, väkiluku maassamme oli tuolloin 3,7 milj., joten ostokorttien peittävyys oli suuri. Käytännössä niitä

---

¹⁵⁷ Pihkala 1982, 89.

¹⁵⁸ Pihkala 1982, 323.

¹⁵⁹ Pihkala 2008, 86.

¹⁶⁰ Pihkala 2008, 86.

¹⁶¹ Tuovinen 2009, 127 – 128; Törrönen 1982, 108.

¹⁶² Hietanen 1983, 308 – 312.

saivat kaikki siviilit: leipäkortteja jaettiin 2,1, milj., maitokortteja 1,9 milj., sekä lihakortteja 2 milj. Omavaraisten tuottajien määrä oli 1,2 milj.¹⁶³

Sota-aikana luonnonolosuhteet olivat myös epäedulliset elintarvikkeiden tuottamiselle. Jukka Partanen kirjoittaa artikkelissaan: *Vaikea talvi 1941 - 1942* sään vaikutuksesta vaikeaan elintarvikepulaan. Vuoden 1941 kesä ja syksy olivat epäsuotuisat, kesä kuiva ja talvi tuli aikaisin. Koska miehet olivat rintamalla, ei koko satoa saatu korjatuksi ja talveen jouduttiin lähtemään niukoissa ruokavaroissa. Lumi satoi jo lokakuussa, oli pakkasta ja monilta paleltuivat perunat, joten niitä jouduttiin korvaamaan lantuilla. Alkuvuosi 1942 on jäänyt aikalaisten mieleen lanttutalvena. Varsinkin kaupungeissa tilanne oli vaikea. Ravinnon puute alkoi näkyä laihtumisena jo syksyllä 1941.¹⁶⁴ Koska mielisairaaloissa jouduttiin elämään käytännössä pelkkien korttiannosten varassa, kuolleisuus niissä nousi vuonna 1942 yli kaksinkertaiseksi vuoteen 1939 verrattuna.¹⁶⁵ Talvella 1941 – 1942 useissa mielisairaaloissa kärsittiin suoranaisestä nälästä.¹⁶⁶ Esimerkiksi Pitkäniemen sairaalassa tuleva ruokapula oli nähtävissä jo vuoden 1941 syksyllä, joten jouduttiin vain toteamaan, että potilaiden ruoka-annokset tulevat olemaan riittämättömiä.¹⁶⁷

Mielisairaaloissa niin potilailla kuin henkilökunnalla oli omat elintarvikekorttinsa. Sairaaloissa henkilökunta oli yleensä täysihoidossa sairaalassa, joten henkilökunnankin ostokortit olivat sairaalan taloustoimiston hallussa. Elintarvikekortin tuli seurata kortin omistajaa, sillä elintarvikkeita ei voinut ostaa ilman ostokorttia. Jos jollakin potilaalla ei ollut ostokorttia, häntä ei kuitenkaan jätetty kuitenkaan ilman ruokaa, mutta silloin kaikki saivat pienemmän ruoka-annoksen. Kun Rauhan sairaalan väki oli evakossa, heidän ostokorttinsa lähetettiin sijoitussairaalaan ja ne olivat kyseisen sairaalan taloustoimistossa.

---

¹⁶³ Hietanen 1983, 308 – 316.

¹⁶⁴ Partanen 2008, 78.

¹⁶⁵ Ks. Liite2.

¹⁶⁶ Taipale 1990, 178.

¹⁶⁷ Partanen 2008, 78.

Kun hoitaja lähti lomalle, potilas siirtyi toiseen sairaalaan tai kotihoitoon, hän sai ostokorttinsa mukaansa.¹⁶⁸

Elintarvikepulan helpottamiseksi sairaalat muuttivat nurmikenttensä peruna- ja juurikasvipelloiksi. Henkilökunta kasvatti kaneja ja porsaita lisäravinnoksi. Kaikki syötäväksi soveltuvat luonnonantimet säilöttiin talven varalle. Vaikka näillä erilaisilla keinoilla lisättiin ruuan määrää, oli aliravitsemus osasyynä monella sairauteen menehtyneellä potilaalla.¹⁶⁹ Ravitsemustilanteen helpottamiseksi määräsi Kansanhuoltoministeriö 28.11.1941, että joulukuun aikana voidaan myöntää lisäannos ravintorasvoja ylilääkärin antamalla todistuksella, jos potilaan sairaus sitä edellytti. Rasvakortin (F-kortti) perusannos oli 5g ja lisäannos 10g päivässä.¹⁷⁰ Lääkintöhallitus myös ohjeisti mielisairaaloita, milloin suurempia ruoka-annoksia olisi mahdollista antaa ja koska ei yksittäisten somaattisten sairauksien hoidossa. Esimerkiksi mahakatarria sairastavalla ei ollut oikeutta suurempaan ruoka-annokseen, ja jos suurempia annoksia olisi määrätty alentuneen ravitsemustilan vuoksi, olisi potilaan pituus ja paino ilmoitettava sekä painonvähenneminen kiloina.¹⁷¹

---

¹⁶⁸ RSA, Kansanhuoltoasiat, ostokorttien jakelu 1940 – 1943; Kaarninen & Kaarninen 1990, 130.

¹⁶⁹ Taipale 1990, 179; Leskinen 2007, 46 – 47; Tuovinen 2009, 22; Vahvaselkä 1976, 76 – 77.

¹⁷⁰ RSA, Kansanhuoltoasiat 1940 – 1943.

¹⁷¹ RSA, Lääkintöhallituksen kirjeet 1938 – 1951.

4 RAUHAN MIELISAIRAALAN EVAKUOINNIT SOTA-AIKANA

4.1 Evakuoinnit talvisodan aikana ja Moskovan rauhan jälkeen

Talvisodan aikana sotapotilaiden kannalta tärkein sairaala oli Rauhan sairaala Joutsenon kunnassa. Sairaalassa varauduttiin mahdollisesti alkavaan sotaan, kuten muissakin piirimielisairaaloissa, kotiuttamalla parempikuntoisia potilaita jo syksyllä 1939. Sairaalan rakennuksiin perustettiin 43. sotasairaala. Sotasairaalaan sijoitettiin psykiatrian- ja sisätautiosastoja. Lokakuussa oli sairaalassa 623 vakinaista sairaansijaa, joista sotasairaalan perustamisen jälkeen jäi siviilimielisairaiden käyttöön 273 paikkaa, joten sotasairaalalle luovutettiin 350 sairaansijaa. Mielenterveytensä menettäneitä sotilaita päätyi hoitoon myös sotasairaalan sisätautiosastoille, sillä he valittivat erilaisia fyysisiä oireita ja ehkäpä näin halusivat peittää ”häpeällisiä” mielenterveydellisiä oireita. Talvisodan aikana suurin hoitovastuu lankesi Rauhan sairaalalle, jonka sotapsykiatrisen osaston sotasairaala oli tammikuussa 1940 ottanut hallintaansa.¹⁷²

Rauhan sairaalan kautta kulki talvisodan aikana yli 1000 sotapsykiatrista potilasta, joista suurin osa evakuoitiin kanta- Suomen muihin sotasairaaloihin. Talvella 1939 – 1940 koko armeijan psykiatrista hoitojärjestelmää luonnehtivat tilanteen sanelemat tilapäisratkaisut ja puutteellinen yhteistoiminta. Sotasairaalaan kohdistui paineita, sille varatut sairaansijat eivät riittäneet, vaan sotapotilaita jouduttiin sijoittamaan siviilipotilasosastoille. Lääkintöhallitus puuttui tilanteeseen ja määräsi 12.12.1939 siirrettäväksi siviilimielisairaalan puolelta Halikon sairaalaan 48 naista ja 52 miestä, yhteensä 100 potilasta, sekä Tammisaaren sairaalaan viisi potilasta. Halikon sairaalassa oli ongelmia potilaiden sijoittamisessa, mistä syystä Halikon ylilääkäri esittikin, että heille tulisi vähän enemmän miespotilaita, suhde voisi olla 15 naista ja 10 miestä.¹⁷³

Sotasairaalan käyttöön luovutetut 350 sairaansijaa eivät siis riittäneet sotapotilaille, vaan heitä jouduttiin sijoittamaan myös siviilimielisairasosastoille, mutta heidät pyrittiin

---

¹⁷² Kivimäki 2013, 38 – 40; Vahvaselkä 1976, 70.

¹⁷³ RSA, Muiden viranomaisten sairaanhoidon kirjeet 1926 – 1956.

siirtämään nopeasti taaksepäin Sisä-Suomeen, joten ensimmäiset kolme sotapotilasta siirrettiin 3.1.1940. Tammikuussa siirrettiin sekä siviilimielisairaita että sotapotilaita, jotka olivat olleet hoidossa siviilimielisairaalan puolella. Potilaita siirrettiin Pitkänien, Tammisaaren, Harjavallan, Halikon ja Uudenkaupungin sairaaloihin yhteensä 143 miespotilasta ja 50 naispotilasta. Potilaita saattamassa oli mielisairaanhoidajattaria sekä mielisairaanhoidajia, myös lääkäri oli yhden potilasryhmän mukana.¹⁷⁴ Miten saattajien sukupuoli, ammatti ja määrä määriteltiin eri ryhmille ei asiakirjoista tule esille, mutta oletettavasti potilaiden sukupuoli ja sairauden vaikeus olivat ratkaisevia seikkoja. Potilaita sijoitussairaaloihin saattamassa ollut henkilökunta palasi takaisin Rauhaan.

Samoissa sairaalarakennuksissa toimivat niin siviilimielisairaala ja sotasairaala, mutta molemmilla oli omat potilasosastonsa, oma organisaationsa, oma taloutensa ja oma henkilökuntansa. Siviilimielisairaalan vuosikertomuksissa ei käsitelty sotasairaalan asioita. Rauhan mielisairaala myös laskutti sotasairaalaan sotapotilaiden hoidosta.¹⁷⁵

Sotapotilaiden hoitotilanne oli tammikuussa vaikea sekä hoitopaikkoja että hoitajia puuttui, joten puolustusministeriöllä oli ajatuksena sijoittaa mielisairaita vankilarakennuksiin ja näin saataisiin sotapotilaille lisää hoitopaikkoja. Lääkintöhallituksen pääjohtaja Oskari Reinikainen otti kielteisen kannan sekä eettisistä että käytännöllisistä syistä.¹⁷⁶

Sotapotilaita tuli hoitoon runsaasti ja niinpä lääkintäneuvos Mäkelä tiedusteli mahdollisia vapaita sairaansijoja myös Rauhan sairaalasta 13.2.1940 päivätyllä kirjeellään.¹⁷⁷ Helmikuussa oli Rauhan sairaalassa potilaiden määrä suurimmillaan. Siviilimielisairaalan osastoilla oli 399 potilasta ja 43. sotasairaalan osastoilla sotapsykoosipotilaita 138 ja sisätautipotilaita 403, siis yhteensä sairaalassa oli hoidossa 940 potilasta.¹⁷⁸ Sotapsykoosipotilaita oli myös siviilimielisairaalan osastoilla ja heistä 64 potilasta siirrettiin 2.2.1940 Lapinlahden sairaalaan sekä Harjavallan sairaalaan 16.2. ja 28.2.

---

¹⁷⁴ RSA, Sota-ajan erikoisjärjestelyt 1939 – 1941.

¹⁷⁵ RSA, Sota-ajan erikoisjärjestelyt 1939 – 1941.

¹⁷⁶ Kivimäki 2013, 41 – 42.

¹⁷⁷ RSA, Valtion ja muiden viranomaisten kirjeet 1935 – 1956.

¹⁷⁸ Törrönen 1978, 66 – 67.

yhteensä 100 sotapotilasta. Tammi – helmikuussa siis siirrettiin Rauhasta eri mielisairaaloihin sotapotilaita sekä siviilimielisairaita yhteensä 257. Vähän alle puolet siirroista suoritettiin lääkintöneuvos Mäkelän kirjeen saapumisen jälkeen.¹⁷⁹ Kaikki potilaiden sijoitussairaalat sijaitsivat Etelä- ja Länsi-Suomessa, jonne Rauhasta oli rautateitse lyhin matka. Sairaalat olivat hoidollisesti samantasoisia kuin Rauhan sairaala.¹⁸⁰ Mutta tähän oli lääkintöhallituksen tarkoituskin, että sijoitussairaaloissa potilaat saisivat samantasoisia hoitoa kuin omassa sairaalassaan.

Talvisodan aikana Joutsenon kunta, jossa Rauhan sairaala sijaitsi, ei kuulunut ennen sotaa tehtyihin evakuointisuunnitelmiin, joten sairaalassa ei varauduttu potilaiden eikä henkilökunnan evakointeihin. Sairaalassa oltiin epätietoisia siitä, että kuinka tulisi menetellä silloin, kun sotatapahtumat tulisivat sairaalan lähelle. Epätietoisuus näkyi ylilääkäri Einari Niemistön salaisessa kirjeessä lääkintöhallituksella 28.2.1940. Niemistö tiedusteli ohjeita tai määräyksiä siltä varalta, että sairaalassa siviilimielisairaiden hoito kävisi ylivoimaiseksi tai viranomaisten taholta annettaisiin evakuointimääräys. Kirjeensä alussa Niemistö selosti sairaalan potilastilanteen: siviilipotilaista oli naisia 193 ja miehiä 203, näistä 120 naista sekä samoin 120 miestä olivat vaikeahoitoisia ja täysin valvottavia. Niemistön mukaan loput potilaat ehkä selviytyisivät kunnalliskotien mielisairasosastoilla. Niemistöä huolestutti vielä se, että viranomaiset voivat antaa evakuointimääräyksen milloin hyvänsä, koska kunnan asukkaita oli jo lähtenyt viranomaisten kehotuksesta vapaaehtoisesti evakkoon.¹⁸¹

Lääkintöhallituksessa reagoitiin Niemistön kirjeeseen, koska ylilääkäriin otettiin yhteyttä puhelimitse. Ei ole tarkkaa tietoa puhelun sisällöstä, mutta Niemistön vastauskirjeestä 2.3.1940 voisi päätellä, että lääkintöhallitus halusi ylilääkäriin mielipiteen sairaalaan evakuoinnista. Niemistön ehdotus oli, että potilaiden sijoitussairaalaksi sopii vain mielisairaala, koska potilaat olivat huonokuntoisia, eivätkä he pärjäisi muualla.

---

¹⁷⁹ RSA, Sota-ajan erikoisjärjestelyt 1939 – 1944.

¹⁸⁰ Ks. Liite3.

¹⁸¹ RSA, Lääkintöhallituksen kirjeet 1924 – 1981.

Mielisairaalan tulisi olla sellaisella alueella, jossa on useita mielisairaaloita suhteellisen lähellä toisiaan. Tällaiseksi alueeksi Niemistön mukaan sopisi Pohjanmaa, koska siellä oli kolme mielisairaala kohtalaisen lähellä toisiaan: Seinäjoki, Mustasaari ja Vaasa. Lisäksi alueella oli useita suurehkoja kunnalliskoteja: Imajoella, Ylistarossa, Laihialla ja Lapualla.

Sijoituspaikkaehdotelmien jälkeen Niemistö käsitteli hoidettavien potilaiden määrää ja sairaudentilaa. Potilaita oli 203, joista miehiä oli 193 ja naisia 100 ja näistä 160 potilasta tarvitsisi hoitoa mielisairaalassa ja loput ehkä selviäisivät kunnalliskotien mielisairasosastoilla. Evakkomatka tulisi suorittaa yhtämittaisesti kolmessa tai neljässä ryhmässä, mutta tämä riippuisi vastaanottavan sairaalan koosta ja sijainnista. Potilailla tulisi olla mukanaan ainakin välttämättömät käyttö- ja sänkyvaatteet ja ehkäpä myös sänkyjä. Sairaalan arkistot ja varastot voisi evakuoida myöhemmin. Lisäksi hän vielä pohti Rauhan sairaalan omistamien kulkuvälineiden kohtaloa. Sairaala omisti kaksi kuorma-autoa sekä yhden henkilöauton ja Niemistö esittikin, että sairaalalla tulisi olla mahdollisuus ajoneuvojen käyttöön jatkossakin. Henkilökuntaan kuuluneet kolme lääkäriä ja hoitohenkilökunta olisi Niemistön mielestä pidettävä työssä Rauhan sairaalassa koko evakuoinnin ajan.¹⁸² Ylilääkäri Niemistön suunnitelmasta käy ilmi, että hänellä oli mielessään sairaalan täydellinen evakuoiminen. Lääkintöhallituksen suhtautuminen Niemistön suunnitelmaan ei ole tiedossa, mutta sairaalan evakuointeja ei kuitenkaan koskaan toteutettu tämän suunnitelman mukaisesti.

Vaikka Rauhan sairaalalle ei viranomaisten taholta laadittu evakuointisuunnitelmia, niin Joutsenon kunnalla oli omat kunnalliskotia koskevat suunnitelmansa, koska kunnalliskodin potilaat evakuoitiin Karvialle Pohjois-Satakuntaan maaliskuussa 1940. Potilaat olivat Karvialla evakossa kaksi kuukautta. Joutsenon kunnalliskodilla ei ollut mielisairasosastoa, vaan mieleltään sairait potilaat hoidettiin Rauhan sairaalassa. Myös Joutsenon asukkaita lähti vapaaehtoiseen evakkoon talven 1940 aikana.¹⁸³

---

¹⁸² RSA, Lääkintöhallituksen kirjeet 1938 – 1951.

¹⁸³ Lappeenrannan kaupungin arkisto. Joutsenon kunnalliskertomus 1940.

Maaliskuussa 1940 evakuoitiin Rauhasta 10.3. Harjavallan sairaalaan 63 potilasta, 12.3. Kellokosken sairaalaan 60 ja 14.3. 123 potilasta.¹⁸⁴ 7.3.1940 anottiin Rauhan sairaalan ylilääkärille, taloudenhoitajalle, varastonhoitajalle, käsityöohjaajalle, talousapulaiselle, siivoojalle ja autonkuljettajalle matkustuslupaa eversti Rothe´nilta viiden päivän matkaa varten: Rauha – Kellokoski – Helsinki – Tammisaari. Ylilääkäri, taloudenhoitaja ja autonkuljettaja tulivat takaisin Rauhaan, mutta muut jäivät Tammisaaren lähistölle järjestelytoihin Rauhan sairaalan siirtopaikkaa varten.¹⁸⁵ Ylilääkäri Niemistön evakuointisuunnitelmien lisäksi tämä on ainoa vihje, että Rauhan sairaalan mahdollista evakuointia olisi jollakin tasolla ja joiden henkilöiden toimesta suunniteltu. Matkalle osallistuneet henkilöt olivat muita kuin hoitohenkilökuntaan kuuluvia. Tämä on myös ainoa dokumentti, että matkustuslupia olisi anottu, potilassiirtojen yhteydessä näin ei tehty. Jostakin evakuointiin liittyvästä tässä kuitenkin on ollut kysymys.

Rauhansopimus Suomen ja Neuvostoliiton välillä solmittiin 13.3.1940. Helmikuun lopussa oli ylilääkäri Niemistön mukaan sairaalassa siviilimielisairaalan osastoilla 396 potilasta, joista huonokuntoisia ja vaikeasti hoidettavia 240. Rauhasta evakuoitiin maaliskuun 10 – 14.3 välisenä aikana 246 potilasta, joten siviilimielisiä oli 15.3. ainakin 150 potilasta. Uusi rajalinja kulki noin 10 kilometrin päässä Rauhan sairaalasta. Rajaneuvotteluissa rajalinjan tarkempi määrittely päätettiin jättää molempien valtioiden edustajista kootun komission vastuulle. Se asetettiin tehtävänsä kymmenen päivää rauhansopimuksen allekirjoittamisen jälkeen. Karttaan piirretty raja oli leveä, noin 1 cm levyinen. Kerrotaan, että Stalin itse olisi sen piirtänyt. Rajakiista Enson teollisuustaaajaman kohdalla kesti pitkään. Suomalaiset oivalsivat, että neuvostoliittolaiset todella halusivat Enson selluloosatehtaan ja sen läheisyydessä olevan voimalaitoksen. Tilanne selvisi suomalaisille, kun neuvostoliittolaiset sotilaat miehittivät Enson 20.3.1940 tuoden paikalle myös järeää tykistöä. Suomalaiset yrittivät saada Enson tilanteen vakiintumaan vielä 25.3.1940, vaikka neuvostoliittolaiset olivat jo miehittäneet alueen. Sekakomissio lopetti toimintansa

---

¹⁸⁴ RSA Sota-ajan erikoisjärjestelyt ja siirtopotilaiden hoito; RSA, Lääkintöhallituksen kirjeet 1938 – 1951.

¹⁸⁵ RSA, Sota-ajan erikoisjärjestelyt 1939 – 1941.

11.4.1940, Enson teollisuustaajama määrättiin kuuluvaksi Neuvostoliitolle. Rajalinja kulki noin 10 kilometrin päässä Rauhan sairaalasta.¹⁸⁶

V-P Vahvaselän mukaan Rauhan sairaalan evakuoinnin piti tapahtua 15.3.1940. Tätä varten henkilökunnan tuli olla valmiina jättämään sairaala ja pahimmassa tapauksessa siirtymään Saimaan yli jäätä pitkin turvallisemmalle alueelle. Rauhan sairaalan johtavia viranomaisia informoitiin suoraan eduskunnassa olevien Rauhan sairaalan luottamusmiesten taholta. Helsingistä soitettiin Rauhaan päivittäin ja kerrottiin vallitsevat olosuhteet rajankäynnistä Enson kohdalla sekä kehoitettiin siirtämään evakuointia sen mukaan miten rauhanneuvottelut etenivät.¹⁸⁷

Moskovan rauhan tultua voimaan, uuden rajan taakse Neuvostoliiton puolelle jääneiden alueiden tyhjentämisen vuoksi Rauhan sairaalaan tuli vielä 19.3.1940 uusia potilaita Jaakkiman kunnalliskodista, 11 miestä ja seitsemän naista, yhteensä 28 potilasta.¹⁸⁸ Vaikka Rauhan oma tilanne oli epävarma, saivat jaakkimalaiset täältä tilapäisen turvapaikan.

Kriittinen, jopa pelottava, tilanne Enson taajaman kohdalla vaikutti oletettavasti Rauhan sairaalan evakuointiin maaliskuun 19. ja 20. päivien välisenä yönä. Vahvaselkä kirjoittaa teoksessaan *Rauhan sairaala 1926 – 1976 50 vuotta mielisairaanhoidoa Viipurin ja Kymen lääneissä*, että kyseisenä yönä saapui Rauhaan 40 autoa ja 100 ruotsalaista vapaaehtoista ja seuraavana yönä saapui vielä 50 miestä lisää auttamaan sairaalan evakuoinnissa.¹⁸⁹ Minne Rauhan sairaalan väki evakuoitiin maaliskuisessa operaatiossa ei ole tiedossa

Karjalan evakuointi jatkui sodan päätyttyä ja evakuointia johtivat sotilasviranomaiset. Kyseessä oli rautateiden suururakka ja myös kaikki maan kuorma- ja linja-autot oli komennettu evakuointia suorittamaan. Evakuoinnissa olivat apuna ruotsalaiset vapaaehtoiset autoilijat.¹⁹⁰

---

¹⁸⁶ Pohjonen 2016, 209 – 211.

¹⁸⁷ Vahvaselkä 1976, 71.

¹⁸⁸ RSA, Lääkintöhallituksen kirjeet 1938 – 1951.

¹⁸⁹ Vahvaselkä 1976, 72; Ropponen 1997, 524.

¹⁹⁰ Piltz 2002, 149.

Rauhansopimusneuvotteluissa suomalaisten toivat esille ajatuksen, että karjalaiset voisivat jäädä asuinsijoilleen Karjalaan.¹⁹¹ Oliko näillä ajatuksilla osuutta Rauhan sairaalan evakuoinnista tehtävän päätöksen viivästymiseen? Rauhan sairaalan eduskunnassa olevat luottamusmiehet olivat ehkä myös tietoisia näistä ajatuksista.

Kun tilanne tasaantui kevään mittaan, potilaita alettiin kotiuttaa eri sijoitussairaaloista takaisin Rauhaan. Ensimmäiset 96 potilasta tulivat Kellokosken sairaalasta 8.5.1940, Halikon sairaalasta tuli 117 potilasta 23.5., Tammisaaren sairaalasta 31.5. tuli 22 potilasta ja Vaasan ruotsinkielisestä piirimielisairaalasta kuusi potilasta, (heidät oli siirretty Tammisaaresta Vaasaan) sekä 6.6. Uudenkaupungin sairaalasta 56 potilasta.¹⁹² Rauhan potilaita siirrettiin myös eri piirisairaaloiden välillä, kuten Tammisaaresta Halikon ja Vaasan sairaaloihin.¹⁹³

Rauhan sairaalan liittohallitus kokoontui 22.4.1940 ja se päätti yksimielisesti, että sairaalan toimintaa jatketaan entisillä perusteilla. Sairaalaan otetaan potilaiksi ensisijaisesti oman sairaalapiirin kuntien potilaita. Koska valtakunnan raja oli siirtynyt vain noin 10 kilometrin päähän sairaalasta, sotilasviranomaiset vastustivat sairaalatoiminnan aloittamista,¹⁹⁴ mutta liittohallitus pysyi päätöksessään ja sairaalatoimintaa jatkettiin.

Kesäkuussa kaikki Rauhan viralliset 623 sairaansijaa olivat käytössä, joten sairaalan toiminta lähti uudelleen reippaasti käyntiin. Koska potilaita oli runsaasti tulossa sairaalaan, anottiin lääkintöhallitukselta lisää sairaansijoja. 27.6. lääkintöhallitus hyväksyi 40 ylimääräistä sairaansijaa seuraavan vuoden heinäkuun alkuun saakka.¹⁹⁵ Loppuvuoden 1940 Rauhan potilasmäärä pysyttelikin säännöllisesti 650 potilaan paikkeilla. Moskovan rauhassa luovutetulle alueelle jääneet kunnat omistivat Rauhan sairaalan sairaansijoista 323

---

¹⁹¹ Niukkanen 1951, 205 – 206; Turtola 1994, 251 – 253.

¹⁹² RSA, Sota-ajan erikoisjärjestelyt 1940 – 1945.

¹⁹³ RSA, Sota-ajan erikoisjärjestelyt, siirtopotilaiden hoito 1940 – 1945.

¹⁹⁴ RSA, Liittohallituksen pöytäkirjat 1939 – 1957.

¹⁹⁵ Rauhan mielisairaalan vuosikertomus 1940, 9.

ja Suomen puolella olevat kunnat 300,¹⁹⁶ siis yli puolet sairaansijojen omistajista ei ollut enää ollut olemassa ja niiden asukkaatkin olivat evakossa eri puolilla Suomea.

Vuonna 1940 heinäkuun ensimmäisenä päivänä pidetyssä liittohallituksen kokouksessa ylilääkäri Niemistö ehdotti, että laadittaisiin evakuointisuunnitelmat äkkiyllätysten varalle. Kokous päättikin, että suunnitelma tehdään evakuoinnin järjestämiseksi Saimaata kulkureittinä käyttäen.¹⁹⁷ Maaliskuussa suoritettu äkillinen öinen evakuoiminen ehkä vaikutti, että ylilääkäri Niemistö teki ehdotuksensa evakuointisuunnitelmien laatimisesta, jotta operaatio pystyttäisiin järjestämään organisoidummin kuin maaliskuussa. Rauhan sairaala sijaitsi Saimaan rannalla ja matka sairaalasta laivalaituriin oli lyhyempi kuin rautatieasemalle ja tällä myös perusteltiin, että Saimaata käytettäisiin evakuointiin tulevaisuudessa.¹⁹⁸

4.2 Välirauhan ajan evakuoinnit

Talvisodan päättymisestä 13.3.1940 uuden sodan syttymiseen 25.6.1941 on nimitetty välirauhaksi. Tämä ajanjakso luetaan myös kuuluvaksi sota-aikaan, koska tänä rauhanaikana valmistauduttiin uuteen sotaan. Moskovan rauha koettiin häpeärauhaksi. Saksan ja Neuvostoliiton välillä suhteet kiristyivät, joten Suomessa alettiin odotella uuden sodan puhkeamista ja tähän myös varauduttiin.¹⁹⁹ Suomen hallitus ryhtyi kesäkuussa 1941 varotoimenpiteisiin ja määräsi evakuoitavaksi raja-alueen, Vehkalahdelta Ilomantsiin ulottuvan alueen.²⁰⁰ Joutsenon kunta kuului nyt näihin evakuoitaviin alueisiin.²⁰¹

---

¹⁹⁶ Vahvaselkä 1976, 72 – 73.

¹⁹⁷ RSA, Liittohallituksen pöytäkirjat 1937 – 1947.

¹⁹⁸ RSA, Sota-ajan erikoisjärjestelyt, väestönsuojelu 1939 – 1944.

¹⁹⁹ Vuorenmaa 1989, 262.

²⁰⁰ Virolainen 1989, 47.

²⁰¹ Ks. Liite1.

Rauhan sairaalan liittohallitus oli jo 1.7.1940 pitämässään kokouksessa päättänyt, että sairaalalle laaditaan evakuointisuunnitelma äkkiyllätysten varalle tai toisin sanoen, että tulevat evakuoinnit voitaisiin tehdä organisoidusti, hallitusti. Mutta vasta 20.3.1941 ylilääkäri Niemistö antoi ehdotuksensa Rauhan sairaalan evakuoinnin toteuttamisesta. Ehdotuksessaan ylilääkäri Niemistö toi aluksi esille sairaalan sen hetkisen tilanteen. Sairaalassa oli sairaansijoja 663, ja potilaita oli hoidossa 664. Hoitohenkilökuntaa oli 114, talouspuolella 107 henkilöä ja henkilökunnan perheisiin kuuluvia ihmisiä oli 83. Rauhan sairaalassa oli siis 20.3.1941 yhteensä 968 ihmistä. Ihmisiä koskevan tilannekatsauksen jälkeen ylilääkäri esitti neljä vaihtoehtoista evakuointisuunnitelmaa. Vaihtoehtojen käyttökelpoisuus riippuisi evakuointiin varautumisajasta, valitusta evakuointitavasta sekä vuodenaikasta. A-vaihtoehto oli rautatiekuljetus, B-vaihtoehto kuljetus linja- tai kuorma-autolla, C-vaihtoehto vesistökuljetus laivoilla tai proomuilla ja D-vaihtoehto oli hätäkuljetus.

Rautateitse tapahtuvan evakuoinnin mukana otettavan tavarain määrään vaikuttaisi, paljonko aikaa olisi evakuoinnin valmistautumiseen. Jos aikaa olisi kahdesta kolmeen vuorokautta ja rautatievaunuja olisi riittävästi, olisi kyseessä laajempi evakuointi (evakuoitava tavaramäärä 154504 kg), sen toteuttaminen edellyttäisi omien kuljetusvälineiden lisäksi ulkopuolista kuljetus- ja kuormausapua tavaroiden siirtämiseen sairaalasta Rauhan asemalle. Jos valmistautumisaikaa olisi vain yhdeksän tuntia ja käytettävissä tarpeellinen määrä kuljetuskalustoa olisi kyseessä niin sanottu suppeampi evakuointi (kuljetettava tavaramäärä 80000 kg), se toteutettaisiin omin kuljetusvälinein, mutta lisääpua kuitenkin tarvittaisiin tai tavaramäärää olisi vähennettävä. Jos valmistautumisaikaa olisi vain neljä tuntia, olisi tavaramäärää supistettava, mutta potilaat tulisi pukea kaksinkertaisiin alusvaatteisiin ja lisäksi jokainen saisi kannettavakseen itseään varten huovan, pyyheliinan ja saippuan, yhteensä noin 400 kg. Ruokana tulisi mukaan ottaa kuivaa muonaa noin 1 kg henkeä kohden päivässä, viiden päivän ajaksi. Mukaan tulisi ottaa ruokailuvälineet, vedenkeitin yms. ruuanvalmistukseen ja ruuanjakeluun liittyvää välineistöä sekä lääkkeitä, sidosvälineitä ja instrumentteja. Kuljetettava tavaramäärä olisi yhteensä 7400 kg.

B-vaihtoehtona oli evakuointi linja- tai kuorma-autoilla. Autojen määrä tulisi ratkaisemaan sen, että kuinka paljon potilaiden ja henkilökunnan lisäksi tavaraa voitaisiin ottaa mukaan. C-vaihtoehdossa olivat vesikuljetukset Saimaan yli. Tässä vaihtoehdossa lastaus laivoihin tai proomuihin olisi nopeampaa kuin rautateitse tapahtuvissa kuljetuksissa, koska matka sairaalasta lastauspaikalle oli lyhyempi kuin rautatieasemalle. D-vaihtoehtona oli hätäkuljetus Saimaan saareen, se vaatisi etukäteen tehtäviä valmisteluja, etappiasemia, laudasta tehtyjä lämmitettäviä asumiseen tarkoitettuja rakennelmia. Matka mantereelta Mietin saaren oli noin 5 kilometriä, joten matkantekoaikaan vaikuttaisi kuljetusvälineiden laatu ja määrä. Hätäkuljetus talviaikana tapahtuisi jalkaisin tai hevosella. Potilaista yksi kolmasosa voisi kulkea jalkaisin, jos tie olisi aurattu etukäteen. Kuljetusvaikeuksien ollessa voittamattomat tulisi kuljetuskyyttömiä potilaiden kohtalo määrittellä etukäteen. Evakuointisuunnitelmien tekohetkellä oli sairaalassa muutamia kymmeniä näitä kuljetuskyyttömiä luokiteltuja potilaita. Ylilääkäri oli myös pohtinut Rauhan aseman tilannetta silloin, kun rautateillä olisi muutakin liikennettä, joten hän ehdotti, että sairaalan käyttöön evakuointitilanteessa varattaisiin Saimaan puoleiset raiteet ja matka sairaalasta olisi näin ollen myös lyhyempi.

Ylilääkäri Niemistön laatima suunnitelma sisälsi myös koko sairaalan täydellisen evakuoinnin. Ensimmäisessä ryhmässä olisivat elintarvikkeet, joten sitä varten määriteltiin varastojen suuruudet niin sairaalassa kuin maatilalla. Tärkeysjärjestyksessä toisena olivat vaatteet, kolmantena kulkuvälineet, neljäntenä muu kalusto, viidentenä erilaiset tarvikkeet ja viimeisenä kotieläimet.²⁰² Ylilääkäri Niemistön evakuointisuunnitelmista tulee esille, että Niemistö on pohtinut sairaalan evakuointia perinpohjaisesti, tuoden esille useita vaihtoehtoisia ratkaisuja.

Vuoden 1941 alkupuolen sairaala toimi täysin normaalisti uuden rajan läheisyydessä ja jatkuvasta suursodan uhasta huolimatta. Uuden sodan varalta oli sairaalan evakuoimisen ajateltu todennäköisesti tapahtuvan joko Saimaan yli tai rautateitse läheiseltä Rauhan asemalta.

---

²⁰² RSA, Sota-ajan erikoisjärjestelyt, väestönsuojelu 1939 – 1944.

Kesäkuun 9:tä päivästä lähtien sotilaallista valmiutta lisättiin, mutta yleiseen liikekannallepanoon ryhdyttiin vasta 18. kesäkuuta, kun Saksalta saatiin toivottu vakuutus, jonka mukaan Suomen esittämät vaatimukset ja edellytykset toimenpiteisiin ryhtymiseksi katsottiin täytetyksi. Tilanne Saksan ja Neuvostoliiton välillä kiristyi ja sillä oli vaikutuksia myös Suomen ja Neuvostoliiton välisiin suhteisiin.²⁰³ Kesäkuussa joukkojen liikekannallepano ja keskityskuljetukset voitiin toteuttaa ennakkosuunnitelmien ja aikalaskelmien mukaisesti kenenkään häiritsemättä.²⁰⁴

Rauhan sairaalan evakuointi aloitettiin 16.6. siirtämällä 100 vaikeimmin kuljetettavaa potilasta Seinäjoen piirisairaalaan.²⁰⁵ Millaisia vaikeimmin kuljetettavat potilaat olivat, ei asiakirjoista tule esille. Oliko heillä vaikeita fyysisiä sairauksia vai olivatko he mielenterveydeltään vaikeahoitoisia? Rauhan sairaala aloitti siis potilaiden siirtämisen jo 16.6., vaikka ylipäällikkö Mannerheim esitti hallitukselle 17.6., että raja-alueiden ja erityisesti lasten ja naisten evakuointi aloitettaisiin. Seuraavana päivänä, 18.6., päämaja antoi armeijakunnalle käskyn evakuoinnin aloittamisesta.²⁰⁶ Joutsenon kunta kuului nyt näihin raja-alueisiin.²⁰⁷ Rauhan sairaasta siis siirrettiin 16.6. 100 ja 19.6. 536 potilasta.²⁰⁸ Kaikki viittaa siihen, että Rauhan sairaalassa oli valmisteltu evakuointia, sillä näin suurien potilasmäärien siirtäminen ei ole mahdollista ilman etukäteisvalmisteluja sekä evakuoitavassa sairaalassa että sijoitussairaaloissa. Asiakirjoissa ei kuitenkaan ole tästä merkintöjä.

Vahvaselkä kuvailee teoksessaan *Rauhan sairaala 1926 – 1976 50- vuotta mielisairaanhoidoa Viipurin ja Kymen lääneissä* Rauhan potilaiden lähtöä evakkoon 19.6.1941:

”Rauhan evakuointi ja yli 500 potilaan siirtäminen kerralla rautateitse oli toimenpide, joka ennakkoon arvelutti henkilökuntaa. Potilaat marssitettiin

---

²⁰³ Vehviläinen 1989, 288.

²⁰⁴ Vuorenmaa 1989, 263.

²⁰⁵ Rauhan mielisairaalan vuosikertomus 1941, 9.

²⁰⁶ Ahokas 2004, 84.

²⁰⁷ Ks. liite 1.

²⁰⁸ Rauhan mielisairaalan vuosikertomus 1941, 9.

nelijonossa Rauhasta 2,5 km matka Rauhasta asemalle. Tämä marssi onnistui mukana olleiden hoitajien mukaan yllättävän hyvin. Lähtö oli sitten paljon vaikeampaa. Kun potilaita täynnä olevan junan yksi ovi saatiin kiinni, toinen jo potilaiden toimesta aukaistiin. Lähdön hetkellä eräs potilas oli touhua katsottuaan todennut: *'Nyt lähti hulluus Karjalasta kerralla.'* ²⁰⁹

Ei matkantekokaan ongelmitta sujunut, sillä eräs naispotilas oli matkan aikana, kun juna liikkui hiljaa ylämäessä, hypännyt junasta ja hänet sitten tavattiin kukkia keräämässä ratapenkalta täysin vahingoittumattomana.²¹⁰ Matka-aika Rauhasta eri piirimielisairaaloihin oli 2 - 3 vuorokautta.²¹¹ Se ei sen aikaisella kalustolla ja olosuhteissa ollut epätavallisen pitkä, sillä junan vauhti ei ole voinut olla kovin nopea jos ihminen pystyi poistumaan liikkuvasta junasta loukkaamatta itseään.

Liikekannallepano alkoi 18.6.1941, joten rautatieliikenne suuntautui silloin itään.²¹² Tavoitteena oli, että evakuoinnissa käytettäisiin hyväksi rautatiekalustoa, jolla joukkoja oli kuljetettu rintamalle.²¹³ Rauhan sairaalasta evakuoitiin 19.6. suuri määrä potilaita, joten rautatiekaluston paluukuljetusta käytettiin hyödyksi ja näin ehkä evakuointipäivämääräksi määräytyi juuri tuo 19.6. Yli viidensadan potilaan ja mukaan otettujen erilaisten tarvikkeiden siirtämiseen olisi sairaalan oman henkilökunnan toimesta ollut valtava urakka, joten oletettavasti he saivat ulkopuolista apua.

---

²⁰⁹ Vahvaselkä 1976,74.

²¹⁰ Vahvaselkä 1976, 74.

²¹¹ Seinäjoen piirisairaalan vuosikertomus 1941, 12; Kaarninen & Kaarninen 1990, 132.

²¹² Manninen 1988, 37.

²¹³ Ahokas 2004, 83.

Taulukko 3. Kesäkuussa 1941 potilaita ja henkilökuntaa evakuoitiin Rauhasta seuraaviin sairaaloihin:²¹⁴

Sairaala	Potilas	Lääkäri	Osastonhoitaja.	Mielis.hoit.N	Mielis.hoi.M	Muu
Seinäjoki 16.6.	100	1	1	6	5	-
Halikko 19.6.	143	-	-	19	1	6
Hämeenlinna 19.6	92	-	1	7	2	8
Kellokoski 19.6.	198	-	2	10	7	7
Pitkäniemi 19.6.	103	-	1	8	5	8

Taulukossa näkyy potilasmäärien lisäksi henkilökunta, joka matkusti potilaiden mukana kyseisiin sairaaloihin. Lääkäri oli mukana vain Seinäjoen piirisairaalaan siirrettävien mukana ja kaikki tämän ryhmän mukana hoitohenkilökuntaan kuuluvat olivat koulutettuja, mutta potilaathan olivat vaikeasti kuljetettavia. Muihin sairaaloihin siirrettävien mukana seurannut henkilökunta oli naisvoittoista. Muun henkilökunnankohdalla siivoojat olivat suurin ryhmä, joukossa oli myös ulkotyönohjaajia sekä harjoittelijoita. Muun henkilökunnan suuri määrä viitta koko Rauhan sairaalan tyhjentämiseen.

Itse matkanteosta ei ole paljon tietoa. Vain Kellokoskelle osa potilaista matkusti ”mullivaunussa”, muilla oli käytössään erikokoisia päivävaunuja. Saman osaston potilaat matkustivat samassa vaunussa hoitajiensa kanssa. Mukaan evakkomatalla otettiin sänkyjä, ruokatarvikkeita/evästä, erilaisia ruuanvalmistukseen ja – jakeluun liittyviä esineitä, kuten leikkuulautoja, leikkuuveitsiä, kahvipannu ja maitokannuja.²¹⁵

Seinäjoen piirisairaalaan siirrettyjen potilaiden matkanteosta ei ole mitään tietoa. Koska mukaan otettiin myös sänkyjä, ei matkanteko ”mullivaunussakaan” olisi ollut huonoin

²¹⁴ RSA, Sota-ajan erikoisjärjestelyt 1939 – 1941.

²¹⁵ RSA, Sota-ajan erikoisjärjestelyt 1939 – 1941; Väestönsuojelu 1939 – 1944; Henkilöstöä koskevat kirjeet 1926 – 1962.

vaihtoehto. Sängyllä maaten heikkokuntoinenkin potilas olisi voinut selvitä matkasta kohtuullisesti.

Näissä kesäkuun evakuoinneissa ylilääkäri Niemistön evakuointisuunnitelmista A-vaihtoehtoa oli ehkä käytetty evakuoinnin toteutuksessa. Koska henkilökunnan kutsuminen kertausharjoituksiin ja ehkäpä oli muitakin merkkejä uuden sodan syttymisestä, joten valmistelu-aikaa evakuoimisen A-vaihtoehdon toteuttamiselle on ollut ja mukana seuranneet erilaiset esineet tukevat tätä ajatusta.

Kaikki sijoitussairaalat eivät olleet rautatien varressa, joten loppumatkalle tarvittiin myös muuta kuljetuskalustoa. Järvenpään asemalta Kellokosken sairaalaan potilaat kuljetettiin hevoskyydillä. Salon asemalta Halikon sairaalaan matka taittui autoilla. Seinäjoen asemalta on Seinäjoen piirisairaalaan noin kolmen kilometrin matka, joten ajoneuvoja tarvittiin tällekin loppumatkalle.²¹⁶

Puolustusvoimien valmistautuminen uuteen sotaan aiheutti myös sen, että Rauhan sairaalan henkilökuntaa kutsuttiin kertausharjoituksiin jo 11.6. alkaen. Koko sairaala tyhjennettiin kesäkuussa ja se oli tyhjänä kaksi kuukautta. Elokuussa koko sairaala otettiin sotasairaalan käyttöön.²¹⁷ Rauhan potilaiden sijoitussairaaloissa eri puolilla Suomea työskentelevistä Rauhan sairaanhoitajista seitsemän, mielisairaanhoitajattarista 14 ja mielisairaanhoitajista 12 määrättiin palaamaan hoitajiksi sotasairaalaan.²¹⁸ Myös eri sairaaloihin potilassiirtojen yhteydessä kulkeutunutta tavaraa tarvittiin kipeästi nyt, kun sotasairaala laajeni koko Rauhan sairaalaa käsittäväksi. Sijoitussairaaloissa työskentelevät Rauhan sairaalan henkilökuntaan kuuluneet avustivat Rauhan taloudenhoitaja Eloa tarvikkeiden takaisin palauttamisessa.²¹⁹

---

216 RSA, Lääkintöhallituksen kirjeet 1924 – 1981; Tuovinen 1990, 75: Seinäjoen piirisairaalan vuosikertomus 1941,12.

217 Rauhan mielisairaalan vuosikertomus 1941,3; RSA, Sota-ajan erikoisjärjestelyt 1939 – 1941.

218 RSA, Sota-ajan erikoisjärjestelyt 1941 – 1943.

219 RSA, Henkilöstöä koskevat kirjeet 1926 – 1962: Sota-ajan erikoisjärjestelyt 1941- 1943.

Rauhan sairaala oli kokonaan sotasairaalan käytössä aina vuoden 1942 huhtikuuhun. 8.4 tuli Pitkäniemen sairaalasta 81, Seinäjoelta 28.5. 59, Hämeenlinnasta 15.7. 78, Kellokoskelta 9.9. 125 ja Halikosta 29.9. 92 potilasta.²²⁰

Sijoitussairaaloissa oli valtava tilanahtaus, henkilökuntapula, ja maassamme oli säännöstelytalous, nämä kaikki edellä mainitut seikat vaikuttivat siihen, että niin moni Rauhan sairaalan potilas menehtyi sairauteen sijoitussairaalassaan.

Taulukko 4. Vuoden 1941 evakuoinnin aikana menehtyneet Rauhan potilaat:²²¹

Sairaala	Lähti Rauhasta	Palasi Rauhaan	Menehtyi	%
Seinäjoen piirisairaalat	100	59	41	41
Halikon sairaala	140 - 143	92	48 - 51	34,2 – 35,6
Hämeen piirisairaala	92	78	14	15,2
Kellokosken sairaala	198 - 202	125	73 - 77	36,8 – 38
Pitkäniemen sairaala	103	81	22	21,3

Ei voida varmasti sanoa, että kaikki ne, jotka eivät tulleet takaisin Rauhaan, olisivat kuolleet, sillä joitakin potilaita oli voinut siirtyä kotiinsa tai toiseen sairaalaan, mutta näitä olisi ehkä ollut vain muutamia. Kyseisten sairaaloiden vuosikertomusten perusteella suurin potilaiden tappaja oli tuberkuloosi. Seinäjoen sairaalassa tuberkuloosin lisäksi

²²⁰ RSA, Sota-ajan erikoisjärjestelyt 1941 – 1943.

²²¹ RSA, Sota-ajan erikoisjärjestelyt 1941 – 1943.

loppuvuodesta 1941 raivonnut lavantauti ja pikkulavantauti olivat tuhoisia jo muutenkin heikkokuntoisille potilaille.²²²

Halikon sairaalan vuoden 1941 vuosikertomuksessa on kirjattu Rauhan sairaalasta evakuoitujen potilaiden diagnoosit. Kaikki sairaalat eivät näin tehneet, mutta voisi olettaa, että muihinkin sairaaloihin evakuoitiin samanlaisia potilaita. Saman osaston potilaat siirtyivät yhtenä ryhmänä uuteen sairaalaan.

Taulukko 5. Halikon sairaalaan evakuoitujen Rauhan potilaiden diagnooseja:²²³

Diagnoosi	Mies	Nainen	Yhteensä
Psychosis manico – depressiva	1	1	2
Schizophrenia	43	54	97
Epilepsia	4	5	9
Psychosis praesenilis	-	3	3
Dementia senilis	3	5	8
Psychosis arteriosclerotica	1	-	1
Psychosis e vitius cerebri	1	-	1
Dementia paralytica	6	5	11
Psychosis luegenea	1	-	1
Psychopathia Fonnae aliae	-	1	1
Psychosis ex intoxicatione alcoholic	1	-	1
Psychopathia constitution psychopathia	-	2	2
Oligophrenia inbecillitas	4	3	7
Oligophrenia idiotia	-	1	1

²²² Vuosikertomukset 1941, Seinäjoki, 20; Halikko, 7; Kellokoski, 5; Hämeen piirimielisairaala, 15. Potilasmäärissä on vaihtelua vuosikertomusten ja Rauhan arkiston välillä.

²²³ Halikon piirimielisairaalan vuosikertomus 1941, 10.

Kun verrataan vuonna 1939 Rauhan sairaalaan otettujen potilaiden diagnooseja ja Halikon sairaalaan vuonna 1941 otettujen potilaiden diagnooseihin, ovat skitsofreniaa sairastavat potilaat suurin ryhmä molemmissa taulukoissa. Potilaiden joukossa oli myös kehitysvammaisia, epilepsiaa ja dementiaa sairastavia sekä infektioiden aiheuttamista mielisairauksista kärsiviä. Potilasryhmät olivat samoja, eri ryhmien potilasmäärissä vain oli jonkun verran vaihtelua.

Vuoden 1942 aikana Rauhan sairaalan potilasmäärä kasvoi tasaisesti 502:teen potilaaseen. Uusia potilaita voitiin ottaa sisälle ilman odotusaikaa, jopa jäsenkuntien ulkopuoleltakin. Ainoa näkyvä merkki lähes vuoden mittaisesta evakuoinnista oli, että monen potilaan kohdalla poikkeukselliset olosuhteet olivat heikentäneet heidän yleiskuntoaan.²²⁴

4.3 Evakuointi vuonna 1944

Suomessa vuosi 1943 meni asemasodan merkeissä. Vuosi 1944 alkoi edellisen vuoden tapaan tietyin rajoituksin lähes rauhanomaisesti. Siviilimielisairaspotilaiden määrä Rauhan sairaalassa oli alkuvuodesta korkeimmillaan, 601 potilasta. Sotasairaalan käytössä oli kolme sairaanosastoa, joissa oli yhteensä 144 sairaansijaa. Sotatoimissa tapahtui Suomen kannalta käänne huonompaan suuntaan alkukesästä. Neuvostoliiton aktiivinen hyökkäystoiminta aiheutti sen, että Rauhan sairaalassa ryhdyttiin jälleen evakuoimaan potilaita turvallisemmille alueille. Kesäkuun 17. päivänä päätettiin sairaala evakuoida kokonaan siviilipotilaista. Potilaiden evakuoinnit tapahtuivat rautateitse. Uutena sijoitussairaalanä tuli nyt Siilinjärven piirimielisairaala, jonne evakuoitiin 17.6. 142 potilasta ja 18 henkilökuntaan kuuluvaa henkilöä. Vuoden 1941 evakuoinneista poiketen potilaita sijoitettiin nyt myös Tyrvään ja Uudenkaupungin piirimielisairaaloihin. 18.6. siirrettiin Tyrvään sairaalaan 78 potilasta ja 11 henkilökuntaan kuuluvaa henkilöä ja Uudenkaupungin piirimielisairaalan 96 potilasta ja 14 henkilökuntaan kuuluvaa henkilöä

---

²²⁴ Vahvaselkä 1976, 74.

sekä Halikon sairaalaan 193 potilasta ja 21 henkilökuntaan kuuluvaa henkilöä. Potilaita saattamassa ollut henkilökunta jäi työvoimaksi sijoitussairaaloihin.²²⁵ Halikon piirimielisairaala oli vastaanottanut Rauhan potilaita kaikissa Rauhan evakuoinneissa, koska Halikon sairaalassa ei toiminut sotasairaala.²²⁶

Kesäkuussa tapahtuvien evakuointien yhteydessä tuli puolustusvoimilta määräys, että potilaiden mukana saisi olla vain välttämättömät vaatteet ja ruokailuvälineet. Puolustusvoimat pidättivät itselleen oikeuden ottaa siviilimielisairaalan sairaalamateriaalia mahdollisimman paljon käyttöönsä. Tärkeimmät tavarat lastattiin kaikessa kiireessä kahteen proomuun, jotka juhannuspäivän iltana (24.6) lähtivät Rauhan laivarannasta Mikkeliin. Mikkelin satamassa luovutettiin osa varastoista puolustusvoimille ja loput tavarat sijoitettiin Mikkelin piirimielisairaalaan. Rauhan sairaalan väliaikaiselle toimistolle ja tärkeimmille arkistoille saatiin sopivat tilat Kymi Osakeyhtiön omistamasta Saksalan kartanosta.²²⁷ Potilaat ja osa henkilökuntaa oli jo evakuoitu viikkoa aikaisemmin.

Ylilääkäri Niemistö teki Rauhan sairaalalle vuonna 1941 useita vaihtoehtoja käsittävän evakuointisuunnitelman. Vuoden 1941 evakuoinnit oletettavasti toteutettiin A- vaihtoehto suunnitelman mukaisesti. Vuonna 1944 siviilipotilaat saivat kuitenkin ottaa mukaansa vain välttämättömimmän. Kaikki muu Rauhan sairaalaan jäänyt esineistö ja omaisuus kuuluivat puolustusvoimien hallintaan. Kesäkuussa laadittu 43. sotasairaalan evakuointisuunnitelma koski tämän omaisuuden siirtämistä turvaan. Suunnitelman ensimmäisessä kohdassa määriteltiin evakuoitavien tavaroiden tärkeysjärjestys, seuraavaksi ohjeistettiin tavaroiden pakkaamisessa ja merkitsemisessä, neljännessä kohdassa määriteltiin tehtävien suorittajat, sen jälkeen henkilökunnan asunnoista pakattavat tavarat ja henkilökunnan yksityisomaisuus, sen jälkeen evakuointitoimiston sijainti ja lopuksi evakuoinnin vastuuhenkilöt: evakuointipäällikkö, tavaroiden siirrosta kuljetukseen vastuussa olevat henkilöt, kuljetuksista vastuussa olevat henkilöt ja lopuksi henkilö, joka oli vastuussa

---

²²⁵ RSA, Sota-ajan erikoisjärjestelyt 1944 – 1946.

²²⁶ Halikon piirimielisairaalan vuosikertomus 1939, 4.

²²⁷ Niemistö 1952, 176 – 177; Rauhan mielisairaalan vuosikertomus 1944, 7.

lastauksesta proomuihin.²²⁸ Nyt kun sotilasviranomaiset olivat vastuussa evakuoinnista, oli tarkasti määritelty ei vain tavaroiden tärkeysjärjestys evakuoinnissa, vaan myös vastuualueet ja - henkilöt sekä myös se, että mistä saisi tietoa evakuointiin liittyvissä asioissa.

Vaikka 17. ja 18. kesäkuuta potilaita ja henkilökuntaa evakuoitiin, niin Rauhaan jäi lopputöitä suorittamaan 20 miestä ja 16 naista: keittiölle, pesulaan, puhelinkeskukseen, puutarhalle ja maatilalle. Näille Rauhaan jääneille henkilöille jouduttiin anomaan puolustusvoimilta oleskeluluvat. Näitä henkilöitä olivat taloudenhoitaja, kolme puhelinkeskuksen hoitajaa, kahdeksan hoitohenkilökuntaan kuuluvaa henkilöä, 12 keittiöhenkilökuntaan kuuluvaa henkilöä, kuusi koneosaston henkilöä ja neljä henkilöä pesulasta. Jo evakuiduista henkilökunnasta tuli Rauhaan takaisin 16.8. lopputöitä suorittamaan korjausmies, 17.8. talousharjoittelija, viisi henkilöä maatilalle, viisi henkilöä puuharhalle ja kuusi henkilöä evakuointitehtäviin, yhteensä 50 ihmistä. Lisäksi oli sairaalassa 12 työpotilasta ja 25 sotavankia läheiseltä Saimaan saarella olevalta vankileiriltä. 23.8. kaksi Rauhan hoitajaa ja ulkotyöpotilasta lähetettiin Mikkelin piirimielisairaalaan järjestelemään siellä olevia Rauhan tavaroita talvisäilöön.²²⁹ Nämä erilaiset toiminnot, joita suoritettiin elokuussa Rauhan sairaalassa sekä Mikkelin piirimielisairaalassa osoittivat, että oletettiin evakossa olon jatkuvan yli talven ja ehkäpä kauemminkin. Rauhan henkilökunnalla oli myös ajatuksia, että kaikki mitä vain pystyttäisiin ottamaan mukaan, se myös otettaisiin, ” *ettei ryssä niitä saa* ”.²³⁰ Tämä sanonta viittasi myös siihen, että henkilökunta oletti sairaalan menetetyksi viholliselle.

Aselepo Suomen ja Neuvostoliiton välillä astui voimaan 4.9.1944. Suomi hyväksyi välirauhan ehdot Neuvostoliiton määrittelemällä tavalla. Varsinainen rauhansopimus allekirjoitettiin Pariisin rauhassa vuonna 1947.²³¹ Itärajalla Karjalassa rajalinja kulki

---

²²⁸ RSA, Sota-ajan erikoisjärjestelyt 1944 – 1946.

²²⁹ RSA, Sota-ajan erikoisjärjestelyt 1944 – 1946.

²³⁰ RSA, Sota-ajan erikoisjärjestelyt 1944 – 1946.

²³¹ Tarkka 2002, 274 – 275.

vuoden 1940 rauhansopimuksen mukaisesti.²³² Vaikka valtakunnan raja oli noin 10 kilometrin päässä Rauhan sairaalasta, jatkoi sairaala toimintaansa vielä useita vuosikymmeniä.

Rauhan liittohallituksen kokouksessa 4.11.1944 keskusteltiin sairaalatoiminnan aloittamisesta Rauhan sairaalassa. Ylilääkäri Niemistö halusi potilaiden palauttamista sijoitussairaaloista mahdollisimman pian. Hän tähdensi, että jäsenkuntien alueilta evakuoitujen ihmisten keskuudessa ilmenneet sairaustapaukset pitäisi saada mahdollisimman nopeasti hoitoon. Lisäksi alueensa säilyttäneillä jäsenkunnilla oli vaikeuksia omien mielisairaidensa hoidossa, koska sairaalapaikkoja ei ollut. Myös lääkintöhallituksen pääjohtaja Oskari Reinikainen, joka oli läsnä kokouksessa, piti tärkeänä sairaalatoiminnan aloittamista täydessä laajuudessa mahdollisimman pian.²³³

Sairaalan toiminta käynnistyikin nopeasti, sillä jo vuoden 1944 lopussa potilasmäärä oli 373. Myös uusia hoitomuotoja otettiin käyttöön, kun jo vuonna 1942 anottu sähköshokkikone saatiin kättöön. Liittohallituksen kokouksessa 26.12. päätettiin hankkia toinenkin sähköshokkikone.²³⁴ Rauhan sairaalan luottamusmiehet uskoivat tulevaisuuteen ja rohkein mielin ryhtyivät toimimaan sairaalapiirinsä potilaiden parhaaksi.

Halikkoon evakuoituista potilaista 35 miespotilasta tulivat takaisin Rauhaan 13.10. kiireellisiä maataloustöitä tekemään. Seuraavaksi tulivat takaisin Rauhaan Siilinjärven sairaalaan evakuoidut 124 potilasta 27.11, loput Halikkoon evakuoidut potilaat tulivat 18.12. Tyrvään sairaalasta 76 ja Uudenkaupungin sairaalasta 93 potilasta tulivat takaisin vasta tammikuu lopulla 1945. Eri sairaaloihin potilaiden mukana kulkeutuneita sekä sairaalan että henkilökunnan omia tavaroita palauteltiin vähitellen Rauhaan. Sijoitussairaaloilla oli halukkuutta nopeampaankin palauttamiseen, mutta Rauhan sairaalassa ei vielä ollut valmiuksia ottaa kaikkia tavaroita vastaan. Kun henkilökunta vapautui sotasairaaloiden palveluksesta, he tulivat omille työpaikoilleen Rauhaan. Koska Rauhan potilaita oli

---

²³² Ks, Liite 1.

²³³ RSA, Liittohallituksen pöytäkirjat 1937 – 1947; Vahvaselkä 1976, 78.

²³⁴ RSA, Liittohallituksen pöytäkirjat 1937 – 1947.

evakuoituina eri piirimielisairaaloihin, olivat heidän omaisensa epätietoisia läheistensä kohtaloista, koska myös omaisia oli evakuoituina eri puolilla Suomea. Rauhan talouspäälliköllä oli parhaimmat tiedot potilasta, joten hänelle kyseiset tiedustelut myös ohjattiin.²³⁵ Myös henkilökunta ja henkilökunnan perheenjäsenet kääntyivät talouspäällikön puoleen moninaisine murheineen, joita evakuointien aikana ilmeni.²³⁶ Talouspäällikkö oli tärkeä yhdyshenkilö sijoitussairaaloiden ja Rauhan henkilökunnan välillä.

Sairaalan luottamusmiesten mielestä vuoden 1944 evakuoinnit toteutettiin hyvin, vaikka sairaala tyhjennettiin täydellisesti ja ajatuksin, että sairaala oli menetetty viholliselle. Vuoden 1944 vuosikertomuksessa luottamusmiehet toivatkin esille tyytyväisyytensä siitä, että vuoden aikana tapahtuneet evakuoinnit sujuivat niin hyvin. Henkilökunta oli kukin omalla tahollaan työnsä omistautuneina suorittanut raskaita työpäiviä. Luottamusmiesten mielestä evakuoiminen onnistuikin sen tähden hyvin.²³⁷

Potilaat, jotkut jopa kolmekin kertaa, olivat olleet evakossa, mutta heidän mielipiteitään ei tule missään esille. Ehkäpä hekin olivat luottamusmiesten tapaan tyytyväisiä ja helpottuneita, kun voivat jatkaa elämäänsä omassa tutussa sairaalassa tuttujen hoitajien hoidossa.

---

²³⁵ RSA Sota-ajan erikoisjärjestelyt 1944 – 1946.

²³⁶ RSA, Hoitohenkilökuntaa koskevat kirjeet 1926 – 1962.

²³⁷ Rauhan mielisairaalan vuosikertomus 1944,8.

5 PÄÄTÄNTÖ

Tässä tutkielmassani tutkin yhden piirimielisairaalan, Rauhan mielisairaalan evakuointia ja sen vaikutuksia sijoitussairaaloiden toimintaan toisen maailmansodan aikana. Tämän sairaalan evakuoinnista sekä potilaiden hoidosta sota-aikana oli 1990-luvulla Suomen suurimmassa sanomalehdessä, Helsingin Sanomissa, kirjoituksia, joiden todenperäisyyttä tutkin.

Sota-aika, johon luetaan myös Moskovan rauhan aika, oli hyvin poikkeuksellista aikaa myös kaukana sotatapahtumista, kotirintamalla. Poikkeusolojen johdosta viranomaiset joutuivat rajoittamaan myös siviilien jokapäiväistä elämää ja nämä rajoitukset koskivat myös laitoksissa eläviä, vieläpä raskaammin kuin muita ihmisiä.

Tutkimukseni kohdistui evakuoinnin kohteena olevaan Rauhan mielisairaalaan ja niihin sairaaloihin, joihin Rauhasta siirrettiin potilaita sekä näiden sairaaloiden toimintaan sota-aikana, koska useimmat kyseisistä sairaaloista joutuivat luovuttamaan sairaalaosastoja sotasairaaloiden käyttöön. Tarkastelin Rauhan sairaalan evakuointeihin johtaneita syitä, evakuointien suunnittelua ja käytännön toteutuksia suhteessa Rauhan mielisairaalan sijaintialuetta koskeviin laajempiin evakuointisuunnitelmiin, joita tehtiin jo ennen talvisodan alkua.

Rauhan sairaala evakuoitiin sota-aikana kolme kertaa. Jokaisen evakuoinnin taustalla oli erilaiset syyt. Ensimmäisiä siviilimielisairaita siirrettiin jo talvisodan aikana, kun sotapotilaille tarvittiin lisää hoitopaikkoja. Moskovan rauhan jälkeen vaikeat rajaneuvottelut Enson teollisuustaaajaman omistuksesta, noin 10 kilometrin päässä Rauhan sairaalasta, olivat syynä 1940 maaliskuun 19 – 20 päivien välisenä yönä suoritettuun äkilliseen evakuointiin. Tilanne oli uhkaava, koska Neuvostoliitto toi rajalle sotaväkeä ja tykistöä. Evakuointien varalle ei ollut tehty suunnitelmia, vaan toimittiin tilanteen mukaan.

Toinen sairaalan evakuointi tapahtui kesäkuussa 1941. Vaikeimmin kuljetettavat 100 potilasta siirrettiin 16.6. ja loput yli 500 potilasta 19.6. Hoitohenkilökunta seurasi potilaiden mukana sijoitussairaaloihin sekä jäi sinne työvoimaksi joksikin aikaa. Tällöin evakuoitiin

myös erilaisia tavaroita. vaatteita, ruokaa sekä sänkyjä. Evakuoinnit suoritettiin rautateitä hyväksi käyttäen. Nyt oli jo käytettävissä ylilääkäri Niemistön laatimat perusteelliset, erilaisia vaihtoehtoja sisältävät suunnitelmat. Ei kuitenkaan ole tiedossa, mitä suunnitelmaa noudatettiin, mutta koska Suomi varustautui uuteen sotaan, myös evakuointiin oli mahdollisuus valmistautua parhaan suunnitelman mukaan. Oletettavasti evakuointipäivä määräytyi liikekannallepanon mukaan, koska joukkokuljetusten paluujunia voitiin hyödyntää evakuoinnissa. Jos Rauhan sairaalassa oli valmistauduttu evakuointiin, niin myös sijoitussairaaloissa oli valmistauduttu, sillä ei näin suurien potilasmäärien sijoittaminen olisi ollut muuten mahdollista. Tästä valmistutumisesta en löytänyt merkintöjä käyttämästäni lähdeaineistosta tai tutkimuskirjallisuudesta. Lääkintöhallitus kuitenkin päätti potilaiden sijoittelusta.

Kesäkuussa 1944 tilanne kiristyi rintamalla. Neuvostoliitto hyökkäsi aggressiivisesti, joten Rauhan sairaala päätettiin evakuoida kolmannen kerran. Potilaat evakuoitiin 17. ja 18.6 rautateitse. Potilailla oli mukanaan vain henkilökohtaiset vaatteet ja ruokailuvälineet. Muun sairaalamateriaalin otti puolustusvoimat haltuunsa. Sotatoimet olivat lisääntyneet kevään mittaan, joten nytkin edettiin evakuointisuunnitelmien mukaisesti. Materiaalin evakuoinnista huolehti puolustusvoimat ja sillä oli hyvin yksityiskohtaiset suunnitelmat tähän.

Sota-aikana evakuoinnin tarkoituksena oli turvata ihmisille turvallinen elämä siirtämällä heidät pois rintaman läheisyydestä ja luoda sotilaille paremmat toimintamahdollisuudet, kun alue oli tyhjennetty siviileistä. Näissä kolmessa Rauhan sairaalan evakuoinnissa lienee ollut kysymys molemmista seikoista. Vaikka sotatoimet eivät koskaan yltäneet Joutsenoon, olisi näillä toimilla varauduttu myös sellaiseen mahdollisuuteen.

Kansakunnan olemassaolon turvaamiseksi sotilaista pyrittiin pitämään mahdollisimman hyvää huolta. Sodassa haavoittuneille ja sairastuneille haluttiin turvata hyvä sairaanhoito, joten sotasairaaloita perustettiin jo olemassa oleviin sairaaloihin. Piirimielisairaalat joutuivat myös antamaan osan sairaansijoistaan sotasairaaloiden käyttöön sekä koulutetuimman hoitohenkilökunnan puolustusvoimien palvelukseen. Vaikka sotasairaaloille luovutettiin sairaansijoja, niin siviilimielisairaiden määrä pidettiin kuitenkin

samana kuin ennenkin. Rauhan sairaalan potilaiden sijoittaminen piirimielisairaaloihin lisäsi tätä tilanahtautta entisestäänkin. Tilanahtaus sekä hoitohenkilökunnan määrän ja ammattitaitoisimman henkilökunnan väheneminen edistivät tarttuvien tautien leviämistä potilaiden keskuudessa.

Sota-aikanakin pyrittiin potilaat hoitamaan niin hyvin kuin se oli mahdollista, myös erikoishoitoja annettiin mahdollisuuksien rajoissa. Kun oli ”rauhan aika” tai asemasotavaihe, toiminta mielisairaaloissa oli henkilökunnan sekä tilojen suhteen normaaliajan kaltaista ja myös mielisairaiden hoitoa haluttiin kehittää, ottamalla uusia hoitomuotoja käyttöön. Vaikka aika oli vaikea, kiinnitettiin huomiota myös potilaiden viihtyvyyteen ja virkistäytymiseen.

Jo ennen sodan puhkeamista alkoi maassamme ruuan ja joidenkin muiden tarvikkeiden säännöstely. Näillä korttiannoksilla pystyttiin tyydyttämään päivittäisestä energiatarpeesta alle puolet. Laitosten ulkopuolella ihmiset hankkivat elintarvikkeita ” mustasta pörssistä” sekä viljelemällä kasviksia sekä kasvattamalla kaneja ja porsaita, mutta laitoksissa tähän ei ollut mahdollisuutta, vaan piti tulla toimeen korttiannoksilla.. Kukaan ei kuitenkaan varsinaisesti kuollut nälkään, mutta vaikea aliravitsemus hidasti sairauksista toipumista.

Rauhan potilaat olivat sijoitussairaaloissa sijoitettuna sairaalan omien potilaiden joukkoon. Potilaiden mukana seurannut Rauhan hoitohenkilökunta oli työvoimana näissä sairaaloissa, potilaiden omat ostokortit seurasivat heitä sijoitussairaalaan, joten on oletettavaa, että he saivat samanlaista hoitoa kuin sairaalan omatkin potilaat.

Kun Rauhan sairaala oli toiminnassa, siellä elettiin samojen rajoitusten alaisina kuin sijoitussairaaloissa. Vaikka Rauhassa oli potilaita enemmän kuin sairaansijoja, niin ei heitä kuitenkaan jouduttu sijoittamaan käsityösaleihin, kellarin käytäville eikä ulkorakennuksiin, niin kuin joissakin sijoitussairaaloissa tapahtui. Rauhassa potilaat olivat tutussa sairaalassa ja ympäristössä sekä heitä hoitivat tutut hoitajat, joten ehkäpä potilaat kokivat hoitonsakin paremmaksi kuin sijoitussairaaloissa. Jotkut potilaat tekivät kolmekin evakkomatkaa, mutta onko heiltä kysytty: Miten he kokivat sen?

LÄHTEET

ALKUPERÄISLÄHTEET

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Lääkintöhallituksen V arkisto

Rauhan mielisairaalan sairaanhoitoa koskevat taulukot vuodelta 1943

Sota-arkisto (SArk)

Yleisesikunnan arkisto, evakuointia koskevat suunnitelmat

Lappeenrannan kaupungin arkisto, Lappeenranta

Joutsenon kunnalliskertomus 1940

Kaakkois-Suomen mielisairaanhoidon arkisto, Lappeenranta

Rauhan sairaalan arkisto (RSA)

Kaakkois-Suomen mielisairaanhoidon arkisto, Lappeenranta
1934 – 1947

Liittohallituksen pöytäkirjat 1937 – 1947; 1939 – 1957

Lääkintöhallituksen kirjeet 1924 – 1981; 1938 – 1950; 1938 – 1951

Kansanhuoltoasiat, ostokorttien jakelu 1940 – 1943

Valtion ja muiden viranomaisten kirjeet 1938 – 1956

Muiden viranomaisten sairaanhoidon kirjeet 1926 – 1956

Henkilöstöä koskevat kirjeet 1926 - 1962

Sota-ajan erikoisjärjestelyt, väestönsuojelu 1939 – 1944

Sota-ajan erikoisjärjestelyt ja siirtopotilaiden hoito 1940 – 1945

Sota-ajan erikoisjärjestelyt 1939 – 1941; 1941 – 1943; 1944 – 1946

Painetut lähteet

Distriktssinnessjukhuset I Ekenäs Kommunalförbund Årsberättelse För År 1939 – 1944

Halikon piirisairaalan vuosikertomukset 1939 – 1944

Harjavallan Piirisairaalan vuosikertomukset 1939 – 1944

Hämeen piirimielisairaalan vuosikertomukset 1939 – 1944

Kellokosken sairaalan vuosikertomukset 1939 – 1944

Mikkelin piirimielisairaalan vuosikertomukset 1939 – 1944

Pitkäniemen sairaalan vuosikertomukset 1939 – 1944

Rauhan mielisairaalan vuosikertomukset 1930 -1931; 1939 – 1944

Seinäjoen piirisairaalan vuosikertomukset 1928 – 1929; 1931;1939 – 1944

Siilinjärven piirimielisairaalan vuosikertomukset 1939 – 1944

Tyrvään piirimielisairaalan vuosikertomukset 1939 – 1944

Uudenkaupungin Piirimielisairaalan vuosikertomukset 1939 - 1944

Sanomalehdet

Helsingin Sanomat 17.8; 18.8; 20.8; 24.8.1994.

AIKALAISKIRJALLISUUS

Niukkanen, Juho (1951), Talvisodan puolustusministeri kertoo. Helsinki: WSOY.

Virolainen, Johannes (1989), Siirtokarjalaiset 1941 – 1944 Kotiinpaluu, jälleenrakennus, uusi lähtö. Helsinki: Otava.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Ahokas, Osmo (2004), Karjalan kannaksen evakuointi – Evakuointisuunnitelmat 1922 – 1939 ja evakuoinnin karu todellisuus. Pilot– kustannus.

Alasuutari, Pertti (2011), Laadullinen tutkimus 3. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Eilola, Jari (2003), *Hyväksyä vai torjua?* Teoksessa: Eilola, Jari (toim.), Sietämättömät ja täydellinen maailma. Kirjoituksia suvaitsemattomuudesta. Jyväskylä: Jyväskylän Historiallinen Arkisto val. 6 Korpijyrä OY Jyväskylä, 9 – 37.

Elomaa, Eero (1996), *Insuliinisokkihoito*. Teoksessa: Elomaa, Eero & Taipale, Ilkka (toim.), Psykiatrian hoitomuodot 1900 luvulla. Helsinki: Mielenterveyden Keskusliitto, 12 – 17.

Eränen, Liisa (1991), *Katastrofipsykologia*. Helsinki: Sisäasiainministeriön Pelastusosasto.

Eskola, Jouko (1983), *Psykiatrisen terveydenhuollon lainsäädännön ja julkisen toiminnan kehitys*. Teoksessa: Achte, Kalle & Suominen, Jaakko & Tamminen, Tapani (toim.), Seitsemän vuosikymmentä suomalaista psykiatria. Helsinki: Suomen Psykiatriayhdistys r.y. Psykiaterförningen i Finland r.f., 203 – 216.

Hakola, Panu (2002), *Psykiatrian kehitys Suomessa*. Teoksessa: Leikkanen, Isa & Nieminen, Jukka & Tuominen, Mika (toim.), Psykiatria. Helsinki: WSOY. Ws Bookwell, 9 – 20.

Harenko, Arno (1996), *Lääkkeiden käyttö psykiatriassa ennen kloorpromatsinia*. Teoksessa: Elomaa, Eero & Taipale, Ilkka (toim.), *Psykiatrian hoitomuodot 1900-luvulla*. Helsinki: Mielenterveyden Keskusliitto, 23 – 27.

Hietanen, Silvo (1983), *Karjala talvi- ja jatkosodassa 30.11.- 39*. Teoksessa: Mäkinen, Yrjö-Pekka & Lehmusvaara, Ilmari (toim.), *Karjalan vaiheet*. Hämeenlinna: Karisto, 231 – 265.

Hietanen, Silvo (1983), *Perunan ja rukiin maa – ravinto ja asuminen?* Teoksessa: Hietanen, Silvo et al. (toim.), *Kansakunta sodassa 2 Vyö kireällä*. Kirjoittajat ja valtion painatuskeskus, 301 – 319.

Hyrkkänen, Markku (2002), *Aatehistorian mieli*. Jyväskylä: Vastapaino.

Härö, Sakari (1996), *Malaria ja muut kuumehoidot*. Teoksessa: Elomaa, Eero & Taipale Ilkka (toim.), *Psykiatrian hoitomuodot 1900-luvulla*. Helsinki: Mielenterveyden Keskusliitto, 74 – 80.

Ihanus, Juhani (2008), *Mielisairaanhoidon toisen maailmansodan aikana Suomessa*. Teoksessa: Turtola, Martti et al. (toim.), *Sodassa koettua Arkea sodan varjossa*. Helsinki: WSOY, 87 – 94.

Jaatinen, Satu (2008), *Ruoka ja kulutustarpeet sotivassa Suomessa*. Teoksessa Turtola, Martti et al. (toim.), *Sodassa koettua Arkea sodan varjossa*. Helsinki: WSOY, 115 – 131.

Judin, Tauno & Mäkelä, Kalevi (1983), *Harjavallan sairaala 1903 – 1983*. Kahdeksankymmentä vuotta mielisairaanhoidon Länsi-Satakunnassa. Rauma: Harjavallan sairaalan kuntainliitto.

Kaarninen, Mervi & Kaarninen, Pekka (1990), *Pitkäniemen sairaala 1900 – 1990*. Tampere: Pitkäniemen sairaalan kuntainliitto.

Kivimäki, Ville (2013), *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939 – 1945*. Helsinki: WSOY.

Korpi-Tommola, Aura (2002), *Sotasairaalat*. Teoksessa: Haataja, Lauri (toim.), Suomi 85 Itsenäisyyden puolustajat Kotirintamalla, Helsinki: Weilin + Göös Ws Bookwel Oy, 256 – 261.

Kämäräinen, Jussi (2010), *Väestön evakuointisuunnitelmat Viipurin läänissä 1918 – 1939*. Teoksessa: Kaukiainen, Yrjö & Nurmiainen, Jouko (toim.), Viipurin läänin historia VI Karjala itärajan varjossa. Porvoo: Ws Bookwell Oy, 178 – 183.

Lepola, Tapani (1976), Harjamäen sairaala 1926 – 1976. Kuopio: Harjamäen sairaalan kuntainliitto.

Leskinen, Heidi (2007), Moision sairaala 1927 – 2007. Mikkeli: Etelä-Savon sairaanhoitopiiri.

Lindholm, Kauko (1977), Vakka- Suomen Piirimielisairaala 1916 – 1976 Kuusikymmentä vuotta mielisairaanhoidoa Lounais-Suomessa. Laitila: Vakka- Suomen mielisairaanhoidopiirin kuntainliitto.

Manninen, Otto (1988), *Poliittinen kehitys talvisodasta heinäkuuhun 1941*. Teoksessa: Sotatieteen Laitoksen Historian toimisto (toim.), Jatkosodan historia 1. Talvisodasta jatkosotaan, sota alkaa. Helsinki: WSOT, 17 – 43.

Markkola, Pirjo (1996), *Marginaali historian keskipisteessä*. Teoksessa: Peltola, Jarmo & Markkola, Pirjo (toim.), Kuokkavieraiden pidot Historian marginaalista marginaalihistoriaan. Tampere: Kirjoittajat ja vastapaino, 7 – 18.

Mattila, Mauri (1996), *Pentetratsolisokki psykoosin hoidossa sota-aikana*. Teoksessa: Elomaa, Eero & Taipale, Ilkka (toim.), Psykiatrian hoitomuodot 1900-luvulla. Helsinki: Mielenterveyden Keskusliitto, 18 – 22.

Mäkelä, Jari Mikael (2008), Hourinhoitoasetuksesta mielenterveyslakiin Mielisairaanhoidon ja erityisesti tahdosta riippumattoman hoidon lainsäädännön muutokset vuosina 1840 – 1991. Suomen historian pro gradu-tutkielma. Joensuun yliopisto.

Niemistö, Urpo (1952), Rauhan sairaala 1926 – 1950. Lappeenranta.

Nygård, Toivo (1998), *Erilaisten historiaa Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900 luvun alussa*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.

Palmgren, Heikki (1999), *Piirimielisairaalaista kaupungintaloksi. Tyrvään piirimielisairaalan päärakennuksen, henkilökunnan ja sairaalaympäristön historiaa seitsemältä vuosikymmeneltä*. Kokemäki: Satakunnan painotuote Oy.

Partanen, Jukka (2008), *Vaikea talvi 1941 – 1942*. Teoksessa: Turtola, Martti et al. (toim.), *Sodassa koettua Arkea sodan varjossa*. Helsinki: WSOY, 76 – 86.

Piha, Olavi & Venho, Soili (1985), *Terveystuollon vaiheita Etelä-Pohjanmaalla*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan keskussairaalan kuntainliitto.

Pihkala, Erkki (1982), *Sotatalous 1939 – 1944*. Teoksessa: Avenainen, Jorma & Pihkala, Erkki & Rasila, Viljo (toim.), *Suomen taloushistoria 2 Teollistuva Suomi*. Helsinki: Tammi, 317 – 333

Pihkala, Erkki (2002), *Kansanhuollon aika*. Teoksessa: Haataja, Lauri (toim.), *Suomi 85 Itsenäisyytemme puolustajat kotirintamalla*. Helsinki: Weilin + Göös ws Bookwel Oy, 84 – 99.

Piltz, Martti (2002), *Liikenne sota-aikana*. Teoksessa: Haataja, Lauri et al. (toim.), *Suomi 85 Itsenäisyyden puolustajat Kotirintamalla*, Helsinki: Weilin + Göös Ws Bookwel Oy, 148 – 155.

Pohjonen, Juha (2016), *Sodan ja rauhan rajalla Väli rauhan uhrin 1940 – 1941*. Helsinki: Tammi.

Rapila, Alpo (1973), *Törnävän sairaala 1923 – 1973*. Jyväskylä: Gummerus.

Rissanen, Anu (2012), *Työtä, sokkeja, lääkkeitä. Siilinjärven piirimielisairaala ja potilaiden hoitomuodot vuosina 1926 – 1959*. Suomen historian pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto.

Ropponen, Jari (1997), *Joutsenon historia*. Jyväskylä: Gummerus.

Sailas, Eila (1996), *Vapaus vai kahleet? Psykiatristen potilaiden eristäminen historiaa*. Teoksessa: Elomaa, Eero & Taipale, Ilkka (toim.), *Psykiatrian hoitomuodot 1900-luvulla*. Helsinki: Mielenterveyden Keskusliitto, 81 – 86.

Silvast, Pekka (1999), *Hangon evakuointi maaliskuussa 1940*. Teoksessa: Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti (toim.), *Talvisodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY, 866 – 869.

Soikkanen, Hannu (1966), *Kunnallisen itsehallinnon perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia*. Helsinki.

Sorvettula, Maija (1998), *Johdatus hoitotyön historiaan*. Jyväskylä: Suomen sairaanhoitajaliitto r.y.

Sysiharju, Karoliina (2012), *Pitkäniemi sodassa 1939 – 1947 Pitkäniemen historiikki*. Tampere: Pitkäniemen sairaalan perinneyhdistys.

Taipale, Ilkka (1990), *Sosiaalilääketieteen arkipäivää. Kellokosken sairaala*. Jyväskylä: Gummerus.

Tarkka, Jukka (2002), *Sodan päätös*. Teoksessa: Haataja, Lauri et al. (toim.), *Suomi 85 Itsenäisyytemme puolustajat Rintamalla*. Helsinki: Weilin +Göös Oy WsBookwell Oy, 262 – 275.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002), *Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi*. Helsinki: Tammi.

Tuovinen, Sirkka Liisa (1986), *Halikon sairaala 1926 – 1986*. Turku: Varsinais-Suomen mielisairaanhuoltoapiiri.

Tuovinen, Sirkka Liisa (1990), *Kellokosken sairaala 1915 – 1990*. Jyväskylä: Gummerus.

Tuovinen, Sirkka Liisa (1999), *Pälksaari 1925 – 1945, Piirisairaala rajan tuntumassa – sodan jaloissa*. Jyväskylä: Gummerus.

Tuovinen, Sirkka Liisa (2009), *Inhimillinen Mikkilä, Helsingin suuri mielisairaala Sipoossa 1914 – 1999*. Helsinki: Helsingin kaupungin terveystakeskus.

Turtola, Martti (1994), Risto Ryti Elämä isänmaan puolesta. Helsinki: Otava.

Turtola, Martti (2010), *Viipurin lääni toisessa maailmansodassa*. Teoksessa: Kaukiainen, Yrjö & Nurmiainen, Jouko (toim.), Viipurin läänin historia VI Karjala itärajan varjossa. Porvoo: Ws Bookwell Oy, 172 – 226.

Törrönen, Sirkka (1978), 50 vuotta mielenterveyden hyväksi. Helsinki: Mielisairaanhoidopiirien liitto.

Törrönen, Sirkka (1982), Hattelmalan Sairaala 1932 – 1983. Hämeenlinna: Etelä-Hämeen sairaanhoidopiirin kuntainliitto.

Törrönen, Sirkka (1985), Tammiharjun sairaala ja Etelä-Suomen mielisairaanhoidopiirin historia 1924 – 1984. Tammisaari: Etelä-Suomen mielisairaanhoidopiirin kuntainliitto.

Vahvaselkä, Veli-Pekka (1976), Rauhan sairaala 1926 – 1976. 50 - vuotta mielisairaanhoidoa Viipurin ja Kymen lääneissä. Imatra: Kaakkois-Suomen sairaanhoidopiirin kuntainliitto.

Vehviläinen, Olli (1989), *Saksan rinnalle*. Teoksessa: Hietanen, Silvo (toim.), Kansakunta sodassa 1. Sodasta sotaan. Helsingin yliopisto, kirjoittajat ja valtion painatuskeskus, 264 – 291.

Vuorenmaa, Anssi (1989), *Aseistuva kansakunta 1940 – 1941*. Teoksessa: Hietanen, Silvo (toim.), Kansakunta sodassa 1. Sodasta sotaan. Helsingin yliopisto, kirjoittajat ja valtion painatuskeskus, 262 – 263.

Vuorenmaa, Anssi (1989), *Suomi hyökkää – kesäsota 1941*. Teoksessa: Hietanen, Silvo (toim.), Kansakunta sodassa 1. Sodasta sotaan. Helsingin yliopisto, kirjoittajat ja valtion painatuskeskus, 292 – 309.

SÄHKÖISET LÄHTEET

Sisäministeriön pelastusosasto 14.11.2003. Ohje väestön evakuointien suunnittelusta ja toimeenpanosta. www.pelastustoimi.fi/lainsaadanto/ministerion/ohjeet. (Viitattu 24.3.2017).

LIITTEET

LIITE 1

Suomen rajat ennen ja jälkeen toisen maailmansodan.

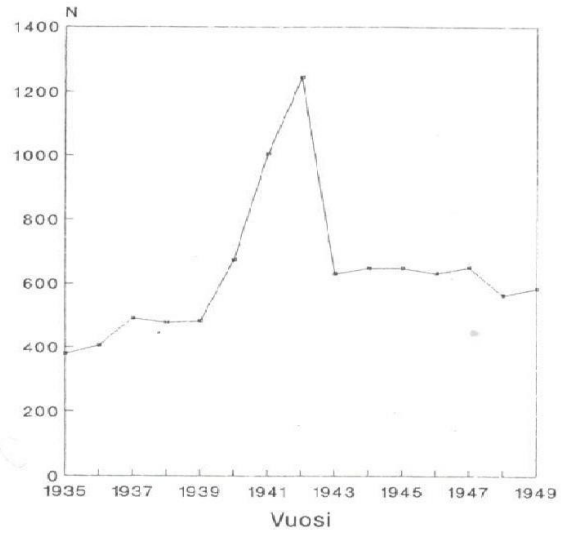

Karjalaisten sijoittuminen-kartta
[Paluu pitäjävaiikko](#)
[Virtuaali-Karjala](#)
[Paluu pääväiikkoon](#)

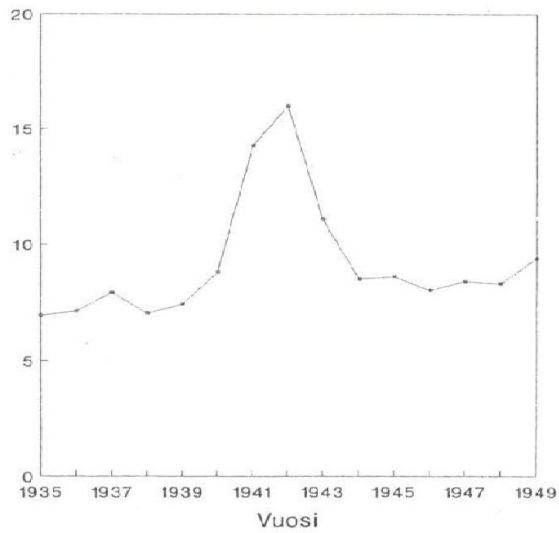
<https://www.luovutettukarjala.fi/kartat/viipurinlaani.htm>

LIITE 2

Kuva 1. Kuolleiden lukumäärä
23 mielisairaalassa 1935-1949

Kuva 2. Kuolleisuus mielisairaaloissa
1935-1949. Kuolleita/100 sairaansijaa

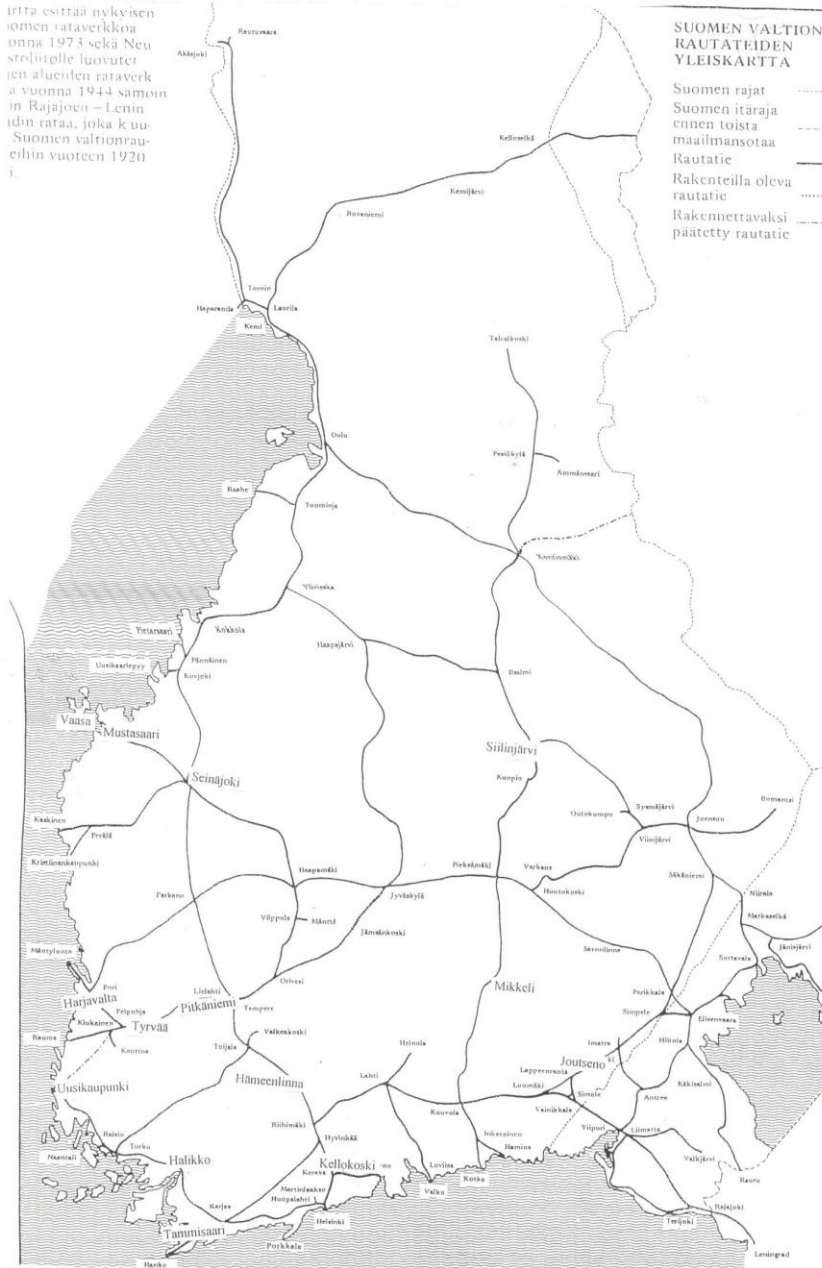
Lähde: Taipale, Ilkka (1990), Sosiaalilääketieteen arkipäivää, Kellokosken sairaala.
Jyväskylä. Gummerus

LIITE 3

Rautatieverkosto ja Rauhan potilaiden sijoitussairaalat toisen maailmansodan aikana

LIITE3: Rautatieverkosto ja Rauhan potilaiden sijoitussairaalat toisen maailmansodan aikana.

Liite esittää nykyisen Suomen rautatieverkoston vuonna 1973 sekä Neuvostoliitolle luovutettujen alueiden rautatieverkoston vuonna 1944 samoin kuin Rajajoen - Leninin rautatien, joka kului Suomen valtionrauteihin vuoteen 1920 saakka.

Lähde: Alameri, Mikko (1979), Suomen rautatiet, Verlag, Josef Otto Slezak, Wien ja Leena Kähkönen.

Lähde: Alameri, Mikko (1979), Suomen rautatiet, Verlag, Josef Otto Slezak, Wien.